T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ MÜDERRİSLERİNDEN SİLVANLI MOLLA ALİ ZİLA (İLMÎ) HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

Arafat YAZ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Diyarbakır 2012

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ:DOĞU MEDRESELERİ 1

BİRİNCİ BÖLÜM:KİMLİĞİ, HAYATI VE MÜDERRİSLİĞİ 10
1.1. KİMLİĞİ 10

1.1.1. Doğumu ve Nesebi 10
1.1.2. Çocukluğu ve Gençliği 12
1.1.3. Evliliği ve Çocukları 13
1.1.4. Askerliği 14
1.1.5. Hac Ziyaretleri 16
1.1.6. Sosyal İlişkileri 19
1.1.7. Vefatı 22
1.1.8. Hakkında Anlatılanlar 23

1.2. ÖĞRENİM HAYATI 30

1.2.1. Gündüz (Bilbil) Köyünde İlk Tahsili 30
1.2.2. Aşağı Veysi, Susuz ve Başbûk Köylerindeki Tahsili 31
1.2.3. Suriye'deki Tahsili 32
1.2.4. Sürgücü Beldesindeki Tahsili 33
1.2.5. Hıdırilyas'taki Tahsili 34

1.3. MÜDERRİSLİĞİ 36

1.3.1. Müderrislik Hayatı 36
1.3.2. Talebeleri 41
1.3.3. İlmi Metodu 42
1.3.4. Medresede Okuttuğu Kitaplar 45
1.3.5. Kitaplığı ve Okumaya Verdiği Önem 46

İKİNCİ BÖLÜM: ESERLERİ 48

2.1. Divan 48
2.2. Akâid ve Kelâm İle İlgili Risale ve Makaleler 54
2.3. Fıkıh İle İlgili Risale ve Makaleler 54
2.4. Dil ve Edebiyat İle İlgili Makaleler 55
2.5. Tasavvuf İle İlgili Risale ve Makaleler 55
2.6. Siyaset ve Aktüalite İle İlgili Risale ve Makaleler 55
2.7. Tefsir İle İlgili Makaleler 56
2.8. Eğitim-Öğretim İle İlgili Makaleler 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SEYDA MOLLA ALİ'NİN DÜNYA GÖRÜŞÜ 57

3.1. Tasavvufa Bakışı 57
3.2. Bedüzzaman ve Risale-i Nur İle İlişkisi 67
3.3. İran İslam Cumhuriyeti ve Ayetullah Humeyni Hakkındaki Düşünceleri 81
3.4. Siyasi Partilere Yaklaşımı 89
3.5. Milliyetçilik Görüşü 91
3.6. İslamî Cemaatlerle İlişkisi 107

SONUÇ 110
KAYNAKÇA 113
EKLER 115

ÖZET

Islam ülkelerinde X. yüzyıldan itibaren orta ve yüksek öğretim kurumları olarak hizmet veren medreseler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılmış; ancak Şark medreseleri hizmet vermeye devam etmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bölgemizde faaliyet gösteren medreselerde birçok âlim yetişmiştir. Biz de bu âlimlerden biri olan Molla Ali İlmî'nin hayatını, eserlerini ve kişiliğini araştırmaya çalıştık.

Tezimizi giriş ve üç bölüm olarak ele aldık. Girişte bir İslam eğitim kurumu olarak medresenin ve özellikle de Şark medreselerinin tarihçesi ve önemi üzerinde durduk. Birinci bölümde Molla Ali İlmî'nin kimliği, öğrenim hayatı ve müderrisliğini ele aldık. İkinci bölümde Molla Ali İlmî'nin eserlerine, üçüncü bölümde ise dünya görüşüne yer verdik.

ABSTRACT

There have been numerous studies on Madrasah, the secondary and higher educational instituitions in Islamic states since from the 10th century. Although Madrasah have been illegalized with "Tevhidi Tedrisat" rule, following the foundation of the Republic, the eastern Madrasah continued to live.

Being active in our region, eastern Madrasah raised up many scholars in Republic time. We studied the biography, works and personality of Molla Ali Ilmi, one of those scholars studied in eastern Madrasah.

Our thesis constitues from the Introduction and three more chapters. In the Introduction, we investigated the Madrasah, especially the brief history and significance of the eastern Madrasah which is an Islamic educational instituion. We covered biography, study life and teaching life of Molla Ali Ilmi in the 1st Chapter, while examining his works and his philosophy in the 2nd Chapter and in the 3rd Chapter, respectively.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz
tarafından…….
….....
...
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	(imza) :……. (Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)
Üye	(imza) :……. (Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)
Üye	(imza) :……. (Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)
Üye	(imza) :……. (Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)
Üye	(imza) :……. (Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
……
Akademik Unvan, Adı
Soyadı

Enstitü Müdürü
(Mühür)

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklu Devleti zamanında Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından açılan ve onun ismiyle anılan Nizamiye Medreseleri, İslam kültür tarihinde sünni islam dünyasında açılan tam teşekküllü ilk medreselerdir. Daha sonra gelen çeşitli İslam devletleri esas olarak bu medreselerin ders müfredatına bağlı kalmışlardır. Osmanlı medreseleri ile bu kurum, tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır.

İslam ülkelerinde, X. yüzyıldan itibaren orta ve yüksek öğretim kurumları olarak yüzyıllarca topluma hizmet vermiştir. Cumhuriyetin ilanından ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkmasından sonra ülke genelinde medreseler, tekke ve zaviyeler kapanmıştır. Şark medreseleri ise eskisi gibi olmasa da günümüze kadar eğitim hizmeti vermeyi sürdürmüştür.

Şark medreseleri olarak tanımlanan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki medreselerin işleyişi, önemi, burada görev yapan müderrislerin biyografilerini konu alan çalışmaların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. M. Halil Çiçek'in Şark Medreselerinin Serencâmı ile Siraceddin Öztoprak'ın babası Sadreddin Öztoprak, M. Şeif Eroğlu'nun Şeyh Muhammed Şerif Arabkendi ve Abdülhadi Timurtaş'ın Mele Muhammede Zivingi ile ilgili kitapları bu tür çalışmaların başında gelmektedir.

Cumhuriyetten sonra da bölgemizde faaliyet gösteren medreseler birçok büyük âlim yetiştirmiştir. Bu âlimler toplumun tekâmülü ve ıslahı adına önemli görevler ifa etmiş, içlerinden edebi yönü güçlü olan şahsiyetler yetişmiş, ancak haklarında herhangi bir çalışmanın yapılmaması nedeniyle bu zatlar nisyan denizine karışıp kaybolmuşlardır. İşte biz bu çalışmamızda Cumhuriyet'le yaşıt bir müderris olan Silvanlı Molla Ali Zila İlmî'nin hayatını, eserlerini ve kişiliğini ele aldık.

Çalışmamız esnasında araştırdığım kişinin dedem olması nedeniyle objektif olamama korkusu bana sıkıntı yaşattı. Elbette akrabalık bağı olmayan biri bu konuyu çalışsaydı daha rahat olacaktı. Fakat yabancı birinin, onu görmüş, hayatının birçok safhasına tanık olmuş aileden biri kadar avantajlı olmayacağı düşüncesi bana bu araştırmayı yapma cesaretini verdi.

Tezimizde Molla Ali Zila'dan genellikle Seyda ve bazen de Molla Ali, Molla Ali Zila, Molla Ali İlmî şeklinde bahsedeceğiz.

Tezimizi Giriş ve üç bölüm halinde ele aldık. Giriş'te bir İslam eğitim kurumu olarak medresenin ve özellikle de Şark medreselerinin tarihçesi ve önemi üzerinde durduk. Birinci Bölüm'de Molla Ali Zila'nın kimliğini, öğrenim hayatını ve müderrisliğini ele aldık. İkinci Bölüm'de Molla Ali'nin eserlerine ve Üçüncü Bölüm'de Molla Ali'nin dünya görüşüne yer verdik.

Seyda Molla Ali İlmî ile ilgili bu çalışmayı yapma konusunda beni teşvik eden hocam Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a ve beni cesaretlendiren hocam Doç. Dr. Mehmet Azimli'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Arafat YAZ

Diyarbakır, Nisan 2012

GİRİŞ:
DOĞU MEDRESELERİ

İslam medeniyet tarihinde orta ve yüksek öğretim kurumu olarak hizmet veren medreseler çeşitli aşamalardan geçerek günümüze gelmiştir. Medreselerin nüvesini Hicretten sonra Medine'de Hz. Muhammed'in Mescid-i Nebevi'de oluşturduğu ders halkası oluşturmuştur. Hurma yapraklarıyla örtülen mescidin bir bölümü eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla kullanılmıştır. *Suffe* denilen bu yerde başta Hz. Muhammed olmak üzere ashabın ileri gelenleri burada ders vermişlerdir. Öğrenci sayısının 400'e ulaştığı[1] Suffe'de İslam Devleti'nin ilk yıllarında bütün olumsuzluklara rağmen eğitim-öğretim faaliyetine devam edilmiştir. İslamın doğuşu sırasında Mekke toplumunda eğitim-öğretim seviyesi çok kötü bir durumdadır. Çeşitli bölgelerden insanların buluşma yeri olan Mekke'de bile okuma yazma bilenlerin sayısının Peygamberliğin ilk yıllarında 20 kişiyi aşmadığı belirtilmektedir.[2] O nedenle Hz. Muhammed hayatının her kesitinde öğrenmeye ve bilgiye önem vermiştir. Bedir savaşında esirlerin okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmasını emretmiştir.

Hulefa-i Raşidin ve Emeviler zamanında da camide eğitim-öğretim ders halkaları şeklinde devam etmiştir. Abbasiler zamanında Halife Me'mun 832' de Beytü'l-Hikme'yi kurarak bilimsel araştırma ve tercüme faaliyetlerinde büyük bir adım atmıştır. Beytü'l-Hikme'de birçok eser Arapça'ya çevrilmiştir. Felsefe, Mantık, Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Tıp, Botanik gibi ilim dallarında çalışmalar yapılmıştır.[3] Bağdat'ta "Beytü'l-Hikme", Kahire'de "Beytü'l-İlim" ve "Darü'l-İlim" medreselerin doğuşunda müessir olmuşlardır. [4]

Abbasilerin ilk dönemlerinde medrese tabiri kullanılmamıştır. En belirgin şekilde Nizamü'l-Mülk zamanında Nizamiye Medresesi olarak ortaya çıkan medreseler,

---

[1] Cahit Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2007, 110
[2] Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkisi*, İstanbul 2004, 200
[3] İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 2008, 38
[4] Baltacı,142

zamanla İslam âleminde yayılmış ve yüksek rütbeli devlet adamları tarafından tesis edilmiştir. Bölgemizdeki ilk medresenin kuruluş tarihi de Nizamü'l-Mülk zamanına dayandırılır. Nizamü'l-Mülk Cizre'de er-Radeviye adlı büyük ve güzel bir medrese inşa etmiştir.[5]

Osmanlılarda da başlıca eğitim-öğretim kurumu medreselerdir. Bu eğitim bilindiği gibi daha çok İslamî ilimlere yöneliktir. Ancak yer yer Matematik, Geometri, Astronomi, Felsefe, Âdâb, Cedel, Tarih ve Coğrafya gibi dersler okutulmuştur. Özellikle yirminci yüzyılın başlarında medreselerdeki reform okutulan derslerden anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet'ten sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve medreselerin kapatılması neticesinde medreseler illegal konuma düşmüştür. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılmasından sonra müstakil medreselerin faaliyetleri durmuş, özellikle de şehir merkezindeki medreseler eğitim-öğretime son vermişlerdir. Medreseler şartlara göre yeniden kendini uyarlamış, köylerde camilere bir veya bir kaç oda ilave edilerek, talebelerin yatılı olarak kalmalarına olanak verilmiştir. Cami içerisinde oluşturulan bu yeni yapıya daha çok *Hücre* denilmiştir. Bazı medreseler/hücreler de camiye çok yakın yerde kurulmuştur.[6] Bazen de caminin kendisi medrese olarak kullanılmıştır.[7] Genel olarak medrese denilmesine rağmen talebelerin cami içindeki yaşam alanı hücre olarak isimlendirilmiştir.

Cumhuriyetten önce genellikle medreselerin özel vakıfları mevcut olup masrafların tümü bu vakıflar tarafından karşılanıyorken[8] 1924'ten sonra vakıflarla birlikte devlet desteğinin de kalkması nedeniyle giderler halk tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Medrese ve müderrislerin yasadışı konuma düşmeleri nedeniyle yöre halkı zor şartlarda büyük fedakârlıklarda bulunarak medreselerin gizli bir şekilde var olmasını sağlamıştır. Bu illegal durum Türkiye'nin kötü ekonomisi ile beraber talebe ve müderrislerin çok zor şartlarda faaliyetlerini yürütmelerine neden olmuştur. Molla Burhané Tarinî bu durumu anlatırken o dönemi yaşayanların şöyle dediğini aktarır: *" Zamanımızda yiyecek yoktu, hücrelerde kıtlık vardı."* [9] Köy halkı günde iki kere

---

[5] M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, İstanbul 2009,34
[6] M. Şerif Eroğlu, *Bütün Yönleriyle Arapkendi*, İstanbul 2004, 63
[7] M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, İstanbul 2009, 38
[8] Ömer Pakiş, *Doğu Medreseleri Geleneği ve Molla Halil Es-Siirdi*, Uluslararası Siirt Sempozyumu, İzmir 2007,387
[9] Mela Birhané Tarinî, *Medrese*, Ankara 2011,19

"*Tayin*" veya "*Ratıb*" vererek talebeleri beslerdi. Bu dönemi yaşayan öğrencilerden biri olan Molla Abdulvahap Atmaca ise yaşadıkları zorlukları şöyle anlatıyor: *"Sabah ve akşam iki kere tayin getirirdik. Mevsiminde ayran veya mehir, kışın ise sabahları çorba gelirdi. Akşamları da kuru gıdalardan oluşan yemekler gelirdi. Öğleleyin ise hücrede kurutulmuş biber ve tuz ile bir parça ekmek yerdik. Hücre Miri, Molla Muhammed Medeni idi. Çorbayı leğene boşaltır ve dolaştırırdı. Herkes eşit yesin diye sıra ile birer kaşık alırdık. Bazen arkadaşlarımızı sıra dışına çıkarmak için kaşıklarını uçururduk. Yıkayıp gelinceye kadar bir iki sıra kaybederlerdi."* Bu anlatılanlar medreselerde eğitim görenlerin ortak ifadeleridir.

Medreselerin fiziki durumunu bir alıntı ile izah edelim**:***"Hücre adı verilen bu medreseler, yörenin şartlarına göre kerpiçten veya taştan inşa edilmiş, bir veya iki odadan ibaret basit binalardı. Hayat son derece basit ve mütevazı idi; Çünkü içinde hayırsever kişilerin bağışladıkları birkaç takım yataktan başka bir şey yoktu. Bu yataklar ölen kimselerin kullandığı yataklar olup talebelerin ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Bu durumda ya iki talebe aynı yatağı paylaşır veya bazıları kilimlere sarılarak yatardı. Medreselerde derslik, kütüphane, kalem, defter, talebelerin rahat ders çalışabilecekleri ayrı oda, banyo ve tuvalet gibi araç gereçler bulunmazdı. Talebeler tuvalet ihtiyaçlarını müstesna medreseler hariç medresenin dışındaki tarla veya müsait bir çukurda giderirken banyolarını da yattıkları odanın bir köşesinde örtü ile çevrili ve ğassale (Serşok) denilen yerde yaparlardı."*[10]

Müderrisin geçimini de köylüler verdikleri zekâtla temin ediyorlardı. Bu işleyiş bazen imam/müderrisin köy sakinlerine karşı zor durumda kalmasına neden oluyordu. Bundan dolayı Molla Muhammed Zivingi gibi çiftçilikle uğraşıp hem de medreseyi idare eden ve kimseden zekât almayan müderrisler de olmuştur. Ama ekonomik bakımdan köylülere bağımlılık medrese imamlarını zor durumda bırakmıştır. Zekât nedeniyle imamlar dini konularda bile bazen taviz verme durumunda kalmışlardır ki bu durum Seyda Molla Ali'nin şiirlerinde eleştiri konusu olmuştur.

Ne qeyd lingê zekatîyyem, ne qup mehbûsê gundîyyem[11]

Ne mel-fillê zekatîyyem, ne şeyxê textê hedyanim[12]

---

[10] Eroğlu, 63
[11] Seyda Molla Ali İlmî, *Divan*, Söz Matbaası, Diyarbakır, Tarih Yok
[12] İlmî, 45

Dizleri zekât ile bağlı olanlardan değilim, Köylülerin kuluçka mahbusu değilim, zekâta esir molla değilim, tahta oturup hediye toplayan şeyhlerden değilim.

Cumhuriyetten sonra bulundukları yerleşim yerlerinde medresenin varlığı eğitim, kültür, ahlak, toplumsal dayanışma ve barış açısından büyük bir kazanç olmuştur. Medreselerden icaze alan mollalar toplumun dengeleri olmuşlardır. 1990 yıllara kadar Doğu ve Güneydoğu'da şehir, kasaba ve köylerde dini şahsiyetlerin toplum üzerinde etkisi bir hayli fazlaydı. Müderrisler, mollalar veya seydalar en zor davalarda bile toplumun bir parçası olma avantajını da kullanarak etkin bir rol almışlardır. Medreselerin bu yönlerini Prof. Dr. M. Halil Çiçek şöyle açıklamıştır: *'Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde toplumun enformasyon, eğitim, dini rehberlik, ahlaki örneklik ve kültürleşme alanlarındaki ihtiyaçlarını hep medrese üstlenmişti.'*[13]

Bir başka kazanım ise Seyda Molla Said Yıkılmaz'ın (Tahikî) dediği gibi İslam kültürünün ve İslami hayatın medreseler sayesinde bölgemizde canlı kalmasıdır. Medreselerin kapatılmasının ardından şehir merkezlerinde ve devletin kontrolündeki medreseler kapatılırken özellikle kırsal alanda medreseler varlığını halk desteği sayesinde sürdürdü. Mesela Diyarbakır ve Silvan arasındaki köylerin birçoğunda talebeler medreselerde eğitim görmeye devam etmişlerdir. Bu fedakârlık köy halkı için dini bir yükümlülük ve ayrıca bir onurdu. Bu bilinçle halk büyük fedakârlıklarda bulunarak bu müesseseyi tüm baskılara rağmen yaşatmaya çalışmıştır. Bir dönem bu medreselerdeki öğrenciler büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Öyle ki buralarda okuyanlar dini kitapların eroin hükmünde olduğunu, müderris ve talebelerin tutuklandıklarını, nezarete atıldıklarını veya kötü muamele gördüklerini söylemişlerdir. Bu konuda Seyda Molla Yasin şunları anlatmıştır: *'O dönem medreselerde ders vermek yasaktı. Jandarmalar daima köyleri dolaşırlardı. Talebeleri görmemeleri için Seydalar onları köy dışına ya da köydeki evlere gönderiyorlardı. Hatta bazen mağaralarda ders verdikleri oluyordu.*

Seyda Molla Yasin sözlerine şöyle devam etmiştir: *'Medreselerde siyaset yoktu; ama yine de jandarmalar köyleri dolaşıyordu. Bir keresinde ben ders verirken yanımdaki Seyda Molla Şemsettin bana kalkmamızı söyledi. Bu sözü hoşuma gitmedi; çünkü daha dersimiz bitmemişti. O sırada jandarmaları fark ettim ve komutanları da eğilmiş beni izliyordu. O kadar kötü yakalanmıştık ki tevile de imkân yoktu. Hoca,*

[13] Çiçek,134

talebe, kitap yani tüm suç unsurları ortadaydı. Kitapları toplayıp caminin avlusuna getirdiler ve komutan köy muhtarına bu kitapları yakmasını söyledi. Köy muhtarı:' Ben yakmam, jandarmaların yaksın' deyince Komutan: 'Ulan nasıl benim emrime karşı gelirsin' diye muhtara kızdı. Muhtar: ' Bunlar dini kitaplardır, korkarım.'deyince komutan da galiba korktu ve 'Yan köye gidiyorum, gelinceye kadar bu kitapları yakacaksınız ve ben de küllerini göreceğim' deyip ayrıldı. Biz de talebeleri dağıtıp kitapları sakladık ve bulduğumuz kâğıtları toplayıp yaktık.'[14]

Benzer bir olay da Seyda Molla Yahya Ferhandî'nin başından geçer. Seyda ders verdiği gerekçesiyle kitaplarıyla beraber Silvan'a getirilir ve hâkim huzuruna çıkarılır ancak Silvan eşrafı araya girerek Seyda'nın serbest bırakılmasını sağlar.[15]

Medreseler hakkında yazan birçok araştırmacı medreseleri birçok noktada eleştirmektedir. Elbette medreselerin eleştirilecek yönü çoktur; ancak bu eleştiriler yapılırken o günün koşullarını da dikkate almınmalıdır; çünkü yasal dayanaklardan yoksunluk, yasaklar ve ekonomik bağımlılık, müderrislerin yolunda büyük engeller olmuştur. Şark medreselerinde eğitim-öğretim dışında da eksiklikler vardır. Müderrislerin sadece tedrisatla ilgilenmeleri ve siyasetten uzak durmaları medreselerin geleceğinin yitirilmesine neden olmuştur. Yine de medreselerin varlığı dini açıdan büyük bir kazanç olmuştur ve bölgemizde büyük âlimler yetişmiştir. Bu âlimlerin ilmi maharetlerinin yanında edebi yönleri de vardır ki Seyda Molla Ali ve onun hocası Seyda Molla Yasin bunun en bariz örnekleridir.

Medresede Elif-Ba'dan Arap dili gramerine (sarf-nahiv) dair onlarca kitap, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Belagat (Beyan, Bedi', Meani), Mantık, Münazara, Usulu't-Tefsir, Usulu'l- Hadis, Usulu'l-Fıkıh, Akaid ve Kelam ilimlerine dair pek çok kitap okunur, okutulur ve önemli bir bölümü ezberlenirdi.[16]

Medreselerde eğitim haftada altı gün devam ederdi ve hoca eğitim esnasında yorucu bir mesai geçirirdi. Eğitime Perşembe günü ikindiden sonra ara verilir ve Cuma günü ikindi namazına kadar bu ara devam ederdi. Ders günlerinde çok sıkı bir ders

---

[14] Muhammed Toprak, *Baxçeyê Jîyana Piştî Mirinê*, Nûbîhar Yayınları, İstanbul,2011, 9-10
[15] Seyda Molla Yahya Ferhandî, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com, Sayı: II Kasım 2009, 6
[16] Sadrettin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, İstanbul 2003, 42

programı uygulanırdı. Öyle ki bazı medreselerde tedrisat sabah namazından neredeyse aralıksız şekilde akşama kadar sürüyordu.[17]

Perşembe ikindiden sonra Cuma ikindiye kadar ise talebeler seydalarıyla birlikte tatil yapıp stres atarlardı. Birré (Koşu Oyunu), Kélik (Hedefi taşla vurma oyunu) gibi oyunları köy dışına çıktıklarında oynar, medresede kaldıkları zaman ise halay çekip türlü oyunlar oynarlardı. Müderrisler, talebelerin arasına girip onlarla beraber oynamaktan çekinmemişlerdir. Bu katılım ile talebelerle yakınlaşıp onları sevindirmeye çalışmışlardır. Molla Abdulvahap Atmaca, Seyda Molla Ali'nin özellikle bu oyunlara katıldığını anlatır.

Şark medreselerinde Sıra Kitapları yani Kitêbê Rêzê olarak adlandırılan kitaplar okutulmuştur. Belli bir plan dâhilinde ve sırayla okutuldukları için bu şekilde adlandırılan bu kitaplar hemen hemen tüm medreselerde okutulmuştur. Okutulan bu kitaplar ilim dallarına göre şunlardır:

Akaid:

Nehcü'l-Enam: Siirtli Molla Halil'in akaid konusunda yazdığı eserdir.

Şerhü'l-Akaid en-Nesefiye: Taftazani'nin Ömer b. Mahmud en-Nesefi'nin akaide dair risalesine yazdığı şerhtir.

Ekîda Îmané: Şeyh Ahmedî Hanî'nin Kürtçe yazdığı küçük bir risaledir.

Sarf:

Kürtçe Tasrif: Molla Ali Teramahi'nin Kürtçe sarf ilmi hakkında yazdığı eserdir.

Emsile: Sarf ilmi hakkında hazırlanmış yazarı bilinmeyen eser

Bina: Sarf konusunda yazılmış yazarı bilinmeyen bir kitaptır.

Maksud: Yazarı bilinmeyen ve Arapça fiil çekim kurallarını anlatan bir ders kitabıdır.

İzzi: İzzeddin ez-Zencani tarafından sarf hakkında yazılmış bir eserdir.

Saduddin (Sa'dini) : Sa'düddi et-Taftazani'nin İzzi metnine yazdığı şerhtir.

Nahiv:

Avamil'-i Mie: Abdulkadir el-Cürcani'nin eseridir.

Zuruf: Molla Yunus el-Irkıtini'ni Kürtçe yazdığı bir eserdir.

---

[17] Çiçek, *"Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri"*, Hz. Nuh'ta Günümüze Cizre Sempozyumu, Cizre Kaymakamlığı, 1999, 132

Terkip: Molla Yunus el-Irkıtinî tarafından yazdığı Kürtçe bir eserdir.

Sadullah-i Sağir: Sa'düddin adında bir zatın Avamil-i Cürcani'ye yazdığı şerhtir.

Şerhü'l-Muğni: Bedrüddin Muhammed b. Abdüürehim b. Hüseyn el-Ömer el-Bilali tarafından Muğni'ye yazılmış şerhtir.

Şerhü'l-Kıtır: İbni Hişam tarafından yazılan Katrü'n-Neda ve Bellü's-Seda metninin şerhidir.

Hallu'l-Meâkıd: Ebü's-Sena Ahmed b. Muhammed ez-Zili tarafından Kavaidü'l-İ'rab üzerine yazılmış şerhtir.

El-Behcetü'l-Merdiyye (Suyuti): Celalüddin es-Suyuti'nin İbn-i Malik'in Elfiye'si üzerine yazdığı şerhtir.

El-Fevaidü'd-Diyaiyye (Molla Cami): Molla Abdurrahman el-Cami tarafından kafiye üzerine yazılmış şerhtir.

Molla Cami haşiyesi Abdu'l-Gafur el-Lari ve onun haşiyesi Abdu'l-Hâkim: Abdülhekim b. Şemsüddin es-Seyâlekuti tarafından Abdulgafur el-Lari'ye haşiye olarak yazılmıştır.

Fıkıh:

Gayetü'l-İhtisar: El-Kadi Ebü'-Şücâ' Ahmed b. el-Hüseyin b. Ahmed el-İsfahani tarafından Şafii fıkhı konusunda yazılmış eserdir.

İbn-i Kasım: El-İmam Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Kâsım el-Gezi'nin Gayetü'l-İhtisar üzerine yazdığı şerhtir.

El-Enwar li-Ameli'l-Ebrar: El-İmam Cemalüddin Yusuf b. İbrahim el-Erdebîlî eş-Şafiî tarafından Şafii fıkhına dair yazılan eserdir.

İ'anetü't-Talibin: Es-Seyyid Ebu Bekr b. es-Seyyid Muhammed Şeta el-Dimyatî Zeynüddin el-Milibarî'nin Şafiî fıkhına dair yazdığı eserdir.

El-Muğni'l-Muhtac: İmam Nevevi Mühyüddin Zekeriyyâ Yehya b. Şeref en-Nevevi'nin Şafiî fıkhı konusunda yazdğı eserdir.

Cem'ul-Cevami' : Tacüddin Abdulvahap İbn-i Es-Sübki'nin daha çok Şafii fıkhı üzerinde durduğu eserdir.

Minhacü't-Talibin: İmam Nevevî'nin fıkıh konusunda yazdığı eserdir.

Tefsir:

Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil: Kadı Beydavi'nin (Nasirüddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el- Beydavi) eseridir.

Hadis:

Riyadu's-Salihin: İmam Nevevi'nin hadis konusunda yazdığı eserdir.

Buharî: Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhari'nin kitabıdır.

Meanî, Beyan ve Bedi':

Muhtarasü'l-Meâni: Meâni, Beyan ve Bedi' ilmi ile ilgili Telhisü'l-Miftah'a yazılan şerhtir.

Şerhü'l-İslam ala el-Feride: Ebü'l-Kasım el-Leysi es-Semerkendi Feride adlı risaleye Beyan ilmine dair yazdığı eserdir.

İsam fi'l-İstiare: Usamuddin İbrahim b. Muhammed'in eseridir.

Astronomi:

El-Mülahhas fi'l-Hey'e: Mahmud b. Muhammed b. Ömer el-Çağmini tarafından Astronomi hakkında yazılmıştır.

Mantık, Kelam:

Şerhü'ş-Şemsiye: Mantık ilmine dair Şemsiyye adlı esere Kütbüddin Mahmud b. Muhammed er-Razi tarafından yazılan şerhtir.

Müğni't-Tullab: el-Allame Mahmud b. Hafız el-Meğini tarafından İsağuci metnine yazılmış şerhtir.

Hüsam-i Kati şerhi ve haşiyesi Muhyiddin: Muhyiddin adlı bir zat tarafından Hüsam-i Kati'ye yazılmış şerhtir.

Fenari şerhi ile haşiyesi Kavl-i (Kul) Ahmed: Ahmed b. Muhammed b. Hıdır tarafından İsağuci şerhi Fenari'ye yazılmış şerhtir.

Vad':

Ebabekr-i Vad', Ebabekr-i İstiare: Ebubekir adlı bir zat tarafından Vad' ile Beyan ilmi konusunda yazılan eserdir.

Hisab:

Risaletü'l-Hisab: Bahaüddin Muhammed b. Hüseyn el-Amili'nin hesap (Aritmetik) ilmine dair yazdığı eserdir.

İslam Tarihi:

Muhammed Resulullah: Muhammed Rıda'nın İslam Tarihi ile ilgili yazdığı eserdir.

Tarihü'l-Hulefa: Suyuti'inin İslam Tarihi üzeride yazdığı eserdir.

Usûlu'l-Hadis:

El-Bahisü'l-Hesis: İbn-i Kesir'in (Ebu'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer) Usulu'l-Hadis kitabıdır.

Faraiz:

Bacurî: Şenşurî'nin Faraiz konulu Rahbiye'sine Şeyh İbrahm el-Bacurî tarafından yazılmış haşiyedir.

Mevlid: Mele Hüseyn-i Batei tarafından Kürtçe yazılmıştır.

Nûbihar: Ahmedî Hanî tarafından yazılmış Kürtçe-Arapça manzum sözlüktür.

BİRİNCİ BÖLÜM:
KİMLİĞİ, HAYATI VE MÜDERRİSLİĞİ

1.1. KİMLİĞİ

1.1.1. Doğumu ve Nesebi

Seyda Molla Ali, Diyarbakır'ın Silvan ilçesi Gündüz (Bilbil) köyünde doğmuştur. Seyda'nın asıl adı Sertip'tir. 'Ali' ismi hocası Seyda Molla Yasin Toprak [18]tarafından kendisine verilmiştir. Babasının adı Hacı Hasan'dır.

Seyda Molla Ali'nin aile tarafından ittifakla kabul edilen şeceresi şu şekildedir:

Ali

Sadullah

Ali

Hacı Hasan

Seyda Molla Ali[19]

Seyda Molla Ali Kulp ve Silvan arasındaki bölgede yaşayan Badika aşiretindendir. Badıka aşireti birçok köyden oluşmaktadır. Seyda Molla Ali Badıka aşireti'nin İnkaya Kanika köyündendir. İnkaya'da Seyda Molla Ali'nin ailesi 'Mala Silê' , 'Mala 'Elîyê Sedo' diye tanınırlar.[20] Seyda'nın babası Hacı Hasan, İnkaya'dan Görentepe (Helda) köyüne gidip yerleşmiş, sonra da Gündüz (Bilbil) köyüne

[18] Seyda Molla Yasin, Muş ilinden Kulp'a yerleşen Molla Derviş adında yöre halkı tarafından tanınan bir âlimin oğludur. Diyarbakır'ın Kulp İlçesine bağlı Ğerzika (Tuzla) köyünde 1906'da doğmuştur. Üstat, 08 Ocak 1994 tarihinde Diyarbakır'da vefat etmiştir. (Geniş bilgi için bkz: Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsri) Hayatı ve Kişiliği, Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi, www.esarkiyat.com. Sayı I, Nisan 2009)

[19] Abdulaziz Yaz (Seyda'nın Kardeşi), Mehmet Sait Yaz (Seyda'nın oğlu)

[20] Abdulvasi Yaz (Seyda'nın oğlu)

taşınmıştır. Ailede birçok kişiye göre Seyda Molla Ali Gündüz (Bilbil) köyünde doğmuştur.[21]

Seyda'nın doğum tarihi ile ilgili olarak ailede değişik tarihler verilir. Amcasının hanımına (Pira Emê)[22] göre Şeyh Sait Ayaklanması'nda Seyda altı aylıktır. 1933 doğumlu talebesi ve arkadaşı olan Molla Muhammed Şerif Yalçi, Seyda'nın kendisinden on yaş büyük olduğunu ve bunu Seyda ile konuştuğunu ifade etmiştir. Bu tarih Seyda Molla Ali'nin nüfusta geçen kaydıyla uyuşmaktadır. Nüfus kayıtlarında doğum tarihi 01.07.1923'ü gösterir.

Yoksulluğun had safhada olduğu o dönemde Seyda'nın babası Hacı Hasan çiftçilikle uğraşmıştır.[23] Hacı Hasan'ın Sertip (Ali), Seyithan (Serhan, Abdülaziz) diye iki oğlu; Mevlüde ve Gazal diye iki kızı dünyaya gelmiştir.

Seyda'nın babası Hacı Hasan cesur bir insan olarak tanınır ve cesur insanlara karşı olan hayranlığı ile bilinir. Firari iken arkadaşıyla mağarada konuşurlar ve Hacı Hasan'ın arkadaşı duasında Allah'ın kendisine âlim iki oğul vermesini ister. Hacı Hasan ise duasında Allah'ın kendisine iki cesur oğul nasip etmesini ve isteği yerine gelirse oğullarına dönemin iki meşhur firarinin adını, "Sertip" ve "Serhan" isimlerini vereceğini söyler. Bir süre sonra Hacı Hasan'ın dileği yerine gelir ve iki oğlu olunca ahdine sadık kalır, çocuklarına iki meşhur şahsın ismini verir ama yıllar sonra arkadaşının duasının kendisine, kendi duasının arkadaşına nasip olduğunu fark edecektir.[24] Çünkü Hacı Hasan, oğlu Sertip'e "Mela" yani "Molla" diye hitap etmektedir.[25] Diğer oğlu Molla Abdülaziz (Asıl adı Serhan olup nüfus memuru Seyithan diye kayıtlara geçirmiştir) abisi Seyda Molla Ali'nin yanında okumuştur ve keskin zekâsıyla tanınmıştır. Anlaşılması zor konulardaki mahareti ile ilgili pek çok hatırası mevcuttur.

---

[21] Mevlüde (Seyda Molla Ali'nin kızkardeşi), Mehmet Sait Yaz, Mehmet Çetinkaya (Seydanın kayını, teyzesinin oğlu)
[22] Mehmet Sait Yaz, vefatından önce amcasının hanımı Pira Emê'den duymuştur.
[23] Hacı Mehmet Çetinkaya
[24] Mehmet Sait Yaz, Medine Yaz (Seyda'nın kardeşi Molla Abdulaziz'in eşi)
[25] Molla Abdulvahap Atmaca (Seyda'nın damadı ve talebesi)

1.1.2. Çocukluğu ve Gençliği

Seyda Molla Ali'nin çocukluğu Bilbil (Gündüz) köyünde geçmiştir. Çocukluğu ile ilgili elimizde yazılı bir bilgi yoktur. Bu nedenle şifahi kaynaklardan derlediğimiz bilgileri kullanmak durumundayız.

Seyda çocuk yaşta ilim tahsiline başlamış, bu tahsil tüm gençliği boyunca devam etmiştir. Çocukluğunda Gündüz (Bilbil) köyünde, köy imamının yanında okumaya başlamıştır.[26] Ardından Aşağı Veysi (Weysikanê Jerîn), Susuz (Atşayê) ve Başbûk Köylerinde eğitimine devam etmiştir.

Seyda 1941 yılı sonunda veya 1942 yılı başlarında Suriye'ye gitmeye karar vermiştir.[27] O esnada Suriye'de yaşayan ve Suriye ordusunda subay olarak görev yapan amcası Sofu Salih, Molla Ali'yi Tilmaruf'ta bulunan Şeyh Ahmet Haznevi'nin medresesine yerleştirmiştir[28].

Seyda, 1945 yılında Suriye'den dönmüş ve Mardin'nin Savur ilçesine bağlı Sürgücü (Awêna) köyünde altı ay veya bir yıla kadar okumuştur. Ardından Diyarbakır'a gidip Hıdırilyas köyünde Seyda Molla Yasin Toprak'ın yanında tahsilini tamamlamıştır.

Molla Ali, on yıldan fazla süren eğitimin ardından yirmi beş yaşında genç bir müderris olarak tedris vazifesine başlamıştır.

Seyda Molla Ali ideal bir ağırlığa ve vücuda sahipti ancak talebeleri, onun erken dönemde çok zayıf olduğunu anlatmaktadırlar. Değişik zamanlarda yanında okuyan talebeleri çevikliği ve hafifliği nedeniyle Birrê denilen koşu oyunundaki performansını hayranlıkla dile getirmişlerdir. Talebeleri, hocalarının çocukluğu ile ilgili sorular sormayı münasip görmedikleri için bu tür soruları sormadıklarını belirtmişlerdir.[29]

Molla Sıdık (Silvan/Çirik), Molla Muhammedê Cedê adlı müderrisin Seyda hakkında anlattıklarını şöyle aktarmaktadır: *" Molla Muhammedê Cedê, Seyda Molla Ali ile milliyetçilik karşıtı görüşleri nedeniyle çatışıyordu ve ikisi bu meselelerde mücadele halindeydiler. Ama elhamdülillah onun karşısında olan bu insan, Seyda'nın talebelik yıllarında temiz bir ahlaka sahip olduğunu, gecelerinin vird, ilim, taat ve gece namazlaryla geçtiğini, mütevazı bir insan olduğunu, hatta talip iken bile kendi tayinini getirdiğini ve medresedeki günlük işlerde talebelere sürekli yardım ettiğini söylerdi."*

---

[26] Mehmet Sait Yaz
[27] Molla Said Yıkılmaz (Tahikî)
[28] Abdulvasi Yaz
[29] Abdulvahap Atamaca

1.1.3. Evliliği ve Çocukları

Seyda Molla Ali erken yaşta nişanlanmıştır. Teyzesinin kızı Vehibe ile nişanlanan Seyda, nişanlı iken ilim tahsili içim Suriye'nin Kamışlı kentine gitmiş ve orada üç veya dört yıl[30] kalmıştır. Seyda'nın eşi onu üç veya dört yıl beklemiş[31]ve Seyda Suriye'den döndüğü zaman Gündüz (Bilbil) köyünde evlenmişlerdir.[32] Seyda Molla Ali'nin ilk eşinden dört oğlu ve üç kızı dünyaya gelmiştir. İlk zevcesi Haciye Vehibe 1984'te kanser nedeniyle vefat etmiş, bu sırada çocuklarının evli olmaları ve ayrı yaşamaları nedeniyle ikinci evlilik Seyda için zaruret olmuştur. Haciye Vehibe'nin vefatından iki sene sonra Seyda ikinci hanımı Sabriye ile evlenmiştir. Bu evlilikten de Seyda'nın üç oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir.

Seyda Molla Ali'in ilk eşi emsalleri içinde bir numune idi. İslamı yaşama ve yaşatma noktasında Seyda Molla Ali'den eksik değildi. Tesettür konusunda benzersiz bir insandı. Anlatıldığına göre Seyda Molla Ali'nin imamlık yaptığı köylerde kimse yüzünü görmemiştir. Öyle ki vefat edip mezara konulduğunda Seyda Molla Ali'nin bacanağı Hacı Ahmet Uzut şöyle diyordu : *"Baldızım şu an mezardan kalksa ve onu on adım ötede görsem tanımam."* Bu sözleriyle kendisinin Haciye Vehibe'nin yüzünü görmediğini ifade ediyordu. Haciye Vehibe örtü ve mahremiyet konusundaki bu hassasiyeti ve tesettür anlayışı Seyda Molla Ali'nin telkinleri veya zorlamasıyla değil İslama bağlılığı nedeniyle idi. [33]

Haciye Vehibe de kadınlara imamlık yapmış ve çoğu defa Seyda'nın evinde beş vakit namazı cemaatle kıldırmıştır. Bu amaçla evin arka tarafında namazların rahat kılınması için bir oda ayarlanmış, cemaatle namaz kılmak isteyen kadınlar bu sayede cemaatle namazın sevabından mahrum kalmamışlardır.

Seyda Molla Ali zevcesini hep iyilikle yâd etmiştir.[34] Perşembe günleri mezarını ziyaret eder, Yasin okur ve dua ederdi. Seyda Molla Ali'nin Hacı Vehibe'nin mezarı başında, "Ya Rebbî ji bû xatirê Hecîye Vehîbe ti min 'efû kî" (Ya Rabbi Haciye Vehibe'nin hatırı için beni affet !) diye dua ettiğine şahidim.

---

[30] Mehmet Çetinkaya
[31] Mehmet Nuri Yaz, Şeriat Atmaca
[32] Molla Muhammed Şerif Yalçi
[33] Mehmet Sait Yaz
[34] Mehmet Sait Yaz

1.1.4. Askerliği

Seyda Molla Ali'nin askerliği yıllarca devam eden bir problem olmuştur. Seyda, ilimle uğraşmaktan ve talebe yetiştirmekten mahrum olmamak için askerlik yapmak istememiştir. İki yıl gibi uzun bir zaman sürecinde talebeleri bırakıp askere gitmeyi büyük bir kayıp olarak görüyordu. Bununla birlikte Seyda iki defa askere gönderilmek üzere evinden alınmıştır. İlk defasında Suriye dönüşünde yirmi üç yaşında iken askere gönderilmiş ve Çanakkale Gelibolu'da altı ay askerlik yapmıştır. Altı ay sonrasında Seyda askerlikten firar etmiş[35] veya hastalığından dolayı hava değişimine gelmiştir.[36]

Seyda, altı aylık askerlikten sonra dönüşünde Diyarbakır-Hazro'ya gidip muttaki bir âlim olan ve bölgede Seydayê Hecî olarak tanınan Molla Fettah-i Hazrovi'yi ziyaret etmiş ve ona şu soruyu sormuştur: "Seyda, talebelere ilim dersi vermekle meşgul olan bir âlimin askere gitmesi doğru mudur?" Molla Fettah: "Bu kişi sen olmayasın." deyince, Molla Ali: "Evet benim" demiştir. Bunun üzerine Molla Fettah, ona bir dua yazmış ve : "Askere gitme, bu duayı da oku, talebelere ders vermekle meşgul ol" demiştir.[37]

Seyda, 1954 veya 1955 yılında şikâyet üzerine askere gönderilmek üzere müderrislik yaptığı Dervişhasan köyünden alınmıştır. Diyarbakır Askeri Numune Hastanesi'nde çalışan ve Seyda'nın talebesi olan Molla Muhammed, hocasının askerlik yapmaması için büyük emek sarf etmiş, bu amaçla Seyda Diyarbakır Askeri Numune Hastanesi'ne yatırılmış ve sonuçta " Askerliğe Elverişli Değildir" raporu almıştır.[38]

Askerlik vazifesini yapmak üzere gittiği Çanakkale Gelibolu'da sakalının kesilmesini istememiş ve sakalının zorla kesilmesi nedeniyle büyük üzüntü yaşamıştır. Bu yaşta sakalının kesilmesini hazmedemeyen Seyda yıllar sonra tekrar aynı durumla yüzleşmiştir. Rapor almak için hastaneye yatırıldığında bir subay ısrar ederek sakalını kestirmiş, Seyda birkaç gün sonra "Askere Elverişli Değildir" raporu alıp eve döndüğünde kesilen sakalının bulunduğu yeri sarık ile örtmüştür. Rapor alıp askerlikten azat olmasına rağmen Seyda, sakalı kesildiğinden evine hüzün ve gözyaşları içinde

---

[35] Abdullah Atmaca
[36] Abdulvahap Atmaca
[37] www.doğruhabergazetesi.com
[38] Abdulvahap Atmaca

dönmüştür. Ailesi de gözyaşlarıyla onun üzüntüsünü paylaşmıştır. Seyda Molla Ali evde üç gün yemek pişirilmemesini istemiş ve hazır yiyeceklerle idare edilmiştir. Sakalı uzayıncaya kadar yanaklarını sarık ile örterek gizlemiş, köylülerin sakalsız halini görme isteğine rağmen o abdest alırken bile başının etrafını kapatarak yüzünü saklamış ve kimsenin yüzünü görmesine müsaade etmemiştir.[39]

Seyda'nın talebesi Molla Abdullah Atmaca o sırada şahid olduklarını şöyle aktarır:

"Müderrislik yaptığı köyden alınan Seyda, Diyarbakır'a götürüldü. Hastanedeki Komutan Seyda'nın kıyafeti ve sakalından rahatsız olmuş ve sakalını kesmek için berbere tıraş ettirmek istemiştir. Berbere sakalını kesmesini söylemiş ama berber Seyda'ya bakmış ve sakalını kesmek istememiştir. Komutan tekrar edince Seyda berbere: 'Görevini yap !' demiş. Berber :"Ben bu sakalı kesersem akşam çocuklarımın yanına varamam !" diyerek Seyda'nın sakalını kesmemiştir. Bu cevap üzerine komutan sinirlenip makineyi almış ve sakalını kesmiştir.

Molla Abdullah şöyle devam etmiştir: *Ben Köprübaşı'nda idim. Yüzünü örten biri yoldan geldi, tanımadım. Bana gel diye işaret edince baktım ki Seyda'dır. Yanına varınca yanaklarına örttüğü kefiyi biraz açtı. Baktım ki sakalı kesilmişti ve o sırada yanaklarından gözyaşları akıyordu. Seyda iki ay boyunca yüzünü kefi (puşu) ile örttü. Eve gittiğinde eşi Haciye Vehibe onu görünce " Keşke evimiz yansaydı da bu başımıza gelmeseydi." dedi.*

Seyda bir ay hastanede yatırıldı. Sonra rapor alıp askerlikten kurtuldu."

Molla Fetah'ın telkini ve desteği ile askerliğe gitmekten vazgeçip tedrisata devam ederken Dervişhasan köyünde (1954,55) Seyda şikâyet edilince köye baskın yapılmıştır. O esnada Seyda'nın 20 civarında talebesi vardır. İlginç olan ise gelenlerin jandarma değil de polis olmasıdır. Seyda'yı aldıktan sonra kitaplığını görünce çok şaşırırlar ve kitaplarını tek tek kırmızı yazı ile numaralandırıp, emniyete götürürler. Bilahare Seyda "Askere Elverişli Değildir" raporunu emniyete verir ve kalan kitapları kendisine iade edilir.[40]

---

[39] Abdulvehap Atmaca, Şeriat Atmaca (Seydanın kızı)
[40] Abdulvahap Atmaca

1982 Anayasası için yapılan referanduma Seyda'nın imamlık yaptığı Yeniçağlar (Zila) köyünde Seyda'nın telkinleriyle referanduma "Hayır" sonucu çıkınca askerler köyü basmış ve köylülere işkence yapmışlardır.[41]

Seyda Molla Ali askerlik konusunda hocası Seyda Molla Yasin Toprak'ın kaderini paylaşmıştır. Seyda Molla Yasin de talebelerin tedrisatı nedeniyle askere gitmek istemeyip saklanmıştır. Seyda bu dönemde hocasına çok hizmet etmiştir.[42]

1.1.5. Hac Ziyaretleri

Seyda Molla Ali yedi kere hacca gitmiştir. İlk hacca gittiği tarih 1967 yılıdır. 1974, 75 ve 76 yıllarında da hacca gitmiştir. Diğer üç gidişi ise 1967-1974 yılları arasındadır. Hanımı Haciye Vehibe'yi de bir defa beraberinde hacca götürmüştür. Hacca gittiği zaman Seyda hacı adaylarına yol esnasında İslamî ve ahlakî konularda nasihat etmiştir. Molla Abdulvahap Atmaca, ziyaret esnasında Seyda'nın uygun zamanda otobüste bulunan mikrofonu alıp hacı adaylarına hac usulünü anlattığını ve bu konuda yazdığı şiiri okuyup hacıları mest ettiğini belirtmektedir.

Molla Sıdık (Çirikî), Hac esnasında Seyda'nın bir defasında şeffaf bir bardakta kendisine su ikram edildiğinde gözlerinin dolduğunu ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da su içmeden şehit olduğunu söyleyerek suyu içemediğini anlatır. Ayrıca Seyda'nın Hz. Peygamber'in makberine yaklaşmadığını ve uzaktan ziyaretini gerçekleştirdiğini anlatır. Hz. Peygamber'in mezarı başındayken kendisini tanıyan hacıların uzanıp elini öpmeye çalıştıklarını ve Seyda'nın Peygamber huzurunda kendisine hürmet edilmesinden rahatsız olduğunu, bu nedenle de makbere yaklaşmadığını anlatmaktadır.

İlk hacca gittiğinde altı ay kalmış, bu süre içinde hacıların hal, hareketlerinden, konuşmalarından rahatsız olmuş ve bu konuda nasihat babından bir şiir yazmıştır. Şiir şöyledir:

Ey Hacî bira ente mîn eyne îla eyne
Ev kédere, ğafil mebe, semta Heremeyn e

---

[41] Abdulvahap Atmaca
[42] Abdulvahap Atmaca

Ey Hacı! Nerelisin, nereye gidiyorsun
Bu yer neredir? Gafil olma Haremeyn semtidir

Lebsé edebé welgire, ğayet bike dîqqet
Ev belde é xeyru'l-wera ceddu'l-Heseneyn e
Edep libaslarını kuşan, gayet dikkat et!
Burası âlemin en hayırlısı Ceddü'l-Haseneyn'in beldesidir.

Ğayet bi xudu' û bi edeb sidq û mehabet
Ev Qubbe a Xedra, a Resûlu's-Seqeleyn e
Gayet edep, sıdk ve muhabbetle eğil
Bu yeşil kubbe Resulü's-Sakaleyn'indir

İclal û xuşû' hurmet û te'zîm bike daîm
Eve mînbera Kur'an û wehîy Bedr û Huneyn e
Daima iclal, huşu, hürmet ve ta'zim et
Bu, Kur'an ve vahiy minberi, Bedir ve Huneyn'dir[43]

Hişyar be saqin kîbr û ğurûr sû-î edebden
Ha ev cîhé mehbûbé Xuda ceddé Huseyn e
Uyan, sakın kibir, gurur ve edep dışı şeyler yapma
Bu, Allah'ın mahbubunun yeri, cedd-i Hüseyin'dir

Eql û dil û çavé xwe ziman lé bike dîqqet
Ev hezreta sultané nebbîyyû'l-'Ecemeyn e
Akıl, kalp, göz ve diline dikkat et!
Bura Nebiyü'l-Acemeyn Sultanı'nın yeridir

Yek zerre ji tenqîd û cefa te'n û tefaxur
Davéje îla esfelî safîl kîye weyne

[43] İlmî, 60

Bir zerre tenkid, cefa, eziyet etme ve kibirlenme
Seni kimsenin getiremeyeceği esfel-i safile atar

Desté xwe bi ser hev de kemerbestî tewadu'
Ğayet bi zelûlî û hezer lingé xwe deyne
Tevazu ile ellerini üst üste bırak
Gayet ezik ve hesap ederek ayaklarını bas

Dîqqet bike dîqqet nebî xwedbîn û xwe zana
Navîjé 'Ereb mîllet û ehlu'l-Heremeyn e
Dikkat et hodbin ve ukala olma
Ehlü'l-Haremeyn Arap milletini kınama

Hetta ji te bé hûrmet û îkramé bike laîq
İkram û edeb şerté qebûlu'l-'emeleyn e
Elinden geldiği kadar hürmet ve ikramda bulun
İkram ve edep şarttır, makbul amellerdendir[44]

Wesyet bike li vir navé tu kes te'n û tînazek
Ev ummet û ehlé nebî rabbu'l-eredeyn e
Vasiyet et burada, kimseyi kınama, aşağılama, eziyet etme
Bunlar Rabbü'l-Aradeyn Nebisinin ehli ve ümmetidirler

Ğayet bi hezer ğeyré qusûré xwe me bîn kes
Ev cahé nezergahé îlahu'l- kewneyn e
Gayet titizce kendi kusurarından başkasınınkini görme
Burası İlahü'l-Keveneyn'in cah-ı nazargahıdır

Ev nuqte ye pur qenc û welî natine muqabîl
Gotin bi tehessur ene eyne hûwe eyne

[44] İlmî, 60

Bu nedenledir ki veliler karşısına çıkmadılar
Hasretle dediler ki :"O nerede, biz neredeyiz ?"

Zana yé nezan ré eve her bigre li ré her
'Eybé xwe bibîn humq û ğurûré ji xwe deyne
Bildiğini zanneden cahil, yol budur, bu yolda git
Ayıplarını gör, ahmaklık ve gururudan sıyrıl

Ya Reb ji fedla xwe gunahé me biğefrîn
Ev erdé muqaddes cîhé bezlu'l-keremeyn e
Ya Rabbi, fazlından günahlarımızı bağışla
Bu mukaddes yer cömertlik beldesidir[45]

1.1.6. Sosyal İlişkileri

Seyda ve diğer müderrisler, halk içerisinde yaşadıkları için sosyal ilişkileri sürekli canlı olmuştur. Yerine getirdikleri görev nedeniyle müderrislerin halktan uzak olmaları mümkün değildir. Çünkü müderrisin görevini icra ettiği yer camidir ve toplanma merkezi olan camide beş vakit namazı kıldıran kişi müderristir.

Ayrıca imamlar bulundukları yerlerde ve özellikle köylerde her işe öncülük ederlerdi. Mollanın öncülük ettiği işlerden biri mevlit merasimleridir. Bölgemizde yaygın olarak mevlit okunur. Ramazan ayında hemen her gün bir köylü mevlit okutur, mevlidi okuyan ve cemaate liderlik yapan kişi müderristir.

Mollalar bir kişinin vefat etmesi esnasında da birçok vazife ifa ederler. Defin merasimi boyunca imamın yerine getirdiği birçok görev vardır. Bu görevler sekeratta olan kişinin üzerine okumakla başlar, vefat eden kişinin yıkanmasıyla devam ederdi. Eğer vefat eden kişi bayan ise genelde imamın eşi bu görevi yerine getirirdi. Ardından vefat eden kişi için camide Kur'an hatmedilirdi. Vefat eden kişi gömülünceye kadar imamın görevleri devam ederdi. Definden sonra da taziye yerinde imam en önemli figürdür.

Sulh ve anlaşmazlık olaylarına da mollalar öncülük ederlerdi. Böyle bir çabaya girişildiğinde ilk akla gelen zümre Seyda ve mollalardır. Bölgemizdeki sosyal

[45] İlmî, 60

sorunların makamı şeyhlerin yanı sıra mollalar idi. Çünkü halk şeriat denilen İslam fıkhı çerçevesinde çözüm isterdi ve bu yetki ve bilgiye mollalar sahipti. Mollalar bu meselelerde kadı görevini yapardı. Taraflar anlaşmazlığa düştüklerinde "Haydi şeriate gidelim" diye mollaların yanına giderdi.

Nikâh merasiminde de mollalara başvurulurdu, çünkü nikâhı onlar kıyardı. Yakın zamana kadar bölgemizde resmi bir zorunluluğa kadar insanlarımız resmi nikâh kıymazlardı ve imam nikâhı kıymadan hiçbir şekilde nikâh geçerli sayılmazdı ki bu anlayış halen devam etmektedir. Ayrıca kız istendiği zaman da isteyen taraf, yanında imamı götürürdü.

Köylerde cami cemaati ve imam bir karar organı olarak görev yapmıştır. Ortak bir problem veya iş olduğunda camide toplanılıp karar alınır ve bu karar hayata geçirilirdi. Bazen imamın yetenekleri de belirleyici idi. Örneğin babam çoğu işten anladığı için elektrik, tesisat, elektronik tamiri vb. birçok işi yapardı.

Mollaların en önemli vazife ise şüphesiz ki toplumu aydınlatmak idi. Mollalar bulundukları köyde veya bölgede halka İslamı öğretirlerdi. Her vesilede toplum içinde başköşede bulunan bu zatlar, zamanı çeşitli konularda halkı aydınlatarak değerlendirirlerdi. Halk ile mollalar arasında sürekli iletişim vardı, camide veya bir başka yerdeki buluşmada insanlar mollaların bilgilerinden istifade ederlerdi.

Seyda Molla Ali de görev yaptığı köylerde her fırsatta insanları bilgilendirmeye çalışırdı. Seyda'nın olduğu ortamda İslam dışında bir konu konuşulamazdı. Seyda bu konuda çok kararlı bir duruş sergilemiştir. Hatta yolculuk esnasında da seyahat ettiği kişilere vaaz verirdi. Toplantılarda dünyalık işlerden söz edilip dinin konuşulmamasını eleştirir, mollaların bulunmadığı zamanlarda da meclisin ahreti de hatırlaması gerektiğini söylerdi. Kendisini ziyaret eden dost veya yabancılar ile paylaştığı şeyler de dini bilgilerdi. İhlâs ve cihad hayatının her anında kendini gösterirdi. Gündüz tedris ile meşgul olan Seyda gecesini de okuma ve ibadetle geçirirdi. Talebesi Molla Fuat Azarkan: *" Seyda'nın bir gece teheccüd namazı kılmadan uyuduğunu zannetmiyorum."* demektedir.

Seyda sohbetlerinde özellikle İslam itikadını açıklar, yaratılış gayesini hatırlatırdı ve üç soru sorardı : " Kimiz, Nereden geldik, Nereye gidiyoruz?"

Seyda'nın Zila köyünde cami hoparlöründen köye nasihat ettiğini hatırlıyorum. Özellikle bu uygulamayı kadınların da istifade etmesi için yapıyordu. Köyde din esasları ile uyuşmayan gelenek ve adetlerin kalkması için mücadele ederdi.

Seyda evlilikte başlık parası alınmasını yasaklamıştı. Ayrıca kız tarafının üçten fazla bilezik istemesini yasaklamıştı.[46] Daha talebe iken babasıyla böyle bir problem yaşamıştı. Seyda'nın Kızı Haciye Şeriat Atmaca anlatıyor: *"Halam evlenirken dedem başlık parası olarak beş torba arpa aldı. Babam buna şiddetle karşı çıktı, ama dedem o arpayı eve alıp kullanınca babam evi terk etmeye karar verdi. Dedem, pişman olup her ne isterse kabul edeceğini vad ederek geri çağırdı, ama Babam: "O zahire evde iken ben o eve gelmem" diye evi terk etti."*

Seyda, toplum içerisinde İslam'la uyuşmayan uygulamaları kaldırmaya çalışıyordu. Düğünlerde davul-zurna çalınması, erkek ve kadınların bir arada bulunmasına karşı çıkardı. Kadınların İslamî tesettüre riayet etmelerine özen gösterirdi ve bunun aksi bir şey gördüğünde hoparlörden köylülere seslenir ve onları eleştirirdi. Bazen bu eleştirilerin dozu çok sert olurdu. Kadınlar bu nedenle Seyda'dan çekinirlerdi ancak kadınların hak ve hukukunu erkekler nezdinde savunurdu. Hatta bir keresinde Seyda bu konuda konuşunca Çiriklı (Silvan köyü) Hacı Ramazan Kılıçaslan: "Bu söylemlerinizin sonucunda kadınlarımız bize koca oldu." demiştir.

Seyda Molla Ali müderrisliğinin ilk yıllarında köy büyüklerini yanına alıp bayanları camide toplar, araya perde çekili olduğu halde onlara vaaz ederdi. Köy kadınlarına İslamî ve insani bilgiler verirdi. Bunlar akaid, fıkıh ve görgü kuralları idi.[47] Seyda görgü kurallarına da çok önem vermiştir. Şiirlerinde de bu konulara değinmiştir. Özellikle ailenin mahremiyetini önemsemiş ve her ortamda bu mevzuyu açıklamıştır. Sonraki yıllarda ise kadınlarla ilgili irşad faaliyetlerini eşi Haciye Vehibe üstlenmiştir.

Seyda'nın topluma müdahalesi farklıydı. Yapısından kaynaklanan sertlik münker gördüğü zaman zekât ve fitre ile geçinen birinin alamayacağı bir şekilde kendini gösterirdi. Münkere toleransı yoktu ve köylüleri de Seyda'nın yanında yer alıyorlardı. Seyda öylesine kendini kabul ettirmişti ki onun sert müdahaleleri ve tavırları kardeşler arasındaki art niyetsiz diyaloga benziyordu. Köylüler, Seyda'ya saygı ve hürmette

[46] Molla Fuat Azarkan
[47] Mehmet Sait Yaz

emsalsiz idiler. Seyda Molla Ali'nin sözüne itiraz etmez, hiddetiyle bilinen Seyda kızdığı zaman kin ve düşmanlık yoluna gitmezlerdi.

Toplumu yakından ilgilendiren meselelerde bir kafa karışıklığı veya değişik fikirler ortaya çıktığında Seyda'nın sürece müdahale ettiğini biliyoruz. Örneğin yazılarının içinde ru'yet-i hilal, oruç, akide gibi konularda yazılmış birçok makale vardır. O dönemde bu konular tartışılmış ve Seyda da bu nazarla yazıları kaleme almıştır. Yazdığı makaleleri de çevrede bulunan belli başlı imamlara göndererek onları ikna etmeye çalışmıştır. Örneğin ru'yet-i hilal konusunda yazdığı makaleyi yine aynı şekilde çevredeki imamlara dağıtmış ve onları ikna etmiştir. Böylelikle farklı seslerle insanların fikir karmaşasına düşmelerinin önüne geçmek istemiştir.

1.1.7. Vefatı

Seyda Molla Ali 13.07.1995 tarihinde Diyarbakır'da vefat etmiştir. Seyda Molla Ali, büyük oğlu Molla Abdulhalim'in ölümüyle büyük bir acı yaşamıştır. Seyda'nın bu kadar etkilenmesinin sebebi oğlu Molla Abdulhalim'in ölümünden kısa bir süre önce babasını ziyaret ettiğinde babasıyla yaşadığı diyalogdur. 1992'de Seyda ile en son görüştüklerinde Seyda'nın çocuklarının küçük olması, kendisinin de yaşlı olması nedeniyle Molla Abdulhalim bu durumdan etkilenir ve babasına: "Baba, deme ki çocuklarım küçüktür ve bana bir şey olursa mağdur olurlar, vallahi benim maaşım var ve yarıyarıya olsa da ben paylaşır onlara bakarım, sen gönlünü ferah tut" der. Bu diyalogdan birkaç ay sonra Seyda bir gece eşini sabah namazı vaktinde uyandırır. Seyda'daki şok, titreme ve hiddet eşini korkutur. Eşinden namaz kılıp dua etmesini ister ve " Bu gün Abdulhalim veya Muhammed Nur'dan biri yok" der. Eşi onu teskin etmeye çalışıp "Nasıl böyle şeyler söylersiniz" diye sitem eder. O gün kapıya araba gelince Seyda gelen akrabalarına: "Söyleyin Abdulhalim mi, Muhammed Nur mu ?" diye sorar. Kötü haberi alınca da eşine dönüp: "Hani bana inanmıyordun" der. Seyda hem oğlunun ölümüne hem de ailesine çok üzülür. Akşam eve geldiğinde çoğu defa Molla Abdulhalim'den bahseder ve ağlar. Oğlunun ölümünden üç ay gibi kısa bir süre sonra bir gece yine eşini uyandırır ve "Kalk ben ölüyorum"der.[48] Ardından anlaşılır ki

[48] Sabriye Yaz (Seyda'nın Eşi)

Seyda'nın sağ tarafı felç olmuştur. 1993 yılı, kış mevsimi felç olan Seyda Molla Ali, 1995 yılının yedinci ayına kadar felçli olarak yaşamıştır.

Seyda Molla Ali'nin son iki yılı, felçli olması ve bakımını yapamaması nedeniyle hayatının çileli yıllarıdır. Seyda bu esnada da hep Risale-i Nur okurdu. Üstad Bediüzzaman'ın el yazması kitaplarını sol eliyle tutar ve aynı zamanda parmaklarıyla sayfalarını çevirirdi. Bu dönemde Diyarbakır'daki İslamî çevreler Seyda'yı daima ziyaret ederek yalnız bırakmadılar. Grup grup gençler, hocalar gelip onu ziyaret ediyorlardı. Bu durum Seyda Molla Ali'ye büyük bir moral veriyordu. Gelen tüm ziyaretçilerine Risale-i Nur'dan bölümler okur, okurken neşelenir, sevince boğulurdu. Enteresandır ki vefatından önce hastaneye yatırıldığında doktoru yatağının başında ona Risale-i Nur okuyordu. Seyda'nın sevinci görülmeye değerdi. En son hastaneye kaldırıldığında Seyda konuşmadan kesildi, doktorlar yapılacak bir şey kalmadığından Seyda'yı eve gönderdiler ve Seyda hakkın rahmetine kavuştu. Seyda vasiyetinde, on beş yıl müderrislik yaptığı ve kırgın ayrıldığı Yeniçağlar (Zila) köyüne defnedilmesini istemiştir. Vasiyeti doğrultusunda Seyda Molla Ali, Zila köyüne defnedilmiştir. Zila köyü onun ismiyle bütünleşmiştir ve kendisi "Seyda Molla Ali Zila" diye tanınmıştır.

1.1.8. Hakkında Anlatılanlar

Yıllarca Seyda ile arkadaşlık yapan Molla Mahmut (Kitapçı/Silvan) Seyda hakkında şunları söyler: *"Yanında okuyan insan mutlaka onun ilmi bereketini almıştır. Biz birçok âlim gördük ama onun gibisini görmedik. Bazı yönleriyle diğer âlimlere benzemiyordu. Silvan'a geldiğinde caddede insanlar hemen etrafına toplanırdı. Gittiği meclisler insanlarla dolup taşardı. İlim, edep ve arkadaşlık yönüyle onun gibi birini görmedik. Az yer, az uyurdu. Beraber kaldığımızda biz uyuduktan sonra gecenin bir vaktinde uyandığımızda ya namaz kılar, ya Kur'an okur ya da kitap okuyup bir şeyler yazardı. Yeni bir kitap çıktığında mutlaka alırdı ve bitirmeden uyumazdı. Fevkalade araştırmacıydı. İşaretler, nakleder, özet alırdı ve birçok konuda derlediği kitapları vardı. Zamanının tümü cihad (dini çalışma) ile geçerdi. Münker gördüğünde asla durmazdı. Yolculuk esnasında hep elini cebine atar ve bunu hasenat olarak görürdü. Tebliği kendisi için görev olarak bilirdi ve şöyle derdi: ' Biz Attarız, ilim malımızdır. Malımızı satmadığımız her an bizim için zarardır. Eğer insanlar camiye gelmezse biz onların iş yerlerine, evlerine gideceğiz.'*

İslam'dan başka bir davası olmadığına şahidim."

Hem talebeliğini yapmış hem de Tokluca'da (Silvan/Çirik) on sekiz yıl Seyda ile aynı köyde yaşamış olan Molla Sıdık, Seyda'yı şöyle anlatır: *"Fakirdi. Yemeği çok az yerdi. Lezzet insanı değildi. Kırk beş kilo olduğunu hatırlıyorum. Bir ara misafiri geldiğinde evde sadece sert siyah zeytin vardı ve misafirleriyle önündekileri yerken 'Ve't-Tini ve'z-Zeytuni, Allah ne güzel buyurmuş' diyordu. Zekât konusunda köylülerin minnetini çekmezdi. Zekâtın pazarlığı olmaz ve biz imamlar sadece ilimle uğraşıp geçimimizi sağlayacak bir iş yapmadığımızdan fakir düşmemiz nedeniyle zekât alabiliriz, yoksa imamların zekât alması caiz değildir diyordu. Tokluca köyünde yıllık buğdayı bazen çıkmıyordu ama kimseden zekât istemiyordu ve elinde ne varsa vermekten çekinmiyordu.*

Allah dini konusunda kimseye taviz vermiyordu. Halimdi ve ses çıkarmazdı ama Allah'ın şeraitine aykırı bir durum olduğunda asla susmazdı. İlmi, takvası, ihlâsı ve mücadelesiyle büyük bir insandı ve bu yönleriyle diğer âlimlere benzemiyordu.

Kimseden korkmuyordu bir defasında onu talebeleriyle beraber toplayıp Batman'ın Kozluk ilçesine götürmüşler. Orada namaz vakti gelince karakolda talebelerinden birine 'Yüksek sesle ezan oku' demiş. Talebe ezan okuduğunda sorumlu kişi 'Burası cami mi? Karakolun içinde ezan mı okunur, namaz mı kılınır ?' demiş. Seyda: 'Her yer camidir, yeter ki namaz kılacak birileri olsun' demiş. Sorumlu kişiyi daha önce uyaran oranın yerlisi Molla Sabri adındaki zat da ona 'Ben sana boşuna onu getirme, o kimseye taviz vermez demedim mi?' demiş. Bunun üzerine Seyda ve talebelerini serbest bırakmışlar."

Molla Medeni Süleymanoğlu (Kilêsîyê) Seyda'yı şöyle anlatmaktadır: *"Seyda, İslam'a aykırı bir durum gördüğünde tavizsiz bir şekilde karşı çıkıyordu. Seyda İslamı çıkarları için kullananlara karşı çıkıyordu. Onlar çıkarlarından, Seyda ise davasından taviz vermiyordu."*

Kıraat

Molla Mahmut'un (Silvan/Kitapçı) anlattığına göre Seyda köy sakinlerinin Fatiha ve Tahiyyatlarının düzgün olmadığını görmüş ve onları gruplar halinde camiye davet edip dinler. Bu esnada biri şeddeyi bir türlü gerektiği gibi söyleyemez ve 'Er-Rahmani'r-Rahiym' yerine ısrarla 'E Rahmani Rahim' der. Seyda: 'Bizim gibi oku' der. Muhatabı: 'Dilim dönmüyor' deyince Seyda: ' Dünya işleri için gerektiği zaman 'Kerê

Kurrê kerê' (Eşek oğlu eşek) derken şeddeyi söylüyorsun ama iş namaza gelince dilin dönmüyor' der.

İcaze Töreni

Molla Mahmut (Silvan Kitapçı) icaze törenlerinde Seyda'nın düğün ve eğlence yerine sohbeti tercih etmesi ve bu tavırları eleştirmesi nedeniyle Silvan'ın bir köyünde yapılan icaze törenine çağırılmadığını ve Seyda'nın talebelerini alıp törene katıldığını, ev sahibi imamın Seyda'yı görünce: 'Biz sizi davet etmedik' deyince Seyda'nın ona cevaben: 'We fehm nekir gazî bikin lê me fehm kir ku em werin/Siz akledip bizi davet etmediniz ama biz akledip geldik' dediğini anlatır.

Sofu Cano

Molla Abdulvahap Atmaca anlatıyor: "Sofu Cano diye biri vardı. Fakir biriydi ve köyden Sıddık diye biri ona bakıyordu. Kadastro köye girdi ve ona otuz dönüm toprak verdi. Seyda şakayla hep Sofu Cano'ya: 'Topraklarını camiye ver, ne yapacaksın' derdi. Sofu Cano: 'Caminin bana ne faydası olmuş, Sıdık bana bakıyor, ona vereceğim.' derdi. Bir gün Sofu Cano namaz kılarken Seyda:' Eğer Sofu Cano tahiyyatta kelime-i şehadeti okurken parmağını kaldırırsa toprağını camiye bağışlayacak demektir.' dedi. Biz de dönüp ne yapacağını merakla bekledik. Sofu Cano Kelime-i Şehadeti okurken sesini yükseltip parmağını dizine bastırarak okudu."

Çeltik

Molla Abdullah Atmaca anlatıyor: "Seyda Molla Ali, Zila köyünde imamlık yaparken cemaat Seyda'ya merhum Mahmut Ağa (Kepoğlu)'nın imamlara torbalarla çeltik dağıttığını ve kendisinin de misafirlerinin çok gelip gittiğini, bu nedenle çeltik alması gerektiğini söyler. Kürtçe anlatırken 'Çeltûk dide' (çeltik veriyor) derler. Seyda Molla Ali meramını anlatırken kelimeleri buna çok iyi uyarlardı. 'Mahmut Ağa'ya gidip çeltik alana "Çil-tuk" (Kırk Tükürük) olsun!' diye cevap verdi."

Esselamu Aleykum

Bir defasında Seyda ve talebeler beraber gezmeye çıktık. Cami çıkışında köylü bir genç bizi görünce "Seyda, selam 'elêk" dedi. Seyda da " 'Elêk silêk" dedi. Herkes güldü ve Seyda genç adama nasihat etti ve dedi ki: "Eğer selamı bu şekilde verirsen karşılığını böyle alırsın ama eğer *Esselamu 'Aleykum* dersen karşılığını *'Aleykum selam* diye alırsın." dedi.

Barışın

Molla Abdullah Atmaca anlatıyor: Seyda kavga edenlerin arasında arabuluculuk yapar ve Kürtçe, Allah için, Peygamber'in hatırı için, Kur'an hakkı için barışın, der ama bir türlü barışmazlar. Seyda sinirlenir ve Türkçe 'Barışın eşek oğlu eşekler' der. Taraflar Seyda'nın bu hiddetini görünce geri adım atarak barışırlar. Seyda: 'Ben size Allah, Kur'an ve Peygamber için barışın dedim, barışmadınız. Ne zaman ki karakol ağzıyla konuştum o zaman beni dinlediniz.' der.

Araba

İbrahim Yaz (Seyda'nın torunu) anlatıyor: "Tarih 1988 veya 1989 idi. Dedemin yanındayken İslamî bir grup Seyda'yı ziyaret etti ve yaptığı hizmetler sırasında çok dolaştığı için Seyda'ya siyah bir jeep vermek istediler ama Seyda bu hediyelerini kabul etmedi. Seyda'nın arabayı kabul etmesini çok istemiştim. Bu şahıslar gittikten sonra almamasının nedenini sordum. Seyda bana: 'Eğer kabul etseydim ben arabalarına binecektim, onlar da bana bineceklerdi.' dedi."

Ti Li Li

Seyda düğünlerin İslamî kurallar çerçevesinde yapılması gerektiğini savunuyordu ve yeri geldiği zaman bu konudaki düşüncelerini anlatıyordu. Anlatımında halkın anlayacağı tarzda ve değişik bir üslupla anlatırdı. Düğünlerimizde zılgıt yani bizdeki tabiriyle kadınlar *Ti li li* çekerlerdi. Seyda: " Bunlar *Ti li li* demiyorlar, aslında *Ti lê lê* diyorlar, yani *Hele bana bakın* diyorlar." derdi.

Ölçü

Seyda'nın torunu İsmail Yaz Seyda'ya sorar: *'İnsanların hak üzere olup olmadığını nasıl anlayabilirim?'* Seyda Şöyle cevap verir: *'İslam ile zenginleşip göbeklerini büyüten ve etrafında insanları toplayıp sefa sürenleri değil de inançları nedeniyle başlarına musibet gelenleri gördüğünde bil ki onlar hak üzeredirler.'*

Hacı

Molla Enver Kılıçaslan, Seyda'nın düşüncelerini hep veciz bir şekilde dile getirdiğini ve veznin Seyda'nın ruhunda olduğunu belirtmiştir. Hacca gidip te hacdan feyz almayan hacılar hakkında aklında kaldığı kadarıyla Seyda'dan duyduğu şu sözleri aktarmıştır:

Ey birayé hecî

Eger li ḥeccé te rukn û erkané heccé ani be cî

Ḥelal be xalé hecî
Tev nivcû kiribe û hiştibe li cî
Û kiribe di cî
Ji tera nebén hecî
Tu ne be'ecî
Serî lé nekî di cî
Ji xwe tu ne buyî hecî

"Ey hacı kardeş, Eğer hacda, haccın rükün ve erkânlarını yerine getirdiysen helal olsun! Eğer hepsini eksik yapıp yerinde bırakıp ikiye ayırmışsan sana hacı demeseler, zoruna gitmesin ve kafalarını ikiye ayırmayasın, zaten hacı olmamışsın."

Koşu

Molla Enver Kılıçaslan Seyda'nın meramını anlatırken kelimeleri değiştirdiğini, benzettiğini veya anlamını değiştirdiğini belirterek şöyle devam demiştir: " Bir defasında Seyda ve Hüseyin Velioğlu köy dışında koşarak yarıştılar. Seyda hafif olduğu için onu geçti ve ona: 'Em mellé medresé ne, hun ji é metre sé ne. Hun nikarin wekî me bazdin.'

Biz medrse mollalarıyız siz de metre sé (üç metre) lilerdensiniz, bizim gibi koşamazsınız.

Medresé kelimesini *metre sé* şeklinde çevirerek farklı anlam yüklemiştir.

Malı İle Övünenler

Molla Enver Kılıçaslan anlatıyor: "Seyda ile birlikte malı ile övünen birinin apartmanının yanından geçtiğimizde 'Bakın kendine nasıl da bir rab yapmış !' dedi."

Kadro

Molla Enver Kılıçaslan anlatıyor: " Seyda kadrolu imamlığa sıcak bakmıyordu ve bu nedenle biz de bundan uzak durduk. Bu konu konuşulduğunda Seyda: " Biz kadrolu değil, Kadiriyiz" dedi.

Ka rez

Seyda'yı gıyabında tanıyan ve milliyetçilik karşıtı fikirlerine karşı olan biri yolda karşılaşıp Seyda ile tanışırken ona : "Nerelisin?" diye sorar. Seyda yaşadığı köyün ismini vererek 'Çirik' der. Bu kişi alay ederek : "Çirrik" der. Seyda ona nereli olduğunu sorunca adam :" Karaz" (Kocaköy) der. Seyda ise "Ka rez, te çi di rezé gewr da hişt"

der. Yani " Ne bağı? Güzelim bağdan geriye ne bıraktın !" Kürtçe bir deyimle ona cevap verir.[49]

Alo

Telefon açarken ailede kimse "Alo" hitabını kullanmazdı; çünkü Seyda'nın "Adım Ali'dir, bana Alo demeyin." yorumunu biliyorlardı.

Şapka

Seyda ve Hazrolu Seyda Molla Fettah arasında şapka yüzünden tartışma yaşanır ve bu tartışma devam ederken arada her iki tarafı da yanıltacak çok abartılı şeyler söylenir ki Seyda bu abartılar üzerine şöyle demiştir: "Molla Fettah'a gidip 'Molla Ali, Kim şapka giyse kâfirdir' diyorlar; bana da gelip 'Molla Fettah şapka ile uyuyor' diyorlar.[50]

Sigara

Molla Enver Kılıçaslan, Seyda ile beraber iken şahit olduğu bir olayı şöyle anlatır : " Kendisine sigara sarıp ikram eden kişiye *'Biz malımızı yakmayız!'* dedi."

Kürtlerin Durumu

Molla Abdulvahap Atmaca Seyda'nın şu sözleri söylediğini aktarmaktadır: *"Kürtlerin durumu Zila eşeklerinin durumuna benzer sırtlarında başkalarının yüklediği yüke ve yedikleri sopaya aldırmazlar ama karşılaştıkları yerde birbirlerine saldırıp dişlerler."*

Manda

Silvan, Tokluca köyünde (Çirik) köylülerden birinin büyük baş hayvanı köy dışında ölünce hayvanın sahibi ve çoban arasında tartışma yaşanır. Hayvan sahibi çobandan hayvanını istemektedir ama çoban mesuliyeti kabul etmemektedir. Seyda'nın yanına gelip şeriate göre hüküm vermesini isterler ve Seyda ifadelerini alır. Çoban her zaman olduğu gibi hayvanı köyün girişinden aldığını ve her zamanki gibi akşam köyün girişine getirdiğini ve ama hayvan sahibinin hayvanı almadığını dolaysıya sorumlu olmadığını belirtir. Seyda Çobana sorar : "Hayvanı köy girişine getirdiğine dair Kur'an üzerine yemin edebilir misin ?" Çoban: "Evet, yemin ederim" der. Seyda hayvan sahibine bu durumda bir hak iddia edemeyeceğini söyler. Şaşıran hayvan sahibi Seyda'ya:"Seyda, ben Badıkan aşiretindenim, sen de Badıkanlısın, tarafımı tutman

[49] Seyda'nın talebesi Molla Enver Kılıçaslan'ın ifadeleridir.
[50] Molla Enver Kılışaslan

gerekirken görüyorum ki çobanın tarafını tutuyorsun.” der. Seyda, gülümseyerek adama şöyle der: “Ben Badıkanlıyım, sen de Badıkanlsın ama Allah’ın şeriatı Badıkanlı değil!” Seyda Molla Yasin’in başından da benzer bir hadise geçmiştir.

Evlilik

Seyda Molla Muhammed (Dengnekır) talebelik yıllarının sonunda evlenmeye karar verir ve bu fikrini samimi arkadaşı Seyda Molla Ali’ye açar ve ondan yol göstermesini ister. Seyda Molla Ali şöyle der: “ İyi düşün, hesabını kitabını iyi yap. Niyetlenmişsin gidip kızı isteyeceksin ama sana verirler mi vermezler mi? Verseler, paran var mı, yok mu? Diyelim ki kızı verdiler, paran da var, düğün başladı, herkes toplandı, gelini ata bindirip getirdiler ya attan düşüp ölse ne yaparsın!”[51]

Sivrisinekler

Seyda Molla Ali bir gün dostu Seyda Molla Muhammed’i (Dengnekır) ziyaret eder. Seyda Molla Muhammed o esnada Mardin’in Derik ilçesine bağlı Kürtçe ismi Xirarê olan bir köyde imamlık yapmaktadır. Akşam dostunun misafiri olur ama köyde o kadar sivrisinek vardır ki Seyda gece uyuyamaz ve döndükten sonra dostuna bir mektup yazar. Seyda Molla Said Yıkılmaz’ın (Tahikî) aklında kalan bir dörtlük şöyledir:

Selamê min wekî tavê buharê

Bibarin ew li ser mellê Xirarê

Nizanim ew ji wê çû ya li wê ma

Ku kermêşa wî kir goştê girarê

(Bahar güneşi gibi selamım Xirarê köyü imamının üzerine olsun. Orada kaldı mı gitti mi bilmiyorum? Ki sivrisinekler onu pilav etine çevirmişler.)

Seyda Molla Muhammed’in (Dengnekır) Evi

Arkadaşlarının samimiyetleri nedeniyle Amr ve Zeyd dedikleri Seyda Molla Ali, Seyda Molla Muhammed’i ziyaret eder. Mütevazı bir evi vardır. Avluda da eşeğini ve kümes hayvanlarını görünce dostuna dönüp şöyle der:

Lehu beytün ke beytü’l-‘ankebuti

Fihi dikün, himarün kere koti

(İçinde horoz ve kötürüm bir eşeğin bulunduğu ankebut yuvası gibi bir evi var)[52]

[51] Molla Abdulvahap Atmaca
[52] Molla Said Yıkılmaz (Tahikî)

Hediye

Seyda Molla Said Yıkılmaz (Tahikî) anlatıyor: "Bir defasında Seyda Molla Ali hocası Seyda Molla Yasin'i ziyaret etti. Hal hatır sorduktan sonra Seyda Molla Ali cebinden bir paket sigara çıkarıp hocasının eline verdi. Seyda Molla Yasin sigara markasının "Birinci" olduğunu görünce: 'Molla Ali bu nasıl sigaradır getirmişsin, bu en kötü sigaradır, kimse içmez bile…' dedi. Seyda Molla Ali: 'Valla Seyda, Diyarbakır'da dükkâna gittim ve 'Ciğara birinci bide min/ Birinci kalite sigarayı ver' dedim ve bunu verdiler' dedi. Seyda Molla Ali sigara içmezdi ve sigarayı sevmezdi."

1.2. ÖĞRENİM HAYATI

Seyda Molla Ali ilim tahsili yaptığı yerler ve yanlarında ders okuduğu hocalar sırasıyla şu şekildedir:

- Xerzanlı Molla Abdullahê Tımoqî'nin yanında Gündüz (Bilbil) köyünde ilk tahsiline başlamıştır
- Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Ferhend köyü, burada Seyda Molla Yahya ê Ferhendî'nin[53] yanında sarf kitaplarını okumuştur.
- Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Aşağı Veysi (Weysikanê Jêrîn) köyü, Susuz (Atşayé) ve Başbûk köylerinde tahsil görmüştür.
- 1941 yılı sonunda veya 1942 yılı başında Suriye'ye gitmiş, Tilmaruf'ta Şeyh Ahmed Haznevi'nin medresesinde okumuştur.
- Suriye dönüşünde Sürgücü (Awêna) beldesinde Molla Abdullahê Qoxî'nin yanında okumuştur.
- Son olarak Hıdırilyas (Xidirîlyas) köyünde Seyda Molla Yasin'in yanında icazet almıştır.

1.2.1. Gündüz (Bilbil) Köyünde İlk Tahsili

Seyda'nın doğduğu dönem Türkiye'nin ekonomik açıdan kötü durumda olduğu yıllardır. Silvan ve civarında da insanlar yoksulluktan muzdariptirler. Köyde çiftçilik ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Hacı Hasan[54] o dönemde tek oğlu olan Sertib'i

[53] Hicri 1276 yılında Silvan'ın Ferhand köyünde doğmuştur. Babası Muş'ta müderris iken Silvan Beylerinden Azizoğulları onu Silvan'a getirmişlerdir. Hicri 1372de vefat etmiştir. (M.Şefik Korkusuz s. 209-210)

[54] Hacı Mehmet Çetinkaya

medresede okutma şansı ve imkânına sahip değilken oğlunun isteği ve ısrarıyla buna razı olmuştur. O dönemde medresede okumanın riskli ve tehlikeli olması, daha önce ailede medrese eğitimi gören birinin olmaması ve ailede babasına yardımcı olacak başka biri bulunmamasına rağmen Seyda'nın seçimi medrese eğitimi olmuştur.

Seyda Molla Ali, Kur'an okumaya nasıl başladığını kızı Şeriat Atmaca'ya şu şekilde açıklamıştır: *"Babam bir gün sabahleyin elinde elifbası ile babası Hacı Hasan'ın karşısına dikilmiş ve camiye gidip ders alacağını söylemiştir. Dedem izin vermeyeceğini belirtince Seyda, rüyasında Resulullah'ı gördüğünü ve istemese de gidip Kur'an dersi okuyacağını söylemiş, bunun üzerine babası Hacı Hasan elinden tutup okuması için onu camiye götürüp imama teslim etmiştir."*

Seyda Molla Ali bir dönem köyde okuduktan sonra Ferhend köyünde Seyda Molla Yahya'nın medresesine yerleşmiş ve kısa bir süre burada sarf kitaplarını okumaya başlamıştır. Ancak Seyda'nın amcasının Suriye'de olması, Türkiye'deki siyasi ortam ve ekonomik durum, Seyda'nın tahsilini daha iyi bir şekilde sürdürme isteği, onun Suriye'ye gitmesinde etkili olmuştur.

1.2.2. Aşağı Veysi (Veysikanê Jêrîn), Susuz (Atşayé) ve Başbûk Köylerindeki Tahsili

Seyda Molla Said Yıkılmaz (Tahikî) o yılları şöyle anlatmaktadır: *" Taşpınar (Tahikê) köyünde Arapça okumaya başladım. Envar'a kadar, cami ehli bir zat bana ders verdi ama bu seviyeden sonra ders veremiyordu. Seyda Molla Yasin (Yüsrî) bir ara köyümüzü ziyaret etti. Köylüler ona bir tulum pekmez hazırladı ve beni de Silvan'a kadar yardımcı olmam için onunla gönderdiler. Yanında okumam için Seyda'dan müsaade istediler ve o da bu teklifli kabul etti. Bohçamı toplayıp o esnada Seyda Molla Yasin'in müderrislik ve imamlık yaptığı Aşağı Veysi köyüne gittim. Orada beş altı talebe vardı. Seyda Molla Ali ve Seyda Molla Muhammed (Dengnekır) ile tanıştım. Seyda Molla Ali, Suyûtî kitabını okuyordu, Seyda Molla Muhammed ise Molla Cami'yi okuyordu. Seyda Molla Ali çok zeki ve kabiliyetli olduğundan onun Seyda Molla Muhammed ile aynı dersi okumasını istemişti. Seyda Molla Muhammed çok az konuşurdu. Ancak konuştuğu zaman da muhatabını etkileyecek türden konuşurdu. Bu tavrı nedeniyle biz ona 'Dengnekır' yani 'Ses çıkarmayan, Suskun' derdik. Seyda Molla Ali ile birbirlerine çok yakındılar ve birbirlerini çok severdiler, aralarındaki bu bağlılık*

ömür boyu devam etti. Aralarındaki bu bağlılık nedeniyle biz onlara 'Amr ve Zeyd' derdik.

Seyda Molla Said Yıkılmaz (Tahikî) sözlerine şöyle devam etmiştir: *'1939 yılında Aşağı Veysi köyüne gittim ve orada iki yıl kaldım. 1941 yılı başlarında Seyda Molla Yasin talebeleriyle beraber Silvan'ın Susuz (Atşayê) köyüne yerleşti. Ancak o sene ekinler yeşerdikten sonra yağmur yağmadı, ekinler kurudu ve buğdayın fiyatı çok yükseldi. Susuz köyü zor durumda kalınca Başbûk köyü sakinleri devreye girdiler ve bizi köylerine götürdüler ancak kıtlık onları da vurunca artık talebeleri kimse besleyemeyecek duruma geldi ve talebeler dağıldı. Ben Seyda Molla Yahya'nın bulunduğu Silvan'ın Kayadere (Ferhendê) köyüne gittim. Seyda Molla Ali'nin amcası, Suriye'nin Kamışlı kentinde yaşıyordu. Sanırım Seyda 1941 (1942'nin başlarında da olabilir) yılında Suriye'ye gitti.*

Seyda Molla Said Yıkılmaz o dönemde yokluk ve korkunun hâkim olduğunu, İsmet İnönü zamanının dindarlar açısından çok çetin geçtiğini, kitaplarının yırtıldığını, ezan okumanın yasak olduğunu anlatmaktadır. Seyda Molla Said, Susuz (Atşayê) köyünde yaşadığı bir hatırayı şöyle anlatır: *"On dört yaşında medresede talebe idim. Ezan vakti geldiğinde tandırın arka tarafına gidip ezan okumaya başladım. Ezan okurken tandırda ekmek pişiren kadınların kafalarını çıkarıp kısık bir sesle 'Askerler geldi' dediklerini işittim ama devam ettim. Ezanı bitirdiğimde askerler yanımdaydı ve ezan okuduğum için benden hesap sordular. Beni alıp camiye götürdüler. Talebeleri ve kitapları görünce bize sorular sordular. Seyda Molla Ali'den başka kimse Türkçe bilmiyordu ve o tercümanlık yapıyordu. Talebeleri gördükten sonra bizi götürmeye karar verdiler. Köylüler araya girmek istedi ancak kararlarını değiştirmeyip bizi Silvan'a götürdüler.*

1.2.3. Suriye'deki Tahsili

Medreselerin kapatılmasının ardından yoksulluk, endişe ve imkânsızlıklar nedeniyle Seyda, Suriye'ye gitmek zorunda kalmıştır. Suriye'de Seyda'nın amcasının subay olarak görev yapması ona Suriye'ye gitme fırsatını vermiş ve bu durumu değerlendirerek babası ile birlikte Suriye'ye gitmiştir. Ayrıca orada Şeyh Ahmet Haznevi'nin medresesinin oluşu da bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Seyda Molla Ali on sekiz yaşında Suriye'nin Kamışlı kentine gitmiştir. Babasının evlendirmek

istediği ve nişanladığı Seyda eğitimini tamamlamak için yurtdışına gidince evlilik planlarını ertelemiştir. Seyda Molla Said Yıkılmaz'ın anlattıklarına göre Suriye'ye gidiş tarihi 1941'in sonlarında veya 1942'nin başlarındadır. Seyda Molla Said'in ifadeleri ve Hıdırilyas'ta kaldığı süre hesaplandığında Suriye'den dönüş tarihinin 1945 senesi olma ihtimali yüksektir. Seyda, Suriye'de Şeyh Ahmet Haznevi'nin medresesinin bulunduğu Tilmaruf'ta kalmıştır.

Tilmaruf'ta Şeyh Ahmed Haznevi'nin[55] medresesinde okurken bu süre içinde birkaç kere Türkiye'ye gelmiştir. Bu gidiş gelişler esnasında Seyda büyük tehlikeler atlatmıştır.[56] Seyda dönüş esnasında yaşadığı bir hatırayı talebelerine şöyle anlatmıştır: *"Bir Çarşamba günü geri dönmeye karar verdiğimizde Hocamız Şeyh Ahmed Haznevi: 'Çarşamba günü yolculuk için uygun bir gün değildir, ertesi gün yola çıkın.' dedi. Talebe arkadaşlarımla beraber ikindiye kadar bekledik, ikindi namazından sonra oturup durumu değerlendirdik ve çarşamba günü öğleden sonranın perşembeden sayılacağına hükmedip yola koyulduk ancak yolculuk esnasında başımıza gelmeyen kalmadı. Sınırda Suriye polisi bize çok zorluk çıkardı, polisin elinden güçlükle kurtulduk. O gün hocamızı dinlemeyip yola çıktığımıza çok pişman olduk."*

Seyda'nın Suriye'deki tahsil hayatı hakkında elimizde başkaca bilgi yoktur.

1.2.4. Sürgücü (Avêna) Beldesindeki Tahsili

Seyda Molla Ali Suriye'de takriben üç yıl kaldıktan sonra Awêna'ya (Mardin, Savur'a bağlı Sürgücü Beldesi) gelmiştir. Orada Molla Abdullahê Qoxî'nin yanında ilim tahsiline devam etmiştir.[57] Burada iken Seyda Molla Ali'nin tahsilinin hangi aşamasında olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Yakınları Seyda'nın burada altı ay, Seyda Molla Sait Yıkılmaz (Tahikî) ise bir yıl kadar kaldığını söylemektedir.

Seyda Molla Said Yıkılmaz (Tahikî) şahit olduklarını şöyle aktarmaktadır: *"Seyda Molla Ali Suriye'de Şeyh Ahmed Haznevi'nin medresesinden ayrılmış ve Awêna'ya yerleşmişti. O esnada kıtlık ve İkinci Cihan Harbi de bitmişti. Seyda Molla*

---

[55] Şeyh Ahmed Haznevî: Son devirde Suriye'de yetişen evliyâdan. İsmi Ahmed'dir. Babası Hoca Murâd Efendi olup, Mardin ilinin İdil (Hazah) ilçesine bağlı Banihe köyündendir. Suriye'nin Kamışlı kazâsına bağlı Hızna veya Hazne köyünde doğduğu için Haznevî nisbesiyle anıldı. Doğum târihi bilinmemektedir. Babasının İmâm-Hatiplik yaptığı Hazne köyünde dünyâya gelen Ahmed-i Haznevî, tahsil çağına gelince, zamânının âlimlerinden ilim öğrendi. Diyarbakır'ın Silvan kazâsına gidip, o civarda meşhûr olan Müderris molla Hüseyin Küçük Efendiden zamânın usûlüne göre okuyup tahsîlini tamamladı ve icâzet, diploma aldı. 1949 (H.1369) senesi Suriye'de Kamışlı kazâsına bağlı Telma'rûf köyünde vefât etti. Kabri oradadır. (www.biriz.biz.com)

[56] Mehmet Nuri Yaz, Molla Abdulvahap Atmaca

[57] Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi

Yasin Diyarbakır'a bağlı Hıdırilyas köyündeydi. Ben ve Seyda'nın çok sevdiği arkadaşı Molla Muhammed (Dengnekır) de orada tedrisata devam ediyorduk. Seyda Molla Ali'nin aklı bizdeydi. Bir gün bir mevzun bir mektup gönderdi ve bir satırı şöyleydi:

Heyla dilo, heyla dilo, agir ketî dêza çilo

We min tenê hiştî li vî xirbê xerabê kavilo

(Hey gönül, hey gönül, ateş çalıları tutuşturdu. Beni bu virane yerde bıraktınız yalnız.)

Seyda Molla Yasin bu mektuptan haberdar olunca: 'Madem gelmeye niyeti var o halde haber verin gelsin' dedi. Ardından Seyda Molla Ali Hıdırilyas'a gelip yerleşti ve Seyda Molla Muhammed (Dengnekır) ile tekrar ders arkadaşı oldu."

Seyda, oğlu Molla Said'e Awêna'daki günlerine ilişkin olarak şunu anlatmıştır: *"Seyda 'Avêna'da iken ağanın verdiği mevlide hocası ve talebe arkadaşları ile katılır. Diğer talebeler sofra serilince yemeğe başlarlar ancak Seyda ve hocası yemezler. Ağa'nın tabaklarının altın karışımından yapılmış lüks tabaklar olması nedeniyle Seyda ile hocası yemeğe başlamamışlardır. Bunun üzerine normal tabaklar getirilip problem çözülmüştür."*

1.2.5. Hıdırilyas'taki Tahsili

Seyda Molla Ali'nin medrese öğreniminin son durağı ve tahsilini tamamladığı yer Hıdırilyas'tır.[58] Seyda Molla Yahya Ferhandi'nin mücazı olan Seyda Molla Yasin, hocasının vefatıyla ilim ve irfan merkezi olan Silvan'ın ilim otoritesi olmuştu.[59]

Hıdırilyas köyüne geldiği tarih 1945 veya 1946 yılıdır. 1948 yılına kadar burada kalmış ve icazesini burada almıştır. Seyda Molla Ali, Seyda Molla Yasin'in yanına geldiği bu dönemde icaze öncesi kitapları okumuştur. Seyda Molla Said Yıkılmaz (Taxikî) bu dönemin şahidi olarak yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır**:** *"Seyda Molla Ali zeki bir insandı. Zamanında onun gibileri çok azdı. Ben Hıdırilyas'ta ondan ders aldım. Seyda Molla Yasin'den utanıp çekindiğim için benim için de daha iyi olmuştu. Çünkü daha rahattım ve istediğimi sorabiliyordum. Yanında Şerhü'l-Muğni, Sadini ve Helü'l-Me'akid kitaplarını okudum. Seyda Molla Ali o esnada evli idi. Bir süre sonra sonra bu duruma Seyda Molla Yasin bir çare bulmak istedi ve niyetini köylülere açıkladı. Köyde*

[58] Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi

[59] Z. Fuat Toprak, Muhammed Toprak, Z. Abidin Toprak, www.e-sarkiyat.com. Sayı: I Nisan 2009, *'Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsri) Hayatı ve İlmi Kişiliği'*

Berfo nine diye yaşlı bir kadın vardı. Üç odalı bir evi vardı ve bir odasını Seyda'ya vermek istedi. Ben ve Seyda gidip hanımını getirdik. Eşinin kucağında bebeği vardı ve onları Berfo ninenin evine yerleştirdik ama Seyda'nın hiçbir şeyi yoktu. Köylüler ve Seyda Molla Yasin bunları da temin ettiler.

Molla Said Yıkılmaz sözlerine şöyle devam etmiştir*:"Bir yıl içinde Seyda Molla Ali ve Seyda Molla Muhammed (Dengnekır) eğitimlerini tamamladılar ve çok görkemli bir icaze töreni düzenlendi. İcaze törenine çok sayıda insan katıldı ve büyük bir masraf yapıldı. Katılanların içinde ağalar, âlimler ve daha birçok önemli insan vardı. İcaze aldıktan sonra Seyda Molla Ali Diyarbakır merkeze bağlı Kürdika köyüne, Seyda Molla Muhammed ise Çınar'a bağlı Hasê köyüne imam ve müderris olarak yerleşti."*

O dönemde yetenekli talebe bulmak çok zordu. Seyda Molla Muhammed ve Seyda Molla Ali gibi iki yetenekli öğrencinin icaze almaları hem hocaları hem de onları finanse eden köylüler için büyük bir sevinç sebebidir. Ayrıca icaze törenleri sık sık düzenlenmezdi. Çünkü İsmet İnönü zamanı medrese tahsili açısından zor bir dönemdi.[60] Medrese ve müderrislik yasaklandığı için zarar getirebilecek bir faaliyetti. Ayrıca o dönem hem Seyda Molla Yasin'in hem de Seyda Molla Ali'nin askerlik problemi vardı.

Seyda Molla Ali'nin talebeleri, Hıdırilyas bahsi açıldığında Seyda Molla Ali'nin hocası için yaptığı hizmetleri ve hocasına gösterdiği saygıyı anlatırlar. Aynı şekilde Seyda Molla Alı'nın eşi de hizmet ve hürmette geri kalmamıştır. Seyda Molla Ali'nin hocasının her türlü hizmetini yaptığı ve ailesine çok yakın olduğu anlaşılmaktadır.[61] Seyda Molla Ali, Seyda Molla Yasin'e öyle çok değer vermiştir ki babası Hacı Hasan'ın eleştirilerine hedef olmuştur. Bu durum Seyda Molla Ali'nin icazet alıp ayrıldığı dönemde de devam etmiştir. Hatta bir defasında Hacı Hasan, avluda Seyda Molla Yasin'i eleştirirken kapı çalar ve Seyda Molla Yasin içeri girer. Seyda Molla Yasin: " Ne ben seni duydum, ne sen beni" der. Hacı Hasan cevaben:" Mela, bundan sonra asla senin hakkında konuşmayacağım." der ve artık Seyda Molla Yasin hakkında bir şey söylemez.[62]

Seyda Molla Yasin Ravdü'l-Hayat (Baxçeyê Jîyana Piştî Mirinê) adlı eserinde Seyda Molla Ali hakkında şu beyti yazmıştır:

---

[60] Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi
[61] Abdulvahap Atmaca
[62] Abdulvahap Atmaca

We siddîkê safî kerîm û necîb

Alî İlmî yarê muhib û hebîb

Muhib ve habib dost, halis, kerîm ve soylu Alî Îlmî[63]

1.3. MÜDERRİSLİĞİ

1.3.1. Müderrislik Hayatı

Seyda Molla Ali 1948 yılında Seyda Molla Yasin'den icazesini aldıktan hemen sonra müderrisliğe başlamıştır. Seyda Molla Ali'nin imamlık-müderrislik yaptığı köyler sırasıyla şöyledir.

Kürdika, (Diyarbakır/Silvan 1948-1950 ilk imamlığı ve müderrisliği)

Heydeli, (Diyarbakır/Silvan 1950-1953)

Dervişhasan, (Diyarbakır/Silvan 1953-1958)

Çaldere (Fişatê),(Diyarbakır/Silvan 1958-1959)

Dervişhasan, (Diyarbakır/Silvan 1959-1960)

Tokluca (Çirikê), (Diyarbakır/Silvan 1960-1978)

Yeniçağlar (Zila), [64] (Batman/Kozluk 1978-1993)

1993 yılı başlarında Seyda Molla Ali, felç geçirmesi nedeniyle Zila köyünden ayrılarak Diyarbakır kent merkezine yerleşti. Seyda Molla Ali geçirdiği felç sonucunda vücudunun sağ tarafını tamamıyla kaybetti. Vefatına kadar (1995) iki yıl Diyarbakır'da yaşadı.

Silvan'ın Kurdîka, Heydelî, Dervişhasan köylerinde müderrisliğinin ilk yıllarında kalmıştır. Dervişhasan köyündeki müderrislik yıllarının çok verimli geçtiği anlatılır. Bu dönemde Seyda'nın yanında okuyan talebeler her müderrisin aradığı türden talebeler idi ve Seyda'nın disiplinli eğitimi ile iyi yetişen bir kuşak oldular.

Seyda Kurdîka'da iki yıl kadar kalmış ve ardından Heydelî'ye gitmiştir. 1953'te Dervişhasan köyüne taşınmıştır. Kürdika ve Heydeli'de yanında okuyan Dervişhasan köyünden iki Molla Muhammed (Amcazadedirler, Molla Muhammedê Kasım, Molla Muhammed Medeni) aracılık yaparak Seyda'yı köylerine imam/müderris olarak götürmüşlerdir.[65]

---

[63] Seyda Molla Yasîn Yüsrî Amidî, *Ravdü'l-Hayat (Baxçeyê Jiyana Piştî Mirinê)*, Nubîhar Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2011, 219

[64] Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi, Abdulvahap Atmaca, Sabriye Yaz,

[65] Abdulvahap Atmaca

Molla Sıdık (Çirikî) Dervişhasan'da Seyda'nın yanında okurken şahit olduklarını şöyle anlatır:*"Tokluca'da (Çirik/Silvan) Seyda Molla Abdussamet'in yanında talebeydim. Bir gün bir kitabın içinde zekât konusunda bir yazı gördüm ve yazıyı okurken hayran kaldım. O esnada Seyda Molla Abdussamet yazıyı okuduğumu fark edince bana: 'O yazıyı okuma dedi.' Ben: 'Bu kimin?' deyince Molla Abdussamet: 'Molla Alo yazmış.'dedi. Bu yazıyı çok beğendim ve bir kopyasını yanıma almak istiyorum deyince Molla Abdussamet: 'O büyük bir âlimdir. Altı aydır onunla bu konuda mücadele ediyorum' dedi. Aradan kısa bir zaman geçti ve Molla Abdussamet asker kaçağı olması nedeniyle tutuklanıp askere gönderildi. Ben ve arkadaşım ders için en iyi seçimin Seyda'nın yanında okuma olduğunu kararlaştırdık çünkü Seyda'yı merak ediyorduk. Seyda'nın medresesine geldiğimizde gördüklerimiz bizi şaşırttı. Kırka yakın talebe vardı ve Seyda'nın ürküten bir disiplin anlayışı vardı. Kurallar duvarda asılıydı. Yirmi dakikalık dersin ardından beş dakika teneffüs vardı ve bu arada da Seyda talebelerin birbirlerine soru sormalarını istiyordu. Her bir talibi bir imam gibiydi. Bize de soru sordular ve aldıkları cevaplar onları memnun etti. Medresede kalacak yer yoktu ama Seyda, hocamızın ismini duyunca: 'Bunlara yer açın. Molla Abdussamet'in talebeleriyle yarışırsınız' dedi. Seyda talebelerin saçlarını uzatmalarına izin vermiyordu. Tayin almaya gittiklerinde de onları takip ediyordu. Medresede de aynı şekilde onları izliyordu ve birbirleriyle mücadele etmelerinden keyif alıyordu.*

Mol1a Sıdık (Çirikî) sözlerini şöyle tamamlamıştır*:"Seyda 1958 yılına kadar Dervişhasan'da kalmış, Sonbaharda Çaldere (Fişatê) köyüne gitmiş orada kışı geçirdikten sonra sonbaharda tekrar Dervişhasan köyüne dönmüştür.*[66] *Çaldere köyünden ayrılmak istediğinde olup bitenleri Seyda'nın damadı ve talebesi Molla Abdulvahap Atmaca şöyle aktarır:"Beni Susuz (Adşayê) köyüne gönderdi. Orada Molla Muhammed Şerif (Yalçi)'nin yanına gittim ve ona danıştım. Molla Muhammed Şerif beni Kürtçe ismi Pîrexala olan (Silvan'a bağlı köy) köye gönderdi. Orada Molla Hadi (Molla İhsan'ın babası) vardı. Molla Hadi:'Seyda'nın başım üstünde yeri var, ben zaten ayrılacağım, gelsin yerleşsin.'dedi; ancak Dervişhasan köyü sakinleri bunu duyunca Çaldere (Fişatê) köyüne gelip:' Seyda'yı kesinlikle köyümüze götüreceğiz, Seyda'nın köyümüz dışında bir yere gitmesine razı olmayız!' dediler ve Seyda'yı Dervişhasan'a gitmeye ikna ettiler. Seyda talebeleriyle Dervişhasan'a geldi(1959) ve burada Mayıs*

[66] Abdulvahap Atmaca

ayına kadar kaldı, ardından Hacı Ramazan (Çirikî) ve arkadaşları gelip Seyda'yı Silvan'ın Tokluca köyüne davet ettiler ve Mayıs 1960'ta Seyda ile Tokluca köyüne geldik. 1978'e kadar 18 yıl Seyda Tokluca köyünde kaldı, ardından Yeniçağlar (Zila) köyüne gitti."

Eğitim-Öğretimin birleştirilmesi ve medreselerin kapatılması, medreselerin gelişimini engellemiştir. Medrese, camiden bağımsız, müstakil bir kuruluş olmaktan ziyade caminin içinde veya avlusunda bir veya iki oda ilave edilerek cami görüntüsüne bürünmüş, kamufle edilmiştir. Bu illegal duruma düşüş medreselerin birçok yönden gelişimini engellemiştir. Medreseler 1924 yılından itibaren büyük zorluklarla var olma mücadelesi vermiştir. Medreselerde okuyanlar da bu sıkıntılardan paylarına düşeni almışlardır.

Yasaklar müderris ve talebeleri tedbir almaya zorlamıştır. Kapatılma, basılma ve tutuklanma endişesi serbest biçimde çalışmalarını engellemiştir. 1950 öncesinde medresede okumuş imamlar çok zor şartlarda okuduklarını anlatmaktadırlar. Özellikle İsmet İnönü döneminin çok sıkıntılı olduğu anlaşılmaktadır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle şartlar biraz değişmiştir.

Seyda Molla Ali çeşitli köylerde kırk beş yıl müderrislik yapmıştır. Bu zaman zarfında Seyda yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Medresesindeki talebe sayısı yere ve zamana göre değişiyordu. En fazla talebeyi Dervişhasan köyünde okutmuştur ki bu sayı kırktır.[67] 1950 yıllarının imkânları düşünüldüğünde Dervişhasan köyünün fedakârlığını takdir etmemek mümkün değildir; çünkü Molla Abdulvahap Atmaca o dönemde şartların çok zor olduğunu, insanların oldukça fakir olduklarını, hatta bir defasında Seyda'nın köylülere: "Talebeler açtır" diye haber verdiğini ve köy çobanının da gönüllü olarak tayin vermeye başladığını anlatır.

Seyda Molla Ali imamlık ve müderrislik yaptığı köylerde medrese inşa etmemiştir. Heydeli ve Kurdîka köylerinde müderrislik yapan ilk kişidir. Ancak Çaldere, Dervişhasan, Tokluca ve Yeniçağlar'da Seyda'dan daha önce de müderrisler bu köylerde talebe yetiştirmişlerdir.

İsteyen herkes medresede okuyabiliyordu. Medreseye kabul edilmek için özel şartlar aranmıyordu ama müderrisler iyi talebe arayışında idiler. Belki de tek şart müderrisin adayın okumayı sürdüreceğine kanaat etmesiydi. Bir husus dikkat çekicidir

[67] Abdulvahap Atmaca

ki müderris ve molla aileleri medrese eğitimine daha fazla rağbet etmişlerdir. Molla Muhammed Şerif Yalçi tedrisata nasıl başladığını şöyle anlatır: *" Ben köyde işten dönerken çeşme başına gittim. Orada Seyda'nın babasıyla karşılaştım ve bana: 'Eğer istersen yarın seni oğlumun yanına götürüp "Feqî" olarak yerleştirebilirim.' dedi. Ben de kabul ettim ve böylece medrese eğitimime başladım."*

Talebelerin yaşam alanına 'Hücre' denir. Talebeler 'Hücre'de yatılı olarak kalır, öğle ve akşam yemekleri köylüler tarafından karşılanırdı. Her gün talebeler boş tabakları alıp belirlenen evlerden bir tabak yemek ve bir ekmek alırlardı ve bu yemeğe 'Tayin' denirdi. 'Tayin'ler talebelere yetecek kadar toplanırdı. Dervişhasan köyünde Seyda'nın kırk talebesi vardı ve köy halkı 28 'Tayin' veriyordu. Köyün çobanı da zaruret nedeniyle gönüllü olarak iki 'Tayin' vermiştir.[68] Bu veriler düşünüldüğünde köylülerin ne denli özverili oldukları anlaşılmaktadır. Medreselerin bulunduğu köylerin ahalisi talebelerin iaşelerini temin etmiş, müderrise de zekâtlarını vererek medreseyi yaşatmışlardır.

Şark medreselerinin geleneksel teamülleri Seyda Molla Ali'nin medresesinde de aynı şekilde sürdürülmüştür. Kîtabê Rêzê olarak bilinen Sıra Kitapları okutulmuş, medresede 'Talip' ve 'Mir' sistemine devam edilmiştir. Talip, Cami olarak bilinen kitabı okuyan, ilimde bir seviyeyi gösteren bir ünvandır. Mir ise 'Hücre'nin yöneticisi, Seyda'nın vekilidir.

Seyda Molla Ali medresesinde sıkı kurallar vardır. Talebelerin zamanı ilim ve ibadetle geçer. Köylülerle sohbet, boş konuşmalar, muhabbet yasaktır. Seyda bu yasakla "Feqî" yani talebenin ilme odaklanmasını hedeflemiştir.

Hücrede yazılı kurallar vardı. Duvara asılı levhada kurallarla ilgili şu beyit ilk başta yer alıyordu:

Exlaqê hesen di van meram e

Ê ku neke rî'ayeta van usûlê taze

Bira here qet iznê ne xwaze

(Güzel ahlak bu (kurallarda) meramımızdır. Kim bu taze usullere riayet etmezse izin almadan çekip gitsin.)

[68] Abdullah Atmaca

Bu mısraların altında güzel bir şekilde derlenen kurallar sıralanıyordu. Arkadaşlık, birlikte yaşama, temizlik, güzel ahlak ve daha birçok konuda kurallar sıralanmıştı.

Seyda her geldiğinde cami ve hücrenin temizliğini kontrol ederdi. Seyda çok disiplinli, intizamlı idi. Talebelerinin giyim-kuşamlarına, temizliklerine, medresenin temizliğine ve intizamına çok dikkat ederdi. Seyda'nın talebesi ve damadı Molla Abdulvahap Atmaca: *"Ben nöbetçi olduğum gün gaz lambası şişesini temizlemeleri için arkadaşlarımdan yardım isterdim, çünkü Seyda ders verdiğinde yanı başımızdaydı ve iyi temizlenmediğinde:' Kim bu şişeyi temizlemiş?' diye sorardı."* Seyda, talebelerine "Çeşmeye gittiğinizde başınızı asla kaldırmayacaksınız" diye uyarıyordu.[69]

Yeri gelince talebelerine baba şefkati de gösteriyordu. Molla Abdulvahap Atmaca anlatıyor: *" Talebelerden biri hastalandığında Seyda'nın bir geleneği vardı. Eve gider ve hanımına: 'Fakılardan biri hasta ona "Şilûf" (Horoz) kesip pilavın içinde pişir' derdi. Bir defasında Elazığlı Zülfikar hastalanmış, gelen yemekten bir kaşık alıp yemiş ve 'Artık yemem' demişti. Biz de gereğini yapmak için bekliyorduk."*

Seyda koyun postunun üzerine oturur, yanında bir yastık bulundururdu. Fakılar (talebeler) Seyda'ya hürmetleri nedeniyle bu postun üstünde oturmazlardı.[70]

Seyda talebelere adil davranıyordu. Kimsenin ezilmesine müsaade etmiyordu. Bu konuda bir maraz gördüğünde müdahale ediyordu. Molla Abdulvahap Atmaca anlatıyor: *"Seyda camiye geldiğinde kimin temizlediğini sorardı. Bir defasında üç gün üst üste Molla Osman: 'Ben temizledim.' deyince nedenini sordu ve Molla Osman: ' Abdulaziz (Seyda'nın kardeşi) ve Abdulvahap zorla bana temizletiyorlar.' dedi. Seyda: 'Bastonumu getirin!' dedi ve bastondan sonra: ' Bu elle buyurun camiyi temizleyin.' dedi."*

Medresede tatil Perşembe günü ikindiden sonra başlar, Cuma akşam namazına kadar devam ederdi. Seyda her hafta öğrencilerini alır ve oyuna götürürdü. "Kêlik" (iki grup oluşturulur, her bir grup üç adım ara ile üç büyük taş diker ve sırayla taş atılarak karşı tarafın taşları düşürülmeye çalışılır.) ve "Birrê" (bir çeşit koşu oyunu) oyununu talebeleriyle oynardı.[71]

---

[69] Abdulvahap Atmaca
[70] Abdulvahap Atmaca
[71] Abdulvahap Atmaca

1.3.2. Talebeleri

Prof. Dr. Mehmet Görmez: Diyanet İşleri Başkanıdır. Tokluca (Çirik) köyünde bir süre Seyda'nın yanında okumuştur.

Seyit Tacettin, Seyit Fevzeddin: Menzil şeyhi Şeyh Muhammed Raşid Erol'un oğullarıdırlar.

Molla Muhammed Şerif Yalçi: Diyarbakır'ın Silvan ilçesi Görrentepe (Helda) köyündendir. Diyarbakır'da yaşamaktadır. Çok sayıda talebe yetiştirmiştir, ileri yaşına rağmen halen ders vermeye devam etmektedir.

Molla Muhammed Medeni: Diyarbakır merkeze bağlı Dervişhasan köyündendir. Birkaç yıl önce Diyarbakır'da hakkın rahmetine kavuşmuştur. Ben de kendisinden bir yıla yakın ders aldım.

Molla Muhammedê Kasım: Diyarbakır merkeze bağlı Dervişhasan köyündendir.

Molla Abdulvahap Atmaca: Seyda'nın damadı olup Diyarbakır merkeze bağlı Karabaş köyünde fahri imamlık yapmaktadır.

Molla Abdullah Atmaca: Diyarbakır merkezde ikamet etmektedir.

Molla Sadullah Hatipoğlu: Hanilidir. Vaizlikten emekli olmuş ve Diyarbakır'da yaşamaktadır.

Molla Selim: Liceli, eski Ulucami imamıdır.

Molla Hikmet: Liceli, eski Ulucami imamıdır.

Mehmet Ali Altındağ: Diyarbakırlı işadamıdır.

Molla Halit: Diyarbakırlıdır.

Molla Abdülcelil: Diyarbakır merkeze bağlı Kürdika köyündendir.

Molla Abdülaziz: Seyda Molla Ali'nin Kardeşidir. Vefat etmiştir.

Molla Abdulvahap: Ağrı, Tutaklıdır

Molla Raif: Bitlislidir.

Molla Hadi: Sason, Sason Müftü Vekili, vefat etmiştir.

Molla Abdullah: Adıyamanlıdır.

Molla Fuat Azarkan: Silvan'da resmi imam olarak görev yapmaktadır.

Molla Hasan: Licelidir.

Molla Siraç: Diyarbakırlıdır.

Molla Enver Kılıçaslan: Diyarbakır'ın Silvan ilçesindendir.

Molla İmran Tanrıverdi: Silvanlıdır. Resmi imam iken genç yaşta vefat etmiştir.

Molla Ramazan: Batman, Sasonludur.

Molla Ramazan: Kozluk, Bekirhanlıdır.

Molla Hüsni: Silvan'ın Yolaç köyündendir

Molla Tevfik: Silvan'ın Kufre köyündendir.

Molla Tevfik: Silvan'ın Teverze köyündendir.

Molla İhsan: Silvan Kilesiye köyündendir.

Molla Ali'yê Zila: Batman'ın Yeniçağlar (Zila) köyündendir. Seyda'nın yanında okurken arkadaşları ona Ehî demişlerdir.)

Molla Reşit: Silvan'ın Veysika köyündendir.

Molla Emin: Diyarbakır'ın İsaka köyündendir.

Molla Abdullah: Diyarbakır'ın İsaka köyündendir.

Molla Abdulbari: Diyarbakı'ın Alibardağa köyündendir.

Molla Celal: Hezanelidir.

Molla Hikmet Seydaoğlu: Ulucami imamlığını yapmıştır.

Molla Siraç: Diyarbakır'ın Simakî köyündendir.

Molla Abdulkadir: Diyarbakır'ın Kurdika köyündendir.

Molla Abdulkadir: Peyas köyündendir.

Molla Muhammed Deniz: Diyarbakır merkezde ticaret ve ilimle uğraşmaktadır. Oğulları Molla Abdulhalim (vefat etmiştir), Molla Mehmet Nuri (Diyarbakır'da cami imamıdır.), Molla Mehmet Sait (Diyarbakır Ulu Cami imamıdır.), Molla Abdulvasi Diyarbakır'da cami imamıdır.)[72]

1.3.3. İlmi Metodu

Seyda Molla Ali Doğu Medreselerinde uygulanan metodu kendi medresesinde de uygulamıştır. Bu metodun özünü *Kîtabê Rêzê* denilen 'Sıra Kitabları' okutulması oluşturmaktadır. Medreselerdeki bu uygulamanın nedeni bilindiği gibi alet ilimleri iyice öğrenilmeden diğer ilimlerin elde edilemiyeceği anlayışıydı. Sıra kitapları geleneği Şark Medreselerinin tümünde uygulanmış ve genel olarak aynı kitaplar okutulmuştur. Seyda

[72] Abdulvahap Atmaca, Mehmet Sait Yaz, Mehmet Nuri Yaz, Abdullah Atmaca

Molla Ali'nin ilk yıllarında medrese geleneğini alışılageldiği şekilde sürdürdüğü görülür.

Fakılar sabah kahvaltısından sonra derse hazır olurlar. Seyda Molla Ali kahvaltı sonrasında gelir ve derslere başlar. Dersler, talebelerin sayısı ve okudukları kitaplara göre değişir. Çoğu defa akşam namazına kadar dersler devam eder. Akşam namazından sonra üç saat süreyle hücreye gitmek yasaktır, metinler okunup ezberlenir, ardından dört saat süreyle mütalaa yapılırdı. Bir günün programı bize hem Seyda hem de fakıların ne kadar yoğun bir çalışma temposu içerisinde olduklarını gösteriyor. Bu çalışma temposu içerisinde başka bir etkinliğe vakit bulmak çok zordur.

Seyda, bir mani olmadığında tüm talebelere kendisi ders vermiştir. Talebe sayısı fazla olduğunda talip ve talebenin kabiliyetine göre dağılım yapılırdı. Talib'e teslim edilen talebenin dersleri ara sıra Seyda tarafından verilir, bu sayede 'Feqî'nin[73] gelişimi ve kat ettiği ilmi mesafe tespit edilirdi. Taliplerin dersleri üzerinde Seyda titizlikle durmuştur, bu nedenle dersler çoğu defa uzadıkça uzamıştır.

Seyda bu yoğun ders temposunun içerisinde de köylülerden kopmamaya özen göstermiştir. Haftada iki veya üç gün biraz zaman ayırıp köylülerin meclislerine uğramış ve onları İslamî konularda aydınlatmaya çalışmıştır.[74]

Seyda Molla Ali, dersi sarih bir şekilde anlatmış ve yerinde soruları cevaplamaktan rahatsız olmamıştır. Soru sorulması ve talebenin katkısı Seyda'yı memnun etmiştir. Molla Abdulvahap Atmaca şöyle der*: "Seyda, bir konuyu açıklayınca anlatımdaki ustalığını bize hep hissettirirdi. Seyda'nın hazırladığı siğalar[75] vardı, bu siğaları iyi öğrenenleri kimse yenemezdi. Seyda'nın sığalarını zamanımızda en iyi bilen Molla Muhammed Medeni (Allah ona rahmet etsin) idi."*

Seyda çağdaşı olan âlimlerin kitaplarını alır ve tetkik ederdi. Gördüğü yanlışları not eder ve önce eğer ulaşabiliyorsa yüz yüze muhatabını uyarırdı, uyardıktan sonra eğer bu yanlışları düzeltmezse konu üzerinde görüşlerini delilleriyle beraber yazar ve ilgili kişiye gönderirdi.[76]

Seyda güncel konularda da çağdaşı olan âlimlerle tartışır ve mücadele ederdi. O zaman çok tartışılan konulardan biri "Ru'yet-i hilal"dir. Seyda hilalin görülmesi

---

[73] Medrese talebesi
[74] İbrahim Yaz (Seyda'nın torunudur)
[75] Arapça fiil çekimi
[76] Abdulvahap Atmaca

gerektiğinin savunmuş ve bu düşüncede olmayan âlimlerle tartışmıştır. Bu konu üzerinde kapsamlı araştırma yapıp kitaplardan alıntılar yapmış, bunları yoğurup karşı tarafa göndermiştir.[77]

Seyda'nın özgün çalışmalar yaptığı Molla Abdulvahap Atmaca'nın anlattıklarından anlaşılıyor. Molla Abdulvahap Atmaca: *"Ben talebe iken Seyda günün birinde bir makale getirdi. Konuyu hatırlamıyorum ama gösterdiği, gönderdiği herkes bu makaleyi çok beğendi. Bu eserin kim tarafından yazıldığını soranlara kendisi tarafından yazıldığını söylemek istemedi ve 'Bunu Seydayê Hecî' yazdı.' dedi. Bu cevabı alanlar, Hazrolu meşhur âlim Seydayê Hecî'nin bu eseri yazdığını anlarlar, ama sonradan Seyda Molla Ali talebelerine bu eseri kendisinin yazdığını, kendisinin hem 'Seyda' hem de 'Hacı' olduğunu söylemiştir.*[78]

Ders, mütalaa ve müzakere ile dolu yıllar süren eğitimin ardından talebeler icaze alamıyordu. Çünkü Seyda Molla Ali icaze vermeye sıcak bakmamıştır. İcaze merasimlerinin gösteriye dönüştüğünü ve gösterişin ön plana çıktığını, Allah rızasının arka plana atıldığını savunmuştur. Seyda'nın talebelerinin çoğu da icaze vermemiş, hatta bu düşüncede olmayan talebeleri de Seyda hayatta iken icaze vermemişlerdir. Seyda Molla Ali'nin dışında da benzer gerekçelerle icaze vermeyen âlimler vardır. Seyda Molla Muhammed Zivingi de icaze vermeye sıcak bakmamıştır.[79]

Said Nursi'nin eserleri ile tanıştıktan sonra Seyda Molla Ali medresede yeni bir uygulama başlatmıştır. Risale-i Nur dersinin okunmasını şart koşmuş ve bu uygulamayı müderrislik hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. Haftada bir kere ile başlamış ve sonradan tatil günü hariç her gün tüm talebeleri ile birlikte genel bir Risale-i Nur dersi yapmıştır.[80]

Bunun dışında 'Sıra kitapları'nda da Risale-i Nur ve Said Nursi'ye yer vermiştir. Mantık dersinde 'Süllem' adlı kitapla beraber Said Nursi'nin bu kitap metni üzerine yazdığı 'Kızılicaz'ı okutmuştur. Yine, Molla Cami diye adlandırılan kitaptan sonra "Şerhü'l-Şemsi" adlı kitabın yerine Seyda Molla Ali 'İşaretü'l-İcaz'ı (Arapça)

---

[77] Abdulvahap Atmaca
[78] Abdulvahap Atmaca
[79] Abdulhadi Timurtaş, "*Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zivingi*", İstanbul 2008, 41
[80] Mehmet Sait Yaz

okutmuştur. Ayrıca tüm talebelerin katıldığı Mesneviye-i Nuriye (Arapça) dersini vermiştir.[81]

Metin ve kitap ezberleme medresenin bilinen uygulamasıdır. Seyda Molla Ali de bu doğrultuda genelde şu kitapları ezberletmiştir:

Sarf: Emsile, Bina, İzzi, Maksud

Nahiv: Avamil, Zuruf, Terkip, Muğni, Kavaid, Elfiye

İstiare: Ebubekir Ved'i, Ebubekri İsti'are

1.3.4. Medresede Okuttuğu Kitaplar

Genel olarak medresede okutulan kitaplar aşağıda verilmiştir. Okutulan sarf ve nahiv kitapları her yerde aynıdır. Fıkıh, tefsir ve hadis kitaplarında seçenekler fazladır. Değişik müelliflerin kitapları da okunmuştur ancak Seyda Molla Ali'nin tercih ettiği kitaplar şu şekildedir:

Sarf

Emsile, Bina, Maksud, İzzi, Merah (Ahmet b.Ali b.Mesut'un sarf ve nahiv konularından bahseden eseridir.), Sadüddin

Nahiv

Avamil, Zuruf, Terkib, Sadullah Sağir, Şerhü'l-Muğni, Helü'l-Me'akıd, Suyuti, Hedaiku'd-Dekaik (Sadullah Kebir, Sadullah Gevra), Molla Cami Haşiyeleri

Mantık/Kelam

Muğni't-Tullab, Muhyiddin, Kavl-i Ahmed (Ahmed b. Muhammed b. Hıdır tarafından İsâğuci'nin şerhi olan Fenari'ye yazılmış haşiyedir.), Fenari, Şerhü'ş-Şemsi

Fıkıh

Gayetü'l-İhtisar, Bacuri (Şeyh İbrahim Bacuri'nin eseridir.), Mihacü't-Talibin: (Muhyiddin en-Nevevi'nin eseridir.), İ'anetü't-Talibin, Fayd'ül-İlahi'l-Malik Şerh-u 'Umdeti's-Salik, Sülemanü'l-Kurdi, Cemu'l-Cevami'

Tefsir

Celaleyn (Celâleddin Mahallî tarafından başlatılan ve Celâleddin es-Suyûtî tarafından tamamlanan, iki "Celâl" tarafından bitirildiği için "Tefsir-i Celâleyn" denilen

[81] Abdulvahap Atmaca

eser. Öğrenciler ve bilim adamları tarafından okunan, okutulan, sık sık müracaat edilen bir tefsir idi.)

Kadı Beydavi (Şâfiî âlimi Nasrettin Abdullah b. Ömer Beydâvî (-1286)'nin "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil" adlı tefsiri, Sünniler arasındaki en meşhur tefsirlerden biri idi ve "**Kadı Beydâvî**" veya "**Kadı Tefsiri**" adıyla biliniyordu. Râzî Tefsiri, Ragıb'ın "Müfredât" ve Zemahşerî'nin "Keşşaf" adlı tefsirlerinden yararlanarak hazırlanmış, kısa ve öz ama akıcı bir üslupla yazıldığı için medreselerde yaygın olarak okutulmuştur. Bunun üzerine yapılan haşiye ve talikler 250'den fazladır.)

Hadis

Camiü's-Sağir: (İmam-ı Suyûtî), Muhtarü'l- Ahadis, Tac (Ezher Üniversitesi âlimlerinden Mansûr Ali Nâsıf tarafından altı yılda (1341-1247/1922-1928) meydana getirilen **"et-Tacu'l-câmi"** isimli eser, fıkıh bablarına göre Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî' nini kitaplarından seçilmiş hadisleri ihtiva etmektedir.) Riyadu's-Salihin Min Kelami Seyyidi'l-Mürselin

Akide

Şerhü'l Akaid (Hicrî sekizinci asırda yaşayan; Dilbilgisi, Belağat, Mantık, Kelam ve Usul-i Fıkıh sahasında verdiği eserlerle devrinin en meşhur âlimlerinden biri olan Taftazanî'nin, meşhur Hanefî fakihi Ömer Nesefî'nin (v.537) Metnu'l-Akâid'i üzerine yazdığı eserdir.)

Me'ani/Bedi'/Beyan

Muhtasarü'l-Me'ani (Sa'düddîn-i Teftazânî'nin el-Kazvini'nin Telhisü'l-Miftah adlı eserine yazılan şerhtir.)

1.3.5. Kitaplığı ve Okumaya Verdiği Önem

Seyda Molla Ali'nin evi küçük bir kütüphaneydi. Misafir odasının dört tarafı raflarla çevriliydi ve raflar kitaplarla doluydu. Yaşadığı dönemin koşulları düşünüldüğünde böyle bir tablo nadir görülebilir. Seyda Molla Ali'nin en önemli özelliklerinden biri çok okumasıdır. Boş vakitlerini okuyarak değerlendirirdi. Kitaplarının bulunduğu odada otururdu. Diğer odalara ihtiyaç halinde uğrardı. Odasında minderi, sehpası ve yastığı bulunurdu, yani orada oturulduğunda doğal olarak kitap

açılıp okunurdu. Seyda her şehre gidişinde kitapçıları gezerdi ve her gelişinde çantasında, poşetinde yeni kitaplar bulunurdu. Molla Abdullah Atmaca Seyda'nın kitaplar için çok para harcadığını, evini küçük bir kütüphaneye çevirdiğini ve bunun alışılagelen bir durum olmadığını, hacca gittiğinde de Türkiye'de bulunmayan yeni çıkan kitapları koliler halinde getirirdiğini anlatır.

Seyda Molla Ali'nin kitaplığı çeşit olarak zengin bir kütüphaneydi. Kitaplığında eski ve yeni kitaplar bir aradaydı. Fıkıh, tefsir, hadis, kelam, tarih ve benzeri kitapların dışında çağdaş kitaplar da mevcuttu. Seyda, Mevdudi, Hasan El-Benna, Said Havva, Ayetullah Humeyni, Seyyid Kutup gibi çağdaş âlimlerin kitaplarından da istifade ediyordu.

Ayrıca Seyda Molla Ali yazmaya da çok önem vermiştir. Seyda'nın binlerce sayfa el yazısı kitap, risale, makale ve mektuplar bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:
ESERLERİ

2.1.Divan

Seyda Molla Ali'nin tespit edilen 49 şiiri vardır. Bu şiirlerden on sekizini Arapça, geride kalan 31 şiiri Kürtçe yazmıştır. Seyda çeşitli konularda şiirler yazmıştır.

Seyda Molla Ali'nin dikkat çekici özelliklerinden biri de şiirlerine hiciv ve eleştiriyi taşımasıdır. Çoğu şiirinde eleştiriler bulunur. Seyda Molla Ali'nin eleştirilerin hedefinde Müslüman halk ve halkı yönlendiren âlimler, yöneticiler, tarikatlar, cemaatler ve şeyhler vardır. Seyda halkın içinde bulunduğu durumun müsebbibi olarak gördüğü bu gurupları eleştirir. Şiirlerinden birçok kişi nasibini almıştır. Seyda Molla Ali bir yanlışlık olduğuna kanaat ettiğinde kalemine sarılır şiir yazardı. Öyle ki Oğlu Molla Mehmet Sait Yaz ve Molla Nazif Yalçi hakkında bile bir eleştiri şiiri yazmıştır. Bir dönem çok yakın olduğu Hüseyin Velioğlu hakkında da sonradan onu eleştiren bir şiir yazmıştır. Nakşibendî tarikatını eleştirdiği şiirine önceki bölümde yer vermiştik.

Şiirleri sadece eleştiriden ibaret değildi. Elbette methetme gayesiyle de şiir yazmıştır. Üstad Bediüzzaman, Ruhullah Humeyni, Şeyh Maşuk üzerine yazdığı şiirler örnek olarak gösterilebilir.

Şiirlerdeki yoğun işlenen temalardan biri de cihad konusudur. Seyda cihad konusunu sürekli işler ve Müslümanların zilletten kurtulma çaresi olarak cihadı vurgular. Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi'nin *" Seydada iki şey belirgindi. Biri ihlâs, diğeri de cihad…"* sözü, şiirlerde işlenen cihad vurgusuyla bir araya getirildiğinde anlamlıdır. Cihad fikri Seyda'nın hayatındaki en belirgin çizgidir.

Şiirlerinde ele aldığı ve eleştirdiği bir başka konu ise menfi milliyetçiliktir. Seyda bu konuda hem müstakil şiir yazmış hem de şiirlerinin birçoğunda bu konuya değinmiştir. 'Put Kavmiyet', 'Latê Welat/Lat Vatan', 'Unsuriyet Haçı' , 'Zennari Kavmiyet' ve 'Unsuriyet Ahmaklığı' gibi teşbihler yapmıştır.

Bazı şiirlerinde hocası Seyda Molla Yasin'in izleri görülür. Seyda, yıllarca yanında kaldığı ve ayrıldıktan sonra sık sık bir araya geldiği bu hocasının şiirlerinden etkilenmiştir. Seyda Molla Yasin de şairdir ve birçok şiir yazmıştır. Ailesi 1000 civarında şiir yazdığını ancak bunlardan bir kısmının ellerinde mevcut olduğunu belirtmektedirler. Seyda Molla Ali'nin yine de özgün bir şiir tarzı vardır. Şiirlerinde sık sık Arapça, Kürtçe ve Türkçeyi iç içe kullanırdı. Mesela:

Eyyuhe'l-îxwanu ma haze't-tewwanî we'l-kessel
Casetî't-tağutu daset ḥereme dînî'l-ecel
Yağme kîr dîn 'erd û namûs tev wî kezzabê zexel
Öyle melunane dessasane zulmetlî halel
Görmemiş tarih âlem böyle dehşetli zelel
Asîmu'l-qelbî'l-lezî 'en ḥerbî zet-tağî nekel[82]

Bu şiirde Seyda her bir satırı farklı bir lisan ile yazmıştır ama diğer bazı şiirlerinde ise aynı satırda farklı lisanlar kullanmıştır. Kullandığı diller Kürtçe, Arapça ve bazen de Türkçe'dir. Bazen de Türkçe kelimeleri Kürtçe şiirlerde kullanmıştır ki o dönemde emsalleri arasında Şark Medreseleri müderrislerinden Türkçe bilen çok az kişi vardı. Hatta halk arasında da Türkçe bilenlerin sayısı azdı.

Bizan weccehtu wechiye fetere's-sema şanim
Ḥenifen muslimen la muşriken yalnız Müslimanim[83]

Bir diğer belirleyici husus ise Seyda'nın kaygıları, eleştirileri, cihad vurgusudur ki bu özellikler bir araya geldiğinde Seyda'nın şiirleri diğer şiirlerden kolayca ayırt edilir. Elimizde Seyda'nın yazdığı binlerce sayfayı bulan yazılar var ve bu yazılarda birçok şiir mevcuttur. Seyda'nın tarzının belirgin oluşu şiirlerinin rahatlıkla diğer şiirlerden ayırt edilmesine olanak vermektedir.

Seyda, Risale-i Nur ile bir ömür boyu yolculuğu neticesinde Üstad'ın dilinden de etkilenmiştir. Özellikle bir şiiri tamamıyla Risale-i Nur'da geçen kelimelerle doludur. Seyda bu şiiri Risale-i Nur diliyle yazmıştır demek yanlış olmaz. Kürtçe yazılan şiirin bir bölümü Türkçe açıklamasıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

Efelem yenzuru fenzur tu bi çav é 'îbreté
Li kîtaba kâînat sun'é bedî'é qudreté

---

[82] İlmî, 56
[83] İlmî, 42

"Efelem yenzuru fenzur" ibret gözüyle
Kâinat kitabına, kudret bedi'inin sanatına

Zînet û neqşé ğerîb asar û îcadé 'ecîb
Sebbehe în mîn yusebbîh té di şerha ayeté
Garip ziynet ve nakışlar, acayip icat ve asarlar[84]
"Sabbehe in min yusebbih" ayetin şerhinde gelir

Dewr û teqlîb û gerr û fetlê 'ecîb 'edl û nîzam
Fedl û îkram şubhé tufan té ji kenza rehmeté
Devir, taklib, dönüş, dolanma, acayip adl ve nizam
Fazl ve ikram gelir rahmet kenzinden tufan misali

Daîma ev lutf û îhsan té de herkes ğerq û mest
Ayeta "La tuhsu" dersa la nîhayet nî'meté
Diama bu lütuf ve ihsan herkes içinde gark ve mest
"La tuhsu"ayeti nimetin la nihayet dersidir

New' û new' kerwané mexlûqan muselsel tén diçin
Rîhlet û heşr û qiyamet sewqîyaté hîkmeté
Nev' nev' mahlûklar kervanı müselsel gelip geçer
Rihlet, haşr ve kıyamet hikmetin sevkiyatıdır

Bé 'eded tehlîl û tesbîh û sada tekbîr û hemd
Té bi her new'é ji saz û musîqaé sun'eté
Sayısız tahlil tesbih ve seda, tekbir ve hamd
Her şekilde bu sanatın saz ve musikisinden gelir

Renge reng sef sef li du hev nefy û îspat e zikir
Tev kelîmaté şehadet mu'cîzaté qudreté

[84] İlmî, 80

Renk renk, saf saf art arda nefy ve ispattır zikir
Tümü kelime-i şehadet kudretin mucizatıdır

Cumle mewcudaté ‘âlem neqş û herf û kelîmat
Tevde mektûb û rîsalatén ji rebbé ‘îzzeté
Bütün âlem mevcudatı nakış, harf ve kelimat
Bütün mektup ve risalat izzetli rab’dendir

Te’m û béhn û lewné zahir da te meğrûrî nekin
Guhde me’na van xîtabaté se’adet rehmeté
Tat, koku ve renktir zahirde seni mağrur etmesin
Kulak ver bu rahmet saadetinin hitabetlerine

Berqé hemd û re’dé tesbîhaté vé kewn a ‘ecîb
Wer çima nabînin teşxîsi bikin vé ‘illeté
Bu acayip oluşumun hamdının şimşeği ve tesbihatının ra’dı
Niye gelip görmüyorsunuz, bu illete bir teşhis koymuyorsunuz?

Wer bi dîqqet guh de keşfa van rîsalaté di Nûr
Barekellah çi bedî’ radar û rotka xîlqeté
Gel dikkatle nur risalatlarındaki keşiflere kulak ver
Barekallah Bedi’ hilkatin radar ve röntgenidir

Şerh û tefsîrek ‘ecîb tehqîq û tîbyanek ğerîb
Da kîtaba kaînat tev kir delîl é wehdeté
Acayip şerh ve tefsirler, tahkik ve garip bir tibyan[85]
Kâinat kitabını tamamıyla vahdete delil kıldı

‘Âlema ‘ulwîyy û sûflî ekber û esğer ku xwend
Ji darané şehdé îman kewsera me’rîfeté

[85] Açık ifade ve beyan etme

Ulvi ve sufli âlemi ekber ve esğar ki okudu
İmanın şehd ateşinden marifet kevserine

Hîkmetek Qur'an û îmanî 'ecîb hell û beyan
Xweş tîlevzon û teleskoba nucum é ayeté
Kur'an ve imanın hikmeti acayip çözüm ve beyan ile
Ayetin yıldız teleskopu ve güzel televizyondur[86]

Tirs û xudbîn û teme' ev 'ewr û heyaté heyat
Yek ji vana bi teve nabînî tu vé nî'meté
Korku, hodbinlik ve tamah bulut ve hayatın hayatı
Bunlardan biri tümüne denktir, bu nimeti görmüyor musun?[87]

Nasihat türüne örnek olarak Seyda'nın aşağıdaki şiirini çevirisiyle birlikte veriyoruz.

Ey biraé xét û géjîk ma çima bernakevî
Kor û şaş ket ketî ça'lé çira dernakevî
Ey budala ve sersem kardeşim neden üzülmezsin?
Kör ve şaşkın çukura düşmüşsün neden çıkmazsın?

Ma ne bes îdî bi vé xewn û xeyalé rakevî
Lazim e ji da'waé ğeyrî dîn temamî li bakevî
Yetmedi mi bu rüya ve hayal ile uyuman?
Din dışındaki bütün davalardan dönmen gerekmez mi?

Dîné heq tev wan di recmînin çewa bi dûn wan kevî
Kortiké şeytanin ew eywax çawa jé nakevî
Bütün hak dinler onları recmederler nasıl peşlerinden koşarsın?
Şeytanın çukurlarıdır eyvah! Neden oradan çıkmazsın?

---

[86] İlmî, 81,82
[87] İlmî, 82

Ez ji derdé te dinalim xew bi çavém nakevî
Mu'miné heq xoceé sadiq nebî vé nakevî

Derdinden inlerim, gözüme uyku girmez
Hak mü'min ve sadık hoca olmazsan parlayamazsın

Tu heta pût qewmîyet navéjî wî laté welat
Herdûya bi hevra nekî helhel digel leğwa luğat[88]
Put kavmiyet ve o Lat vatanı atmayıp
İkisini lağvedilmiş lügatlerle parçalamadıkça

Nabî heq muslîm ji şîn û nûn û kaf nabî berat
Nabî ewlad tu ji bo abaé dîn sağ û memat
Hak Müslüman olamaz, Şin, Nun ve Kaf'tan[89] berat olamazsın
Sağ ve memat âba-ı dine evlat olamazsın

Kî te xapandî bi vî şeklî 'eqîmî bé sebat
Di mijî de'wa cahilî Ewropî wek hové devî
Kim seni kandırmış bu şekilde sebatsız 'akîmsin
Çalı barbarları gibi Avrupa'nın cahili davalarını emersin

Ma te ev serwet û hurmet tevde anî-j ké deré
Te digel vé mal û ḥalî kî bû anî vé deré
Sen bu servet ve hürmeti nereden edindin?
Kim bu hal ve mal ile seni buraya getirdi?

Rebbé 'âlem xaliqé Rehman te da ser mînberé
Da ku de'wa dîn bikî ğeyrî wî bavî seqeré

[88] İlmî, 77,78
[89] Molla Enver Kılıçaslan'a göre Seyda Şin, Nun, Kaf ile Şirk, Nifak, Küfür'ü kastetmiştir.

Âlemin Rabbı, Yaratıcı Rahman seni bu minbere getirdi
Ki din davası güdüp onun dışında her şeyi Sakar'a atmalısın[90]

Seydanın yazdığı risale ve makaleler ağırlıklı olarak akaid, kelam, fıkıh, tasavvuf, tefsir, siyaset ve aktüalite alanlarındadır. Dil, edebiyat, eğitim ve mantığa dair bazı yazıları bulunmaktadır.

Seyda'nın eserlerinin ilim dallarına göre tasnifi şu şekildedir:

2.2.Akâid ve Kelâm İle İlgili Risale ve Makaleler

1) Mehdilik İddiasına Reddiye (20 sayfa)
2) Akide (13 sayfa)
3) Tekfir (6 sayfa)
4) El-Mecmu'ul-Latif fi İlm-i Kelamil-Munif (40 sayfa)
5) Peygamber Kabrini Ziyaret (20 sayfa)
6) Haşiyeli İman Risalesi (28 sayfa)
7) Miraç (2 sayfa)
8) Ahir Zaman Alametleri (5 sayfa)
9) Hz. İsa (5 sayfa)
10) Kur'an'ın İcazı (4 sayfa)
11) Risale-i Nur Işığında Tahkik-i İman (28 sayfa)
12) Kıyamet Alametleri (8 sayfa)
13) Üstad ve Zelzele (10 sayfa)
14) Cinler, Gökteki Varlıklar (20 sayfa)
15) İslam'ın Beş Şartı (54 sayfa)
16) Sünnet-i Seniyye (6 sayfa)
17) Mehdi Hakkında (5 sayfa)

2.3.Fıkıh İle İlgili Risale ve Makaleler

1) Cuma Namazı (12 sayfa) ayrıca diğer iki ayrı çalışma 10 ve 2 sayfa)
2) Haccın Dört Mezhebe Göre Hükümleri (Tablo, Yazı) (14sayfa)
3) Çalgı Aletleri (4 sayfa)

[90] İlmî,78,79

4) Abdestsiz Kur'an'a Dokunma (4 sayfa)
5) Ru'yet-i Hilal (4 sayfa)
6) Oruç hakkında ayrı ayrı çalışmalar (35 sayfa)
7) Oruç Hakkında (21,8,17,15,18 sayfa)
8) İcare (4 sayfa)
9) Sözleşmeye Riayet (8 sayfa)
10) Mehr-i Misl (5 sayfa)
11) Zahirilere Reddiye (4 sayfa)
12) Fetvalar (80 sayfa)
13) Hac Risalesi (17 sayfa)
14) Cemaatle Namaz (5 sayfa)
15) Resim (4 sayfa)

2.4. Dil ve Edebiyat İle İlgili Makaleler

1) Arapça Tasrif (6 sayfa)
2) Nahiv (10 sayfa)

2.5. Tasavvuf İle İlgili Risale ve Makaleler

1) Şeriat ve Tarikat (12 sayfa)
2) Tarikat ve Hakikat (8 sayfa)
3) Şeyh Nurullah Cezeri'ye Reddiye (31 sayfa)
4) Tarikata Reddiye (9 sayfa) Ayrı Çalışma (4 sayfa), Ayrı Çalışma (6 sayfa)
5) Üstad ve İmam-ı Rabbani'nin Diliyle Tarikat (17 sayfa)
6) Zikrullah (8 Sayfa)
7) Molla Muhammed Arapkendi'ye Reddiye (7 Sayfa)

2.6. Siyaset ve Aktüalite İle İlgili Risale ve Makaleler

1) Demokrasi ve Seçimler (7 sayfa)
2) Menfi Milliyet Risalesi (19 sayfa)
3) Ayetullah Humeyni'ye Tenkid (4 sayfa)
4) Şapka (2 sayfa)
5) Menfi Milliyet (10 sayfa)

6) Ulu'l-Emre İtaat (14 sayfa) Ayrı Çalışma (2 sayfa)
7) Devlet İle Münasebetler (6 Sayfa)

2.7. Tefsir İle İlgili Makaleler

1) "We'tesimu Bi Heblilahi Cemi'en" Âl-i İmran suresi 103. ayetidir. (14 Sayfa)
2) "Men Lem Yehkum Bima Enzelellah" Maide suresi, 44. ayetidir. (4 Sayfa)
3) "İnnelahe İştera Minel-Mü'minin" Tevbe suresi, 111. ayetidir. (9 Sayfa Kürtçe)
4) Tefsir Usulü (10 Sayfa)

2.8. Eğitim-Öğretim İle İlgili Makaleler

1) İcazet Hakkında Eleştiri (4 Sayfa)
2) Muallimin Vazifeleri (21 Sayfa)

Bu eserler ve ayrıca mantık ile ilgili yazmış olduğu 5 sayfalık bir yazısı Seyda'nın oğlu Molla Mehmet Sait Yaz'ın kütüphanesindedir.

Seyda'nın yukarıdaki eserlerinin içinde olmayan yüzlerce sayfadan oluşan mektup ve makaleleri bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla 1,2,3 veya 4 sayfadan oluşan ve değişik konulara ait yazılardır. Ayrıca Seyda Molla Ali tarafından yazılıp yazılmadığından emin olamadığımız bazı risalelere de bu listede yer vermedik. Bunun dışında Risale-i Nur ağırlıklı yazıları, Risale-i Nur'dan nakillerini ve diğer kitaplardan nakillerini de yine listeye almadık. Seyda'nın talebeleri Molla Sıdık (Çirikî) ve Molla Abdullah hocalarının sarf hakkında bir eserinden de bahsetmektedirler ancak bu esere ulaşamadık.

İran dönüşünde Seyda'nın şiir ve makalelerini ihtiva eden bir defteri kitaplar arasında kaybolmuştur. Ayrıca son dönemlerde yazdığı birçok şiir ve yazının bulunduğu bir defter ulaşamadığımız bir zatın elindedir ve bu defterin içeriğine sahip değiliz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
SEYDA MOLLA ALİ'NİN DÜNYA GÖRÜŞÜ

3.1.Tasavvufa Bakışı

Seyda Molla Ali, Risale-i Nur ile tanışmadan önce Tasavvuf'a gönül vermiştir. Seyda müderrisliğinin ilk yıllarında, daha genç bir müderris iken talebeleri ile brlikte Nurşin'deki Şeyh Maşuk'un tarikatına girmiştir. Seyda bu kararı herhangi bir davet üzerine almamıştır[91]. Bu girişimin, Seyda'nın cihad ve çalışma ruhunun tezahürü olan bir kararın neticesi olduğu, hayatına bakıldığında anlaşılır; çünkü nerede bir İslamî hareket, hareketlilik varsa orada ve ön safta görünmüştür. Seyda, Şeyh Maşuk üzerine bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirin bir özelliği vardır ki م/ع/ش/و/ق yani معشوق Ma'şuk ismini oluşturan harflerle beyitlere başlar. Şiir sarf diliyle yazılmış anlaşılması zor bir özelliktedir.

Mekesim ez, tu senûn û şekerî, nîne me kes
Ji teleb nîne veger ket me heta bête nefes
Kimsesizim ben, sen ışık ve şekersin, bizim kimsemiz yok
Talepten dönüş yok, sensiz nefes vermek dahi

Mufredim bûme musenna bi elîf nûnê evîn
Ger museḥḥeḥ me nekî cem'ê dibim matê feres
Birim, iki oldum sevginin elif ve nunu ile
Eğer bizi dosdoğru birleştirmezsen mat-ı feres olurum

'Eyn û lamê tene îro ku dikin cerrê qulûb
Nezerek safî ji we tîne sucûd pûtê peres

[91] Abdulvehap Atmaca, Molla Muhammed Şerif Yalçi

Ayn ve lam'ındır [92] bugün cerr-i qulûb eden
Saf bir bakışınızdır putperesti bile secdeye getiren

'Ekrebê sedğê bi mîlak û dil im dîse vedan
Lew di nalim şeb û ro şubhetê goyin û çeres[93]
Zülfün akrebi tekrar beyin ve gönlümü soktu
Ondan dolayı gece gündüz Goin [94] ve Ceres [95] gibi inliyorum.

Şewqê deyne tu cihê lewmê ji me'lûmê bi nêr
Ku çi xweş yar î xuya bit bi dil û keyf û hewes
Şavkı levmin yerine koy, malumdan bak
Gönle keyif ve hevesle ne kadar hoş bir yar görünür

Şecera 'ömrê ne da meywe di beydaê fîraq
Sîtem û cewra reqîb me kirî pît û qebes
Ömrün ağacı bu ayrılık beyzasında meyve vermedi
Rakibin zülüm ve haksızlığı bizi alev ve kor kıldı

We mu'elleq kirî ef'alê qulûbê me ji ğeyr
Lê bi te'lîqê ne razî me ji îlğa tine ḥes
Gayrdan bizi ef'al-ı kulûba muallâk etmişsiniz
Ta'like razı değilim, ancak ilgadan his yok

Were lîllah li feqîran ji kemala di nîsab
Bi ke serfê tu zekatê me ji xûban tuwî bes
Gel, Allah için nisaptaki kemalden fakirlere
Zekâtımızı güzellerden sarf et, bize sen yetersin

---

92 Ayn göz, lam ise dudak olarak düşünülebilir.
93 İlmî,74
94 Tayr-ı Goin, Guguk Kuşu
95 Ağustos Böceği

Qe tunîn wek we bi dewlet ne heyîn wek me feqîr
Me kirî bestê zîra'ê bi wesîda we ve bes
Ne sizin gibi devletli ne de bizim gibi fakir vardır
Ayaklarımızı eşiğinize uzatarak bıraktık

Ne pirsî we li 'aşik bi wî me'şûqé bizan
Ev e tesrîḥ bi we sî/sé remzê li pêş borî ye bes
Hiç aşığa sormadınız ona bilinen bir maşuk var mıdır?
Önceden geçen üç/otuz remz size açıklama olarak yeter[96]

Seyda'nın talebesi Molla Abdullah Atmaca hocasının tarikata girişini şöyle anlatıyor : *"Seyda ile beraber Nurşin'e gittik. Şeyh Masum'un oğlu Şeyh Maşuk'un tarikatına girdik. Biz de Seyda'mıza uyup biat ettik. Daha sonradan Şeyh Maşuk, Seyda Molla Ali'yi ziyaret etti. Seyda, Şeyh Maşuk'a eşlik edip civar köyleri gezdi. Seyda'nın tarikat irtibatı Risale-i Nur ile tanışmadan önceki yıllarda idi. Molla Ali İlmî, Şeyh Maşuk'tan halifelik alacak kişilerin başında geliyordu ancak o dönemde Risale-i Nur ile tanıştı ve Risale-i Nur'a kendini adadı".*

Seyda Molla Ali'nin talebeleri Şeyh Maşuk'un ilmi, ahlaki ve irfani yönlerini metheder, Seyda'nın Şeyh Maşuk'un şahsına olan övgülerini dile getirirler. Seyda Molla Ali ömrünün sonuna kadar Şeyh Abdurrahman-ı Tağî'nin mirası olan Nurşin Medresesi'nin irfanından istifade etmiştir ki Şeyh Maşuk ile başlayan bu bağlılık yine Nurşin Medresesi'nde yetişmiş olan Bediüzzaman Said Nursi ile devam etmiştir.

Seyda Molla Ali tarikat ile irtibatını hocası Molla Yahya Ferhandî vasıtasıyla kurmuştur. Yine Seyda'nın talebesi ve damadı Molla Abdulvahap Atmaca anlatıyor*:" Seyda ile beraber Seyda Molla Yahya Ferhendî'nin yanına gittik. Seyda Molla Ali sordu: 'Sizin irfan ehli olduğunuzu ve bazı şeyleri sezdiğinizi duyduk, doğrumudur?' Seyda Molla Yahya :' Allah bu fakir kuluna o minneti etmiştir' dedi. Seyda ve biz talebeleri, Molla Yahya'nın tarikatına girdik. Seyda Molla Yahya elini sakalıma sürüp 'Allah bu dünyada Zemzem, diğer dünyada Kevser suyu ile yıkamayı nasip etsin' diye dua etti."* Hatırlatmamız gerekir ki Seyda Molla Ali tarikatına girdiği Seyda Molla Yahya'nın yanında talebelik yapmıştı.

---

[96] İlmî,74,75

Seyda Molla Ali'nin hayatına bakıldığında en dikkat çekici özelliklerinden biri dönemin tüm İslamî ortamlarında görünmesi ve farklı yolları benimsemiş İslamî cemaat ve cemiyetlerle iletişim kurması, onlarla çalışması veya çatışmasıdır. Mesela Seyda, Risale-i Nur'u tanıdıktan sonra tasavvuf hakkındaki düşünceleri değişmiş ve bazı şeyhlerle problem yaşamıştır. Bölgedeki tarikat egemenliği Seyda'nın Said Nursi etkisindeki düşüncelerini bastırmaya çalışmıştır. Yer, zaman ve şahıs ismi belirtmeden yaşananları bir örnekle anlatmak daha doğru olacaktır. Seyda, Risale-i Nur'a hizmet etmeye başlayınca köydeki şeyh bundan rahatsız olmuş ve akşam namazdan sonra Seyda'yı çağırarak: " Ya köyümüzde bizi anar, bize hizmet edersin veya kendine gidecek yer bulursun" demiştir. Seyda hiddetlenip Şeyh'e cevaben : " Senin yedi, sekiz köyün varsa Allah'ın sayısız köyü var" diyerek köyden bir hafta içinde ayrılacağını söylemiştir. Bunu beklemeyen Şeyh geri adım atıp Seyda'nın gönlünü alarak :" Sen hem bu dünyada hem ahrette benim kardeşimsin" demiştir.[97] Bediüzzaman Said Nursi'nin fikirlerinin tesirinde kalan Seyda artık Bediüzzaman'ın deyişiyle " Zaman tarikat zamanı değil, hakikat zamanıdır" düşüncesindedir ve bu fikirler onu bazı şeyhlerle karşı karşıya getirmektedir.

Şark'ta bu dönemde Seyda Molla Ali kadar tarikatları cesaretle eleştirebilen çağdaşı bir başka âlim yoktur dersek abartmış olmayız. Seyda'nın bu tasavvuf eleştirilerinin nedeni sadece Bediüzzaman'nın tesiri ile değildir.

Seyda Molla Medeni Süleymanoğlu (Kilêsîyê), Seyda'nın tasavvufa yönelik eleştirilerinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır: *"Eski tasavvuf ve şimdiki tasavvuf aynı değildir. Zaman içinde tasavvuf zenginliğini kaybetti. Günümüzde bir şeyhin evine gitmek ve tarikatına girmek namaz, oruç ve zekâttan daha önemli bir hal aldı. Bazı furu'lar temel kaidelerin yerini aldı. Seyda bu yanlışlıkları tasavvuftan tasfiye edip onları gerçek tasavvufa çevirmek istedi ancak onlar müsait değillerdi ve Seyda da üzerlerine sert bir şekilde gidince çatışma alevlendi."*

Seyda Molla Ali'nin tasavvufu ve tarikat erbabını eleştirisinin en açık şeklini Nakşebendi tarikatı müntesipleri üzerine kaleme aldığı şu şiirinde görmekteyiz.

Der terîqa Neqşebendî lazim amed çaré terk
Terké dinya terké 'uqba terké hesti terké terk

[97] Abdulvahap Atmaca

Bu beytin üzerine Seyda şunları eklemiştir:

Ev terîqa Neqşebendî ‘alîya paka temiz

Vî zemanî kirne alet pê dixwin dinya nebiz

Bu âli, pak ve temiz Nakşebendi Tarikatı’nı

Nebiz dünyayı yemek için bu zamanda alet etmişler

Şer’ê çav jê korr kirin[98] *dane murîd bûye merîd*

Neqşê çar jê kirne xwar bû nefsebendî korr ‘enîd[99]

Şer’in gözünü kör edip mürid’e vermişler merid olmuş

Nakş’tan dört almışlar[100] kör ve ‘enid Nefsebendi olmuş

Der terîqa nefsebendî lazim amed çarê çîz

Cehl û cubn û cem’ û cahin pê nexapin ey ‘ezîz

Nefsebendi tarikatı dört şey getirir

Cehalet, korku, cem’[101] ve cah[102], ey azizler aldanmayın!

Ev terîqa şeyxé îro ekseriyyen cem’é mal

Dosté Sef-Dec ziddé Mehdi kore nabîn ev çi ḥal

Bugünkü şeyhlerin tarikatları aslında çoğu kere mal toplarlar

Mehdi’nin zıddı, Süfyan ve Deccal’ın dostu, kördürler, bu ahvali görmezler

Der terîqa şer’û Kur’an lazim amed çarê tişt

‘İlmê îman, ‘îlmê Îslam, pê ‘emel îxlas e pişt

Şeriat ve Kur’an tarikatı dört şey gerektirir:

İman ilmi, İslam ilmi, amel ve ihlâs desteği

Pê bigir rabe cîhad û îttihadê bavê tirs

Wer nekî nabînî cennet ka te ğiret ka te pirs

---

[98] Şer’, شرع kelimesinden ayn’ı kaldırınca شر ‘şer’ oluğunu vurgulamıştır

[99] İlmî, 35

[100] نقش “nakş” kelimesinden dört nokta atınca “nefs” olur, Nakşebendi ise Nefsebendi olur.

[101] Mal toplamayı kastetmiştir.

[102] Makam, Mevki

Bunları al, cihad ve ittihada kalkıp korkuyu at
Yoksa Cenneti göremezsin, ilgi ve cesaretin hani?

Ger ku rastî rabe ḥerba kufr û Sifyanê nîfaq
Ka şerî'et, ka teriqet, ka cema'et, ka wîfaq
Eğer doğru isen küfür ve nifak Süfyan'ının harbine kalk
Hani Şeriat, hani tarikat, hani cemaat, hani vifak?

Kanê ğem derdê te lê na pirsî carek na girî
Ev çi tirs û tem' û şeqbûn e te lê hêlîn kirî
Hani gamın ve derdin? Sormuyorsun, bir kere bile ağlamıyorsun
Bu yuva kurduğun korku, tamah ve parçalanma nedir?

Ev terîqa zewq û nefsê bê rûh û ğîret cîhad
Ziddê mehdî dostê Sef-Dec korr e nabîn kaf û dad
Gayret ve cihad yoksunu bu zevk ve nefis tarikatı
Kaf ve Dad'ı[103] göremez kördür, Mehdi'nin zıddı, Sef-Dec'in[104] dostudur

Naçe cennet şuphesiz bê ğîret û deyyûsê dîn
Ê kû dîn berde bi destê dijminan bê ḥerb û kîn
Dini düşmanın insafına harp ve kin olmadan bırakan
Gayretsiz ve deyyuslar şüphesiz Cennete gidemezler

Bes murîda jêre bigre biçe ber kar barê wî
Ger ku mêr û mu'minê heq rake van asarê wî
Hak mü'min ve erkeksen müridler tutup
İş ve gücünü yaptıranın bu asarını kaldır

Ger di wê rêda herî sağî şehîdî namirî
Ger di vî ḥalê xwe bî korr û esîr î bê serî

[103] Küfür ve dalâleti kastetmiştir.
[104] Süfyan ve Deccal'ı işaret etmektedir.

Eğer bu yolda gidersen sağsın, şehitsin, ölmezsin
Eğer o halde kalırsan kendi başına kör ve esirsin

Dev ji korr ocağî û mal bavîya bê his û deng
Berde wer ḥerb u cîhada ê kû dîn rakir bi ceng
Kör ocağı, baba evini[105] ve sessiz-sedasızlığı
Bırakıp dini ceng ile kaldıranlara karşı cihada gel[106]
Muctehîd hem de muceddid hem mûcahîd qehreman
Nursî û Benna Qutib diqqet bide asarê wan
Müceddid, müctehid ve kahraman olan
Nursi, Benna ve Kutub'un eserlerine dikkatle bak!

Eski ḥal nabe mehal e meḥw e lazim halê nû
Dersê nû asarê nû bigre ji Kur'anê nûrê nû
Eski hal muhaldir, yeni haller lazım,
Kuran'dan yeni nurlar, dersler ve asârlar al[107]

Seyda, "Yüce, pak ve temiz Nakşebendi Tarikatı" diye başlayan şiirinde tarikatın dünya menfaatlerini elde etme aracı olarak kullanılması, müritlerin nitelikleri, kullanılmaları ve basiretsizleştirilmeleri, cihad ve ittihaddan uzak her şeye kayıtsız bir tarikat anlayışı Seyda'nın Nakşebendiliği Nefsebendi tarikatı olarak isimlendirmesine sebep olmuştur. Müctehid, muceddid, mücahid, kahraman olarak şeyhlere model gösterdiği Nursi, Benna ve Kutub'un özelliklerine ve eserlerine dikkat çekmiştir. Yeni eserler ve yeni mesajları göz önüne koyan, eski usullerin terk edilmesini ve metotların değiştirilmesini isteyen son beyit tarikatın ihtiyaç duyduğu inkılâba işaret etmektedir.
Gayret ve cihad yoksunu bu zevk ve nefis tarikatı
Kaf ve Dad'ı göremez kördür, Mehdi'nin zıddı, Sef-Dec'in dostudur

Burada hedef Nakşebendi tarikatı değil de Nakşebendi tarikatını tarikatı kullanan ve sömürenlerdir. Her cemaat, grup ve zümrenin içinde bu örnekler her zaman görülmüştür. Şiir bu zümreleri ağır bir şekilde eleştirmekte ve Nakşebendi tarikatının

[105] Ocak ve Babaevi anlamına gelen bu kelimeler şeyh ve ailelerini temsil eder.
[106] İlmî, 35,36
[107] İlmî, 36,37

eksikliklerini de dile getirmektedir. Eleştirilerin odak noktası cihad konusundaki eksiklikler, müritlerin kullanılmaları, eğitim faaliyetlerinin olmayışı, şeyhlerin yüceltilmeleridir. En önemli mesaj da son beyitte verilmektedir. Seyda burada tarikatın kendini yenilemesi gerektiğine işaret etmiştir.

Seyda, müritlerden beslenip zenginleşen ve topluma hiçbir şey veremeyen tarikat modelini kabul etmemiştir. Batıl inanç ve hurafeleri yaşatan, hayattan kopuk, topluma faydası olmayan bir modelin yerine üreten, ilmi, ekonomik ve ahlaki çalışmalarla insanları kemale götürecek bir modelin gerekliliğine inanmıştır. Ayrıca Seyda Molla Ali sadece tarikatları eleştirmemiştir, mollaları, şeyhleri, ağaları, çağdaşı olan âlimleri, milliyetçi grupları, çeşitli İslamî oluşumları eleştirmiştir. Hatta yanlış bulduğu düşünceleri nedeniyle yakınlarını da eleştiren şiirleri vardır. Yanlış bir şey gördüğünde kalemine sarılır, duruma göre şiir, makale veya mektup yazardı. Seyda şiirlerinde kendine has bir dil oluşturmuştur.

Bir başka şiirde yine Seyda tarikata eleştirilerini şöyle dile getirmiştir:

Ocaxî û malbavî kirî xelqê kerrû gêj
Kur'an û hedîs naçe li pey, bavo dibê hey
Ocak ve Babaevi insanları sağır ve sersemleştirmiş
Kur'an ve hadisi duymaz sadece "baba" derler

Bavoîyû qûrbaîyû seydaîya bê rûh
Kansêr û cuzzam felce li kî dit diçe hey hey
'Baba'cılık, 'Kurban'cılık ve ruhsuz seydalık
Kanser, cüzam ve felçtir kimi vursa hey heye gider

Nav sofî teriq nake di vê 'esrê tu te'sîr
Na bînî tujî cehl û perîşanîye la şey
Sofu adı ve tarikatın bu asırda tesiri yoktur,
Cehalet ve perişanlık doludur görmez misin başka bir şey değil?

'İlmê xweyê 'alî te bedel kirye alî
Pir suxteê sexte ji dinê ra dikî pê xwey

‘Alî ilmini âli’ye[108] bedel etmiş,
Sahte suhteleri dünyanın sahibi kılmışsın

Ka ev çi zeman û çi mekân û çi bela îş
Pê na ḥisî na pirsî çi bûye çi ev ğey
Bu nasıl zaman, mekân, bela ve iştir,
Hissetmezsin, sormazsın ne olmuş, nedir bu tuğyan?[109]

Vî ‘ilmê qişrê şe’şe’a zahir te çi pê kir
Dîn ketye vî ḥalî kîye millet ketye pey
Bu kabuk ilmi, zahir şa’şa’a neyine yaradı,
Dinin ne hale düştüğünü, milletin kimin peşine düştüğünü görmüyor musun?[110]

Seyda, ulemayı yazdığı şiirlerin birçok yerinde eleştirmiştir. Yaşadığı sürece yaptığı sohbetlerde, değerlendirmelerde İslam âleminin içinde bulunduğu kötü durumun müsebbibi olarak büyük sorumluluğu din âlimlerine yüklemiştir. Ona göre dinin sahipleri onlardır ve din sayesinde saygı ve itibar görür, dünyayı elde ederler.

Wan şeklé ji bo eklé ji din re bike qurban
Wek méré bera derkeve meydan bibé ez hey
O ekl[111] için olan şekilleri dine kurban et,
Gerçek erkekler gibi meydana çıkıp ‘Ben varım’ de

Zewqa dev û teqlîd û cumûd té kirî hélîn
Cehl û teme’ û tırs e ku tağut kire ser xwey
Ağız zevki, taklid ve cümûd onda yuva kurmuş,
Cehalet, tamah ve korkudur ki tağutu sana üstün kılmış

Em ê ku bi vî dînî dixwun kanê me xîret
Na pirse, ne dêşe, ne dide pêş, ne dide pey

---

[108] Alet ilmi
[109] İlmî, 11
[110] İlmî, 12
[111] Yemek yeme

Sormayan, üzülmeyen, kimseye tabi olmayan,
Kimseye önderlik etmeyen ve bu din sayesinde yiyen bizler neredeyiz?

Ḥeb derzîyê xew sistî li xelqê dide daîm
Na nêre çi ḥal e kîye millet ketye pey
Milletin ne halde olduğuna, kime tabi olduğuna aldırmadan
Halkı uyutup gevşeten hap ve iğneler verirler

Ê malê dinê komke bi dîn bê neme lazim
Çê nabe Xweda hâşâ xerakiye nedin pey
Din sayesinde mal edinip 'Neme lazım', 'Olmuyor',
'Hâşâ Allah bozmuş' diyenlere tabi olmayın[112]

En ağır eleştirdiği zümrelerin başında dini temsil edip te görevlerini yerine getirmeyen şeyh ve mollalar gelmektedir. Bu iki guruba kısaca Kürtçe de ilk hecelerini birleştirerek Xo-*şey* demiştir. Seyda'nın eleştirilerinin nedenini tafsilatıyla anlattığı bir şiiri şöyledir:

Xuşey bes e razê mede razan ku wuhabî
Def' ol ne jı bo din ne ji dinya ra tu nabî
Ho-Şey! Yeter uyudun ve uyuttun!
Eğer böyle isen defol! Ne dine ne de dünyaya yararsın.

Ka ğîret û de'wa hereket xizmeta İslam
Uffen leke tuffen tu ji Sef Dec ra sehabî
Gayret, dava, hareket ve İslam hizmeti hani?
Uf ve tükürükler sana, Sef-Dec'e sahabesin

Cehl û tem' û temr û kerr û korî tené bûn
Xasa tene ga pîré li pey dinya serabî

[112] İlmî, 9

Cehl, tem', temr, sağırlık, körlük ve yalnızlık
Sana hastır, serap dünyanın peşindeki yaşlı öküzsün

Çénabe û tişnabe ne libtin hişin ev çar
Kansér û cuzzam felc e li te nabe şîfabî
Düzelmez, bir şey olmaz, kıpırdamayın, susun, bu dördü
Kanser, cüzam, felçtir, sende ise şifa bulmazsın

Bizdoki û bé hévî tenébûn ji xwe bavé
Bé şer' û kîtaba Xweda té ji çirabî[113]
Korkaklık, umutsuzluk ve yalnızlığı at
Allah'ın kitabı ve Şeriatı olmadan neye yararsın?

Ka ümmet û şer'a Nebî na nérî çewa bûn
Ew kî bû wiha kir bi te jé ra kurr û bab î
Hani ümmet ve Nebi'nin şeriatı, ne olduğuna bakmazsın,
Sana bunu yapanlarla baba oğul gibisin

Asaré Bedî', Benna, Qutub, Mehdîyé 'esré
Na xweynî ne teşwîq dikî meḥkumé hîsabî
Asrın Mehdileri Bedi', Benna, Kutub'u
Okumazsın, teşvik etmezsin, hesaba mahkûmsun[114]

3.2.Bedüzzaman ve Risale-i Nur İle İlişkisi

Seyda Molla Ali'nin talebelik ve müderrislik yaptığı yıllarda bölgedeki avam ve ulema üzerinde şeyhlerin etkisi kuvvetliydi. Biat kültürüyle Şeyhler halk kitlelerinin desteğini alırken seydalar böyle bir güce sahip olmamışlardır. Etkin halk desteği ve çoğu şeyhin aynı zamanda âlim, müderris kimliğine sahip olması nedeniyle şeyhler, seydalardan daha güçlü ve etkili idiler.

---

[113] İlmî, 71,72
[114] İlmî, 71,72

Seyda'nın Risale-i Nur ile tanıştığı yıllarda hocası Seyda Molla Yasin Yüsrî ile sıkı dostluk ilişkileri vardı. Seyda Molla Ali'nin talebeleri onun Seyda Molla Yasin'e çok hizmet ettiğini anlatırlar. Risale-i Nur hayatına girince çok yakın olduğu hocası Seyda Molla Yasin'e uğramadığından tepkisini almış, hocası kırılmış ve onu eleştiren bir şiir kaleme almıştır. Seyda'nın üzerinde etkili olan bir başka isim de Şeyh Maşuk'tur. Seyda Risale-i Nur'u tanıdıktan sonra tarikat ile tamamen bağlarını koparmış ama Şeyh Maşuk'u ziyaret etmeye devam etmiştir.

Seyda'nın Risale-i Nur'u tanıma sürecini talebesi Molla Abdullah Atmaca'dan dinleyelim *: " Hafızam beni yanıltmıyorsa tarih 1951 idi. Molla Abdulkerim (Çolaxa), Dervişhasan köyünde Seyda Molla Ali'nin yanına geliyordu. Diyarbakır'da Mehmet Kayalar'ın sohbetine katılan Molla Abdulkerim, Risale-i Nur'u ve Mehmet Kayalar'ı Seyda'ya anlattı. Molla Abdulkerim ile beraber Diyarbakır'a gelen Seyda, Mehmet Kayalar ile tanıştı. Bu tanışma Seyda'nın hayatını değiştirdi, çünkü bu ziyaretin etkisi onun üzerinde ömür boyu devam etti. Biz Seyda ile beraber Çarşı Karakolu'nun bulunduğu yere Mehmet Kayalar'ın evine geliyorduk. Burada taşların üzerine oturuyor, Mehmet Kayalar'dan Risale-i Nur dinliyorduk. Bir süre sonra taşların yerine hasır bulduk ama polis toplantıların yasal olmadığını öne sürüp problem çıkardı, daha sonra şimdi medreseye çevrilmiş Dicle kenarında bir ev tuttu ve biz de oraya gitmeye başladık. Bu defa Mehmet Kayalar'ın evine giderken askeriye civarından geçmek zorundaydık ve askerler bizi 'yasak bölge!' diye sıkıştırıyor, sorular soruyorlardı. Mehmet Kayalar, Diyarbakır Ulu Camisi'nde gramofona kaydettiği Risale-i Nur'u dinletiyordu. İkindi ezanından sonra tüm camilerde Risale-i Nur dersi yapma kararı aldı. Müftü, Mehmet Kayalar'ın çalışmalarından rahatsız oldu ve Mehmet Kayalar'ı durdurmaya çalıştı; ancak Mehmet Kayalar çalışmalarına devam etti. Seyda ile haftada bir Diyarbakır'a geliyorduk. Seyda tüm olanaklarıyla Risale-i Nur'a hizmet etmeye başladı. Risale-i Nur'u çoğaltma işleri için elinde ne varsa harcıyordu. Mehmet Kayalar'ın etrafında Seyda ile beraber bir ekip vardı ki bunlar Risale-i Nur'u Diyarbakır'a taşıyıp yaydılar. Bu fedakâr insanlar şunlardır:*

Mehmet Kayalar

Muzaffer Bey:(Aksu) Abdulkadir Aksu'nun babasıdır. Postane Müdürü idi. Konumu sayesinde gönderilen Risale-i Nur nüshalarının Diyarbakır'a gelişinde büyük

rolü vardı. Bir süre sonra bu nedenle Burdur'a sürgüne gönderilmiş ve iki yıl sürgün hayatı yaşamıştır.

Seyda Molla Ali

Molla Selahattin

Molla Habip (Ceketçi)

Molla Abdulkerim (Çolaxa)

Molla Hedyetullah (Metrani)

Molla Sıdık (Karaçalı)"

Seyda Molla Ali'nin, bu ekip içinde Risale-i Nur'a hizmeti, bazı tepkiler almasına ve sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. İlk tepkiyi ulema sınıfından almıştır. Bölgedeki âlimler '*Siz koskoca mollalar nasıl olur da gidip Mehmet Kayalar'ın önünde diz çökersiniz!*' diye tepki gösteriyorlardı. Ancak Seyda hiç bir zaman bu söylenenleri dikkate almadı ve Mehmet Kayalar ile irtibatını koparmadı. Molla Mahmut (Kitapçı/Silvan) Seyda'nın Mehmet Kayalar'ı terk etmediğini ve Mehmet Kayalar'ın öldüğünde Seyda Molla Ali'nin kendisini yıkamasını vasiyet ettiğini ancak Mehmet Kayalar vefat ettiği sırada Seyda'nın felç olması nedeniyle bu vasiyeti yerine getiremediğini anlatmaktadır.

Seyda Molla Ali'nin hayatında Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur bir dönüm noktasıdır. Risale-i Nur ile tanıştıktan sonra hayatında önemli değişiklikler olmuştur.[115] Seyda eleştirilere aldırmadan tüm gücüyle Risale-i Nur'a hizmete devam etmiş, müderrislik ve imamlık yaptığı köy ve civarında Risale-i Nur'u tanıtma işine koyulmuştur. Bundan dolayı bölgede etkin olan bir şeyhin tepkisiyle karşılaşmıştır, ancak kararlılığı sayesinde bu problemin üstesinden gelmiştir.

Molla Abdullah Atmaca, yaşadıkları zorlukları anlatıyor *: " Biz Dervişhasan köyünde talebe iken Risale-i Nur'a hizmetinde Seyda ile beraberdik. O dönemde imkânların kıtlığı nedeniyle zorluk çekiyorduk. Risale-i Nur peyderpey yazılıp bize gönderiliyordu. Biz de bunların kopyalarını edinmek için kâğıt arıyorduk, ancak kâğıt yoktu. Ne bulsak üzerine yazıyorduk, hatta sigara içenlerin getirdiği kâğıt kutuları arardık ve o kâğıtların üzerine yazardık. Kâğıt bulduğumuzda çoğu defa kalem bulamazdık. Bu zor koşullarda Seyda ve arkadaşları eşlerinin bileziklerini bozduruyorlardı. Ayrıca o tarihte Üstad Bediüzzaman hapisteydi ve Risale-i Nur*

[115] Abdulvahap Atmaca

yasaktı. Biz asker basacak diye Risale-i Nur nüshalarını köyün aşağısında saklardık. Toprağı kazıp bu kitapları toprağa gömerdik. Bir süre sonra köyü bastılar ve Seyda'nın tüm kitaplarını aldılar ama içinde Risale-i Nur kitaplarını bulamadılar."

Seyda haftada bir Silvan'da kaldığı köyden Diyarbakır'a Mehmet Kayalar'ın yanına geliyordu. Silvan-Diyarbakır karayolu üzerinde bulunan Yolarası (Qurtê) köyüne kadar yaya olarak geliyordu, orada araba buluncaya kadar bekliyordu. Seyda'nın kaldığı Fişatê (Çaldere) ve Yolarası (Qurtê) köyleri arasındaki mesafe bayağı uzaktı. Bir süre sonra Mehmet Kayalar cezaevine girdi. Seyda Molla Ali onu hiç yalnız bırakmadı. Her zaman görüşüne gidiyordu ve Mehmet Kayalar orada da onlara Risale-i Nur okuyordu. Duruşmalar konusunda Seyda çok hassas davranıyordu. Mehmet Kayalar'ın hiçbir duruşmasını kaçırmıyordu.

Seyda'nın damadı Molla Abdulvahap anlatıyor *: " Şartlar ne şekilde olursa olsun Seyda, Mehmet Kayaların duruşmalarına katılıyordu. Hatta bir defasında Fişatê (Silvan/Çaldere) köyünde iken kar çok yağmıştı. Talebeler Seyda'ya yardımcı olabilmek için karda önceden yürüyerek yol açıyorlardı. Bu şekilde Seyda'yı Qurtê (Silvan/Yolarası) köyüne kadar getirdik. Seyda Mehmet Kayalar'ın hiçbir duruşmasını kaçırmadı."*

Sonraki dönemlerde Seyda ve Mehmet Kayalar'ın Risale-i Nur daveti için Türkiye'nin bazı bölgelerine seyahat ettiğini biliyoruz. Öyle ki Molla Abdulvahap Atmaca, Tekirdağ Malkara'da iken Seyda ve Mehmet Kayalar'ın onu ziyaret ettiğini ve oraya Risale-i Nur hizmeti için geldiklerini anlatmaktadır. Seyda ve Mehmet Kayalar'ın birlikte 1963 yılında Edirne, Tekirdağ, İstanbul ve Çanakkale'ye gittiklerini biliyoruz.[116]

Seyda Mehmet Kayalar'dan hep övgü ile bahsetmiştir. Seyda, Mehmet Kayalar'ın çok cesur bir insan olduğunu ve mahkemede yaptığı savunmalarla hâkimleri titrettiğini söylemiştir.[117]

Seyda Molla Ali'nin Üstad Bediüzzaman'ın, *Zaman, imanı kurtarma zamanıdır*, sözünden etkilenerek bir dönem medreselerde Risale-i Nur derslerinin okutulması ve iman konularına ağırlık verilerek diğer müfredatın askıya alınması kararı verdiği söylenir. Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi anlatıyor: *"Böyle bir karar medrese*

[116] Abdullah Atmaca, Abdulvahap Atmaca
[117] Mehmet Sait Yaz

eğitimini olumsuz etkileyecekti. Seyda'nın bu manadaki sözlerini duyunca Seyda'nın Risale-i Nur'dan çok etkilendiğini ve bu halet-i ruhiyenin bir müddet sonra değişeceğini söyledim. Bir süre sonra Çirik (Tokluca) köyünde Seyda'yı ziyaret ettim. Bu konu gündeme geldi ve Seyda iyi talebelere ders verilebileceğini söyledi. Bir süreliğine Seyda bu düşünceleri ve Risale-i Nur çalışmaları nedeniyle medrese eğitimini aksattı."

Molla Enver Kılıçaslan ise bu konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir. : *"Seyda, Risale-i Nur'un etkisi ile sarf ve nahiv konularını eskisi kadar sıkı tutmayıp bunun yerine imani konulara ağırlık veren yeni bir tedris anlayışına geçti. O dönemde yetişen oğlu Molla Said çok zeki idi ama Seyda'nın bu metodu nedeniyle eskiden okuyanlar gibi okuyamadı."*

Seyda Molla Ali, Risale-i Nur'u özellikle müderris ve imamların arasında yaymaya çalışmıştır. Bu şekilde daha etkili ve hızlı bir çalışma gerçekleşeceğini düşünmüş ve Risale-i Nur'u bölgedeki müderris ve imamlara anlatmak için devamlı olarak ziyaretlerde bulunmuştur. Molla Enver Kılıçaslan şöyle anlatıyor **:** *" Risale-i Nur'u bu bölgede yayan Seyda Molla Ali olmuştur. Diyarbakır, Batman, Mardin, Siirt gibi çevre illerde sürekli dolaşır ve Risale-i Nur'u tanıtırdı. Önceden Şeyh Maşuk'a bağlıydı ve Seyda bana anlattığına göre bazı şeyhler hakkında da konuşmuş ve onu Şeyh Maşuk'a hakkında kötü konuşuyor diye şikâyet etmişlerdi. Şeyh Maşuk Seyda'yı çağırmış ve 'Beni eleştirdiğin doğru mudur ?' diye sormuş. Seyda : 'Üstadın kelamı çok büyüktür. Sizin ise yanınıza on yıldır gelen müritlerin halen Fatiha ve Tahiyyatları düzgün değil. Ben dinledim birçoğunun gerçekten öyle' demiş. Şeyh Maşuk müritleri toplamış ve onlara : 'Gidin köydeki imamlarınız Fatiha ve Tahiyyatlarınızı düzeltsin, imamlar öyle diyor' demiş. Seyda araya girerek : ' Şeyhim yine gevşetiyorsunuz, eğer 'İmamlar dedi' derseniz yapmazlar. Ama siz söylerseniz yaparlar, ben diyorum deyin' demiş."*

Risale-i Nur sevgisi Seyda Molla Ali ile çevresindeki bazı dostları ile arasının açılmasına neden olmuştur. Bu kırgınlıklar Seyda'yı üzmüş ve rahatsız etmiştir. Çetin bir mücadeleden sonra Seyda ile bir dostunun, aralarındaki kırgınlığın bitirilmesi için ortak dostların huzurunda bir buluşma gerçekleştirilmiştir. Sohbet esnasında söz Risale-i Nur'a gelir ve muhterem dostu : "Risale-i Nur bal gibidir." demiş, önceden yaşadıklarının tesiriyle Seyda kendini tutamayıp: "Risale-i Nur bal gibi ama zamanında birileri sirke döküyordu." diyerek sitem etmiştir.

Seyda Molla Sıdık (Silvan/Çirikî) Silvan civarındaki âlimlerin bulunduğu bir toplantıda Bediüzzaman'ın eleştirilmesi ve 'Molla Said' diye anılması üzerine Seyda'nın nazik bir dille *'Siz bizim Seydalarımızsınız. Biz size hürmet ediyoruz ancak siz de onun büyüklüğünü kabul edip ona hürmet edeceksiniz'* dediğini anlatmaktadır. Seyda Üstad'ın kendilerinden daha üstün yeteneklere ve ilme sahip olduğunu anlamış ve âlimlerin de bu durumu kabul etmesini istemiştir.

Seyda'nın Risale-i Nur'a bir başka hizmet de Risalelerin tab edilmesi konusundaki çalışmalardır. İmkânların kıtlığı nedeniyle Risaleleri yazmış ve talebelerine yazdırmıştır. Risale-i Nur'un çoğaltılması için yapılan çalışmalara nakdi yardımda bulunmak suretiyle katkıda bulunmuşlardır. Üstad'ın gönderdiği mektuptan da para gönderdikleri anlaşılmaktadır.

Seyda hayatı boyunca Risale-i Nur'a muhabbet beslemiş ve ona bağlı kalmıştır. Risale-i Nur Seyda Molla Ali'nin hayatının can damarıdır. Risale-i Nur ile tanıştıktan sonra diğer oluşumlarla da irtibat kurmuş ve hatta ciddi çalışmalar yapmıştır, ancak Seyda'nın diğer irtibatları, Risale-i Nur ile olan irtibatı gibi sürekliliğe sahip değildir. Seyda, Risale-i Nur ile tanıştıktan sonra gerçek bir aşığı oldu, bu sevgisi ve heyecanı hayatı boyunca devam etti. Ancak Risale-i Nur'a olan sevgisi ve bu alandaki çalışmaları onu diğer İslamî oluşumlardan koparmadı, hatta hep ön safta yer aldı.

Seyda Molla Ali, Bediüzzaman Said Nursi'yi metodu, yoğunlaştığı konular, aynı coğrafyanın insanı olması, cesareti, çektiği sıkıntılar ve özellikle baskı ve eziyetler karşısında dik duruşu için takdir ediyordu. Seyda Molla Ali bir Üstad aşığı olmuştur. Risaleleri okuduğunda yüzündeki tebessümü görmek, o tebessümü yansıtan kalbindeki muhabbete şahit olmak görmeye değerdi. O haleti ruhiyeyi anlatmak ve kullanılacak kelimeler bulmak zordur. Seyda Molla Ali her fırsatta insanlara Risale-i Nur'u okur ve anlatırdı. Hastalanıp sağ tarafı felç olduğunda bile Seyda sol eli ile hem kitabı tutar hem de sayfaları çevirirdi. İstisnasız gelen tüm ziyaretçilerine Risale-i Nur'dan bölümler okurdu. Seyda Molla Ali'nin Bediüzzaman Said Nursi'ye olan sevgisinin ve beğenisinin temelini teşkil eden etkenlerden biri de, Üstad'ın iman konusuna ağırlık vermesidir.

Seyda Molla Ali Üstadın yorumlarını anlatırken kullandığı "nefis" kelimesi Risale-i Nur'u okuduğu her anın hissiyatını anlatır.

Medî Üstadê Bedî' lewhê wucûdê kir tedrîs
Tilsim û sirra mü'emma xilqetê xwend û nefîs

Çi 'ecêb hell û fesil keşf û esalîbê selîs
Çi ğerîb şerh û beyané hüccet û birhanê nefîs

Gördük Bedi''in levh-i vucûdu tedris ettiğini
Hilkatin tılsım, sır ve muammalarını nefis bir şekilde okuduğunu
Ne acep hal ve fasl, keşf ve selis esalibler
Ne garip şerh ve beyan, hüccet ve nefis burhanlar[118]

Seyda Molla Ali'ye göre Üstad asrının mehdisidir ve Risale-i Nur vücudun temel gıdasıdır.

Seîd Nursî Mehdîyê esrê bizan
Ji wê hîzba nurîyya Kur'an'in em
Resaîlê Üstad Bedî'ê Zeman
Ji herkes ra ekmek luzûm zanin em

Said Nursi'yi asrın Mehdisi bil
Kur'an'nın o nurani hizbindeniz
Üstad Bediüzzaman'ın risalelerini
Herkese ekmek gibi gerekli biliriz[119]

Başka bir şiirinde Seyda Molla Ali, Üstad Bediüzzaman'ın 750 iman ayetini ve yaratılışı mükemmel bir şekilde yorumladığını övgüyle anlatır.

Ev nur û rîsalaté nucûm kewkebé îman
Nabîne hutamîyyû enanîyyû ceban reng

O nur, nücüm gibi risaleler, iman kevkebleri
Hutamileri, enanileri ve korkunun rengini görmezler

Üstadê Bedi' nûra wî 'eql û dilê saxlem
Tev kirne qebûl aşiq û mestanene lê beng

---

[118] İlmî, 57
[119] İlmî, 6

Bedi' Üstad'ın nuru akıl ve sağlam bir kalp
Hepsini kabul edip âşık ve mestane seslenirler

Wî hefsed û pêncî bijmar ayetê îman
Tefsîl û beyankir nedî kes xarîqe ev reng
O yedi yüz elli sayılı iman ayetini
Kimsenin görmediği harika renklerle tafsil ve beyan etti[120]

Weqta kû wî Kur'an û hedîs lewhê wucûd xwend
Nûra wî her cî de vekir medrese da deng
Ne zaman ki o Kur'an, hadis ve levh-i vücudu okudu
Nuru her yerde medrese açıp ses getirdi

Wî sûr û husûn qel'eê vê felsefa kufrê
Tev zîr û zeber kir çi 'ecêb nûre cîhan ceng
O, küfür felsefesinin sur, husun ve kalesini
Zir u ziber etti, ne acep nurdur! Cihan ceng

Bê hed û hîsab pencerê tewhîda îlahî
Ayetê wucûdé wi vekir alemê heq beng
Sayısız ilahi tevhid penceresini
Gerçek aşkla vücûd ayetlerini âleme açtı

Esrar û mu'emmaê wûcûd tilsimê îman
Her meselê îmanî Bedî' keşf e bi sed reng

Vücudun muamma ve esrarlarını, iman tılsımlarını
Tüm imani meselelere Bedi' keşfin yüz rengidir

Munkîr bûye teslîm tune yek çarekî jê ra
Lé koré muqallid bi 'înadê dike teng teng

---

[120] İlmî, 13

Münkîr teslim olmuş, çaresiz kalmış ona karşı
Ama kör mukallid inatla daraldıkça daralır[121]

Seyda'nın oğlu Molla Mehmet Nuri Yaz'ın elinde Üstad'ın gönderdiği bir mektup bulunmaktadır. Bu mektup Seyda'nın Üstad Bediüzzaman ile irtibatı ve çalışmalarının hatırasıdır. Bu mektup 1955 veya 1956 yıllında Seyda Dervişhasan köyünde müderris iken gönderilmiştir. Seyda hiçbir şekilde bu mektubu bir ortamda teşhir etmemiştir ve Üstadın iltifatlarına layık olmadığını söyleyip mahcup olmuştur. Bu tarihte Seyda daha 32-33 yaşında genç bir müderristi.

Bediüzzaman'nı Seyda'ya gönderdiği mektubun içeriği şöyledir:

Esselamu Aleykum we Rehmetullahi we Berekatuhu
Aziz Sıdık Kardeşimiz

Üstadımız orada ve havalisinde bulunan ulemaya hususen Altıncı Nükte'yi tercüme eden Molla Ali kardeşimize çok selam ediyor, çok maşallah diyor ve aynen kardeşi Abdulmecit gibi kabul ediyor ve beğeniyor. Yaptığı tercümeyi de beğeniyor.

Saniyen, nurlar hesabına gönderilen para geldi.

Salisen, yakında sonunda sizin takriziniz bulunan Risale-i Nur'un umum fihristesi seksen adet olarak size gelecek. Tab' masrafı yani hediyesi on liradır, Üstadımıza aittir. Hem Üstadımız hem bizler pek çok selam ederek dualarınızı bekleriz.

El-Baki huwe'l-Baki
Kardeşleriniz,
Zübeyir, Sungur, Ceylan, Bayram

Mektupta iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi Seyda'nın Altıncı Nükte'yi Arapçaya tercüme etmesi, bu çevirinin Said Nursi tarafından beğenilmesi ve Üstad'ın iltifatlarıdır. İkinci dikkat çekici husus ise Seyda'nın Risale-i Nur'un neşredilmesi ve çoğaltılmasında aldığı rolü göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere Seyda Molla Ali 1951 veya 1952 yılında Risale-i Nur'u tanımış ve hizmete başlamıştır. Hizmeti vefat ettiği tarihe kadar devam etmiş, Seyda kırk üç yıllık samimiyet ve sevginin nadir bir numunesi olmuştur.

Seyda Molla Ali'nin Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur üzerine bazı şiirler yazmıştır. Örnekleri çevirisiyle birlikte sunuyoruz:

---

[121] İlmî, 13,14

Eyyühel ixvanu ma hazet tevani vel kesel
Casetit tağutu zaset heremeddin-il ecel

Görmemiş tarih-i âlem böyle dehşetli zelel
Asimul qelbi'l-lezi 'en herbi ze't-tağı nekel

Hâke tiryaqe risalati biha teşfi'l-'ilel
Zulfiqari'n- nuri xuz harib bihi kulle'l- milel[122]

Kî bibîn secde dibit Rus be çi Alman İnglîz
Ger di wé da bidîta sirra ledûn ew Îblîs
Rus, Alman, İngiliz ondaki
Ledûn sırrı gören İblis bile olsa secde eder

Qettu ma ğerrebe ma sememe aza we 'ened
Bel iza ebserehu qebbele na'len ve's- seced

Wî ji Qur'ana Kerîm atom û bombaé eser
Qel'eé kufr û dalal tevde kirî zîr û zeber
Kur'an-ı Kerimden atom bombası gibi eserlerle
Küfür ve dalalet kalelerini zir ve ziber etti

Barekellah çi 'ecéb herb û sewaş nine zerer
Çı ğerib feth û te'emmum çi Bedi' nesr û zefer

Ne acep harp, savaş barekallah zarar yok
Ne garip fetih ve ta'ammüm ne Bedi' nasr ve zafer

Ğelebe'd-dine bihi kulle şeqiyyin we qeher
Nuruhu ke'ş-şemsi yehtacu lehu kullu'l-beşer

---

122 İlmî, 56

Men bihi's-temseke yencu min şururin ve keder
Ellefellahu bihi beyne qulubin ke hecer

Aminen nasullezi's-teğna we li'n-nuri heced
Yunkiru'l-maesseqimu'ş-şemse men fihi'r-remed[123]

Seyda'nın Bediüzzaman Said Nursi ve Risale-i Nur üzerine yazdığı başka bir şiirin bir bölümü şöyledir:
Senaberqa cemala Yusufé nurî te wek ro da
Dema dersa kitaba kâinaté bi xwe kir moda
Yusufi nur cemalinin sena şimşeği
Kâinat kitabının dersini moda kıldığın zaman güneş gibi doğdun

Sununé edwîyé îman ji eczaxaneya Furqan
Di bé hed marqeé new'an teda her meclîs û oda
İmanın Sunûn-ı edviyelerini Furkan eczanesinden
Sayısız marka ve çeşitle meclis ve odalara taşıdın

'İlacé durrî temsil û kelîmaté di yaqûtî
Bi wé îkna beyax û şîfakir xesteé kode
Durri ilaçlar, yakuttaki temsil ve kelimatlar,
İkna yeteneği ve boyasıyla kötürüm hastalara şifa verdin

'Ema xudbînî û zana teme' û qaracubun ké ko
Ji van yek té hebe nabîne vé nûra wekî roda
Körlük, hodbinlik, ukalalık, tamah ve karacübün
Bunlardan biri kimde varsa o güneş gibi doğmuş nuru göremez

Yed-î Beyza 'esa û zulfîqaré hîkmeta Qur'an
Hezaran te'n û te'nîfan lî Eflatûn Arîsto da

[123] İlmî, 57,58

Kur'an'ın Yed-i Beyza, Asa ve Zülfikar hikmetlerinin
Binlercesi ile Eflatun ve Aristo'yu geride bıraktı

Di şîve û perensîba xweda mîslé Ğazalî tu
Bi Üstadé Bedî' lew daye şöhret wî gelek zû da
Şive ve prensiplerinde Gazali gibi
Bedî' Üstad diye çoktan şöhret kazandın[124]

Dî medhé qameta yekta qewi géj û zeban lal im
Ji şewqa tel'eta nurîn firaqé rûh û can dû da
O yekta duruşun methinde son derece lalım
Nur tel'atinin şevkinden ruh ve canın fîrakıyım[125]

Seyda Molla Ali Risale-i Nur'u tanıdıktan sonra dünyaya bakışı değişmiş ve bu tanışma sosyal ilişkilerini de etkilemye başlamıştır. Önceden, icazet aldığı ve çok sevdiği hocası Seyda Molla Yasin Toprak'ı (Yüsrî) sık sık ziyaret ediyordu. Talebelik yaptığı esnada Seyda Molla Ali ile Seyda Molla Yasin'in arasında hoca-talebe ilişkisinin ötesinde bir yakınlık vardı. Seyda Molla Ali, evli olduğu halde hocasının yanında talebelik yapıyordu ki bunun örneğine pek rastlanmazdı. Sürekli hocasının hizmetinde olduğu ve her işine koştuğu söylenen Seyda, ayrılıp imamlık yaptığı dönemde de Seyda Molla Yasin asker kaçağı olduğundan askerler gelip gittiğinde onu saklamış ve ona hizmet etmiştir. Hatta hocasına o derece bağlıymış ki bu durum Seyda Molla Ali ile babası arasında sürekli münakaşa konusu olmuştur. Risale-î Nur ile tanışmasına vesile olan Mehmet Kayalar ve Molla Selahattin ile tanıştıktan sonra Seyda Molla Yasin'e eskiden olduğu gibi uğramadığından Seyda Molla Yasin eski muhabbet ve ilgiyi göremeyince müteessir olmuş ve Seyda Molla Ali'yi eleştiren dozu yüksek bir şiir kaleme almıştır. Seyda Molla Ali de hocasının bu şiirine nezaket ve edeple cevap vermiştir.

[124] İlmî, 67
[125] İlmî, 68

Seyda Molla Yasîn

Du ta sêv û du ta mîşmîş dî baxê dîl da mîn danî

Bî xwûna dîl seqî kîr wan me sênca rûh lî ber danî

İki elma ve iki kayısı ağacı gönül bağına ektim

Kalp kanı ile sulayıp ruh ile etrafını çeperledim[126]

Seyda Mola Alî

Cezaküm rebbuna xeyren ceza 'ennî'l-kesîranî

Lehu küllu sena mînna 'ela enbîeke rebbanî

Emeğinizden dolayı rabbim sizi hayır ile mükâfatlandırsın

Bütün senamız ona olsun

Seyda Molla Yasîn

Lî ser şaxa xuya terhîn û nazîk pîr esefdarîm

Ku bû kurmî jî baxe dîl me avêt zawîya xanî

Terhin ve nazik o dalım için çok esefdarım

Ki çürüdüğünden dolayı evin zavisine attım

Seyda Molla Alî

Çika bêjî esef heqqîn di babê lutf û rehmêda

Welê ekser şefqet şanî wî kurmî tu neke fanî

Lütuf ve rahm babında ne kadar söylerseniz tüm esefler haktır

Lakin şefkat şanından dolayı bizden vazgeçmeyin

Seyda Molla Yasîn

Mukedder ma dilê mîskîn li ser şaxa xweya terhîn

Ku bû dara zeqqûm lew min di koka wî tewir danî

O miskin kalp terhin dalı için mükedder oldu

Ki zakkum ağacı olduğundan köküne kazma vurdum

---

[126] İlmî, 94

Seyda Molla Alî

Heye lê bîne te'mandîn çewa jî seh dîkîm îro

Héşîn û hem seda û ne'reya tûbaê îmanî

Vardır çaresi duyduğum kadarıyla aşılanması mümkündür

Yeşil imanî Tuba ağacının hışırtısı, sedası ve narası ile

Seyda Molla Yasîn

Mekin lewmê gelî yaran, ku dara kurmî min îro

Jî baxê dil birî lew hişk bû îdî semer nanî

Ey dostlar! Bu çürümüş ağacı gönlümden kopardığım için

Kınamayın, çünkü kurudu ve artık semere vermedi

Seyda Molla Alî

Jî ye's û sur'eta yek dîtina hebbe ku wek qubbe

Xuyaye hatina bu me şûûn baxê gulîstanî

Habbeyi kubbe gibi görmenin vermiş olduğu ümitsizlik

Bizim için gülistan bağının şanına yakışmadı

Seyda Molla Yasîn

Bi tedbîra xweya pak me li qûma çem simil anî

We lê kûsî û qimil lêda ti hasîl me jé hil nanî

İyi niyetimizle çay kumuna tohum ektik

Ama süne ve kaplumbağa kondular, hâsılat alamadık

Seyda Molla Alî

Çima derman bi teyyaran wîqayet lé ne kir hetta

Kûsî û qimil hatin birin ruh jê bi talanî

Kaplumbağa ve süne talan etmeden

Neden tayyarelerle ilaçlamadınız?[127]

Seyda Molla Yasin "Pak bir tedbirle çay kumuna sümbül elde ettik, ama kaplumbağa ve süne kondular, hâsılat alamadık" derken Seyda Molla Ali'yi Risale-i

[127] İlmî, 95,96

Nur ile tanıştıran iki zatı kastetmiştir. Seyda Molla Ali cevaben:“ Neden kaplumbağa ve süne ruhu talan etmeden teyyarelerle ilaçlamadınız ?” diye cevap vermiştir. Bir müddet Seyda Molla Yasin ile kırgınlıkları devam etmiş, ardından Seyda Molla Ali hocasına hediyeler göndermiş ve gönlünü almıştır. Bu beyitler Seyda Molla Yasin ve Seyda Molla Ali'yi canlandıran bir hatıra olarak kalmıştır ve bu dönemi yaşayan mollalar tarafından halen kaside tarzında okunmaktadır.

Seyda Molla Said Yıkılmaz (Taxikî), Seyda Molla Yasin'in çok hassas biri olduğunu ve cahil insanların sözleri nedeniyle müderrislik yaptığı köyden ayrıldığını anlatır. Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi de Seyda Molla Yasin'in dostlarına düşkün olduğunu ve onu ziyaret ettiklerinde müsaade isterken stres yaşadıklarını çünkü müsaade istemenin Seyda'nın hoşuna gitmediğini anlatmaktadır.

3.3. İran İslam Cumhuriyeti ve Ayetullah Humeyni Hakkındaki Düşünceleri

Seyda Molla Ali Tokluca (Silvan/Çirik) köyünde iken tüm çabasını Risale- Nur için harcamıştır. Yeniçağlar (Batman/Zila) köyünde kaldığı dönem de ise Risale-i Nur ile beraber İslamî oluşumlarla yoğun temaslar ve faaliyetler içerisinde olmuştur. Yeniçağlar köyüne geldikten kısa süre sonra İran'da İslam devrimi geçekleşti. (1979) Seyda Molla Ali, devamlı bu süreci heyecanla takip eder ve radyodan haberleri dinlerdi. Ayetullah Humeyni süreci zaferle tamamlamayı başardı. Seyda, bu sırada bölgede Şii ulemanın arkasında duran ve onları destekleyen nadir şahsiyetlerdendi. Devrimi gerçekleştiren ulema ve İran'ın Şii olmasının bir önemi yoktu. Seyda Molla Ali'nin katı Sünni bir ulema olması İran Devrimi'ni canı gönülden desteklemesine mani olmadı. Seyda, İran Devrimi'nin kurucusu Ayetullah Humeyni'yi çok sevmiş, onu örnek bir şahsiyet olarak kabul etmiştir.

Seyda dönemin tüm İslamî hareketlerini takip ediyordu. Hasan El-Benna, Seyyid Kutub, Said Havva, Said Ramazan el-Buti, Fethi Yeken, Hasan el-Hudeybi, en-Nedvi, Abdulkadir Udeh, Muhammed Abduh, Musa Carullah ve Cemalettin Afgani istifade ettiği şahsiyetlerdendir. Seyda bu şahsiyetleri de şiir ve yazılarında tıpkı Said Nursi gibi övmüş ve onların örnek alınmasını istemiştir. Seyda'nın şiirlerinde ihvan-ı Müslimin hareketi liderlerinden Hasan El-Benna ve Seyyid Kutub'un isimleri sık sık geçer; ancak İhvan hareketi ve önderlerinin kaderi farklı olmuştur. Hasan el-Benna suikast sonucunda hayatını kaybetmiş, Seyyid Kutub 1967 de Cemal Abdulnasır

tarafından idam edilmiştir. Mısır'daki üzücü tablonun ardından İran ulemasının başarısı Seyda'yı sevindirmiş ve onu Ayetullah Humeyni'ye daha da bağlamıştır.

Bu yıllarda Sovyet Rusya ve ABD'nin kontrolündeki İslam coğrafyası sıkıntılı bir dönem yaşıyordu. İslam ülkelerindeki Müslüman halk baskıcı yönetimlerin zulmü altında ezilmiştir. İslam dünyasının içinde bulunduğu bu kötü durum mezhep farklılığına rağmen İran Devrimi'nin umut kaynağı olmasına neden olmuştur. Bu umut bazı hadislerle İslamî bir zemine oturtulmuştur ki Seyda'nın da bu dili kullandığı görülür. Seyda Molla Ali'nin şiirlerinde işaret ettiği ayet ve hadisler şöyledir:

İlk ayet Muhammed Suresinin son ayeti olan 38. ayetidir.

"Ve in tetevellev yestebdil kavmen gayrekum sümme la yekûnu emsalekum"

Ayetin meali şöyledir : "Eğer yüz çevirirseniz, Allah sizden başka bir kavmi tutar yerinize getirir, sonra onlar sizin gibi olmazlar."

Şiirlerinde iki hadise yer verir ki iki hadis te Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmiştir.

Birinci Hadis:

Resulullah (sav) Cum'a süresini tilavet buyurdu: "Onlardan diğer bir grup gönderdi ki (faziletçe) birincilere yetişememişlerdir" (Cum'a 3) ayetine gelince, bir sahabe: "Ey Allah'ın Resulü! Bize kavuşamayacak olan bunlar kimlerdir?" diye sordu. Aleyhissalatu vesselam elini Selman (ra)'ın üzerine koyarak: "Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, eğer iman Süreyya yıldızında olsaydı, ona, bunun kavminden bazı kimseler yine de ulaşacaklardır. Bir diğer rivayette: "Fars'tan bazı kimseler" buyurdu.[128]

İkinci Hadis:

"Horasan'dan siyah bayraklar çıkacak. Bu bayrakları hiçbir şey geri çeviremeyecek ve mutlaka İlya'ya (Kudüs şehrine) dikilecektir." [129]

Seyda'nın bu hadisleri yorumuna göre İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Süreyya yıldızında imana ulaşılma süreci başlamış ve aynı şekilde işgal altındaki Kudüs'e Horasanlılar siyah bayrakları dikeceklerdir. Seyda Molla Ali bu şekilde düşünmüş ve şiirlerinde bu hadislere işret etmiştir.

---

[128] Ebu Hüreyre (Buhari, Müslim, Tirmizi)
[129] Ebu Hüreyre

Seyda Molla Ali, İran Devrimi ve devrimin lideri olan Ayetullah Humeyni üzerine bir şiir kaleme almıştır. Seyda'nın bu şiiri İran'a ulaşmış, beğenilmiş ve bu şiir İran'da rağbet görmüştür. İran'da El-Hac dergisinde yayınlanmış, İran radyosunda mükerreren okunmuş ve İran'da kitapçık olarak basılıp dağıtılmıştır. Divanda yer alan ve aslı Kürtçe olan bu şiirin bir bölümünü Türkçe tercümesiyle birlikte veriyoruz:

Çavé xwe veke kîbr û 'înadé ji xwe deynî
İmané bi tağut û Ebu Heykelî neynî
Ayat û ehadîsé resul bîra xwe weynî
Dîqqet bidî alé nebî Selman û Huseynî[130]

Gözünü aç, kibir ve inadı bırak!
Tağut ve ebu heykellere iman etme!
Ayet ve Resulün hadislerini hatırlayıp
Al-i Nebi Selman ve Hüseyin'e dikkatle bak

Wî kerb û belaé ku di zîhna xwe deynî
Da qencî bizanî di çi de'wa ye Xumeynî
O kerbubelayı zihnine yerleştirirsen
Humeyni'nin nasıl bir davada olduğunu anlarsın

Cumhurîyetek dîn û İslamî ku da deng
'Âlem kete lerzé bihitî ev çi cîhan ceng
Waweyle di nav kufr û nîfaqé zer bûye lé reng
İslam ve din cumhuriyeti duyulduğu zaman
Bu ne cihan ceng diye âlem titreyip korktu
Vaveyla ile küfür ve nifakın rengi sarardı

'Eqlé xwe bi şuxlînî Ebû cehlé xwe deynî
Da qencî bizanî ewe mewzuné Huseynî

[130] İlmî, 21

Kafanı çalıştırıp Ebu Cehl'ini atarsan
Hüseynî yolun yolcusunun o olduğunu iyi bilirsin

Destek wî ye sunnet di yekî nessé kîtab e
De'wa wî temam dîné Xweda rahé sehab e
Wek şéré 'Elî kufr û nîfaq kirye xerabe
Bir elinde sünnet diğerinde nass-ı kitab
Küfür ve nifak ehlini harab eden Ali gibi,
Davası tümüyle Allah'ın dini, sahabenin yoludur

Ewladé resul nesla mubarek ku bi xweynî
Dé qencî bizanî ewe mewzuné Huseynî

Evlad-ı Resul ve mübarek nesli okursan
Hüseynî yolun yolcusunun o olduğunu iyi bilirsin

İdî ne bes e sistî û bé ğîretî ya dîn
Cennet ne belaşe nedî mal û nefsé tu nabîn
Tağuta bike nefy ewwel, îspaté li du bîn
Gevşeklik ve din gayretsizliği yetmez mi?
Cennet bedava değildir nefs ve malı vermezsen göremezsin
Önce tağutu nefy et, sonra ispat ile devam et

Hé mu'miné heq sadiqî vé 'ehdé ku weynî
Dé sehkî bibînî dé çi de'wa ye Xumeynî
Hak mü'min olup bu ahde sadık kalırsan
O zaman Humeyni'nin hangi davada olduğunu duyar ve görürsün

Leğwa luğet û lat é humma hemîyyet
Qewmîyat a zennarî û xaç é 'unsurîyet
Mîllîyeta bernîtî û humqa'esebîyet
Lugatin lağvı, hamiyet hummasının Lat'ı

Zennari kavmiyet ve unsuriyet haçı
Berniti milliyet ve asabiyet ahmaklığı

Van zeyyé ecanîb ji ser û qelb é xwe deynî
Dé qencî bizanî di çi da'wa ye Xumeynî
Bu ecanib zeyleri kalbinden, aklından atarsan
Humeyni'nin hangi davada olduğunu bilirsin

Em zehf û pirin lé çima em bune perîşan
Şanlî û 'ezîz bun me ne nam û ne nîşan
Dîn çûye sureyya li ku ma heqîqî îman

Bu çokluğumuzla neden perişanız
Şanlı aziz idik ne nam kaldı ne de nişan
Din Süreyya'ya gitti nerede hakiki iman?[131]

Te dibé tu reîs, sağé bibé dîné xwe weynî
Wer guh bide ustadé Bedî' îmamé Xumeynî
Amirini diriltip dinini getirmek istiyorsan
Gel Humeyni ve Bediüzzaman'a kulak ver

Wan dîné mubarek ji Sureyyaé ku anî
Dengé 'emel û qewlî diwan dinya hilanî
'İrfan û 'ilim jé dirjin şubheté kanî
Onlar ki mubarek dini Süreyya'dan getirdiler
Amel sesi, kavl-i divan dünyayı kaldırdılar
Çeşme misali irfan ve ilim akıtırlar

Çavé xwe vekî cehl û 'înadé ji xwe deynî
Dé qencî bizanî di çi da'wa ye Xumeynî

[131] İlmî, 21,22

Gözünü açıp cehl ve inadı bırakırsan
Humeyni'nin hangi davada olduğunu anlarsın[132]

İran üzerine yazılan bu şiiri değerli kılan elbette ki şiirin Sünni bir ulema tarafından yazılmış olması, İran devrimi ve Ayetullah Humeyni'ye tam anlamıyla destek vermesidir.

Ayetullah Humeyni ve İran, İslamî bir devlet tesisi nedeniyle övülmüşlerdir. İran'ın İslam'a sahip çıkması, İslam'a düşman olarak tanınan ve coğrafyamızı sömüren devletlerin saldırıları nedeniyle Seyda İran'ı sevmiş ve desteklemiştir. Onun şiirlerinde Ayetullah Humeyni'nin icraatları övülmüştür. Ayetullah Humeyni, kişisel özellikleriyle ön plana çıkarılmamıştır.

Şiirlerinin de birkaç yerde bahsi geçen hadisleri vurgulayan Seyda, dini Süreyya yıldızından getiren siyah bayrak sahiplerinin yanında olunması gerektiğini dile getirir. Ayrıca İran Devrimi'ni iyi bir örnek olarak da takdim eder.

Tebliğ û cîhadê bike dîn çû Sureyya
Ger bimrî di wê rê dibî gazî, şehîd, ḥey
Tebliğ et, cihad yap din Süreyya'ya gitti
Bu yolda ölmezsin gazi ve şehid olursun

Seh nakî seda kûr tê bi İslamê ji meşrîq
Beyreq reş û tekbîr nedî pey wan diçî bê xwey
Duymaz mısın İslam sedası derinden gelir maşrikten?
Siyah bayrak ve tekbirler, oları izlemezsen sahipsiz gidersin

Pêxemberê zî şan di eḥadîsê şerîfda
Tesrîh û îşaret heye ev weqte bîla rey
Zi-şan Peygamberin hadis-i şeriflerinde
Tasrih ve işaret var, bila rey bu vakittir diye[133]

[132] İlmî, 21,22,23,24
[133] İlmî, 7

Bir başka şiirinde Seyda İran üzerine şu beyitleri kaleme almıştır.

Mewzuné Huseynî ku ji meşriq de tulû' kir
Xûnrijé cîhan hat li kufur zer bûye reng e
Hüseyni Mewzunu maşrikten tulu' ettiğinde
Cihanın kan dökücüsü geldi ve küfrün rengi sarardı

Cumhurîyetek dînî û Qur'anî ku anî
Ay way e li kufr û li nîfaq ré bûye teng e
Din ve Kur'an cumhuriyetini getirdiğinde
Küfür ve nifak ay vay etti, yolları daraldı

De'wa wî temam dîné Xweda xizmeta İslam
Wî dîné ğerîb anî ji dur da ser û sîng e
Davası Allah'ın dini ve İslam hizmetidir
O garip dini uzaktan getirip baş ve göğüs üstüne koydu

Beyreq reş û tekbîr û tehalîl û şehadet
Wan Quds e hedef çavé xwe vek guh bide deng e
Siyah bayrak, tekbir, tehalil ve şehadet
Onların hedefi Kudüs'tür, gözlerini aç, seslerine kulak ver

Ayat û ehadîs é resul jé dike îxbar
Çavé xwe te jé girtîye zîhna te jé teng e

Resulün ayet ve hadisleri bundan haber verir
Ona gözünü kapatmışsın, zihnin ona dardır

Ger dîn bi Sureyya ve mu'elleq be nebî goht
Bé şuphe tucar nayé ji wé bé teq û ring e
Nebi : "Eğer din Süreyya'ya muallâk olsa…"
Sessiz bir şekilde gelmez şüphesiz

Wî ayat a nuranîya son "İnna Fetehna"
Ku "Haza we qewmuhu" ji Selman re bihinge
O nurani ve son ayet "İnna fetehna"
Ki "Haza we qavmuhu" Selman'a işarettir

Xwo şey bide pey wan tu "We lew hebwen 'eles selc"
Sef Dec bi teme' tirsé li wan daye xedeng e
"Ve lev hebven 'eles selc" Ho-Şey onları izle
Sef-Dec sizi tamah ve korku ile oklamış

Mehdî yé zeman ré vekirin wer bide pey wan
Şe'ranî û Sûyûtî 'Erebî xweş dide deng e
Zamanın Mehdileri yol açtılar gel onları izle
Şe'rani, Suyuti ve Arabî ne güzel renktir[134]

Ayetullah Humeyni vefat ettiği gün[135] Seyda hücreye gelip gördüğü bir rüyayı talebelerine anlattı ki ben de bu ana şahit oldum. Seyda Bize rüyasını şöyle anlattı : " Ayetullah Humeyni evime geldi ve bana ' Burası son durağım, hazırlanırsan seni de yanımda götüreceğim.' dedi. Bir süre sonra döndüğünde hazır olup olmadığımı sordu, hazır olduğumu söyledim. Evden dışarı çıktık, ancak eşim ve çocuklarım da yanımdaydı. Onları görünce 'Çocukların küçük, onlarla gelemezsin' dedi ve beni orada bırakıp gitti." Bu rüyayı ilginç kılan ise o sırada R. Humeyni'nin vefat haberinin gelmiş olmasıydı.

Molla Medeni Süleymanoğlu (Kilêsîyê), İran Devrimi olduğunda İslam coğrafyasındaki birçok âlim gibi Seyda'nın da bu durumu sevinçle karşıladığını, hatta o dönemde Ebu'l Ali Hasan en-Nedvi ve Said Havva gibi meşhur âlimlerin de devrimi memnuniyetle karşıladıklarını ancak sonradan mezhepçilik ön plana çıkınca bu kişilerin fikirlerinin değiştiğini, Seyda'nın da aynı şekilde sonradan mezhebi taassubu görünce düşüncesini değiştirdiğini hatta bir ziyaret esnasında Ayetullah Humeyni hakkında bir eleştiri yazısı yazdığını ve bunu kendilerine gösterdiğini anlatmaktadır.

[134] İlmî, 31,32
[135] 3 Haziran 1989

Seyda 1987 yılında İran'a gitmiştir. İran'a gittikten sonra İran konusundaki düşünceleri değişmiştir, mezhepsel taassup ve özellikle sahabeler hakkındaki düşünceleri Seyda'yı çok çok rahatsız etmiştir. Ayrıca Seyda, Ayetullah Humeyni'nin bazı düşüncelerine tepki göstermiş ve reddiye yazmıştır.[136]

3.4. Siyasi Partilere Yaklaşımı

Seyda'nın dönemindeki emsal âlimlere göre farklı özelliklerinden bir de dünya gündemini devamlı olarak takip etmesiydi. Çoğu müderris tedrisatla uğraşıp dünyadan bihaber kalmıştır. Bu durum Şark Medreselerindeki ulemanın eksikliklerinden biridir ve önemli bir noktadır. Müderrislerin siyasetten uzak durmalarının sonucu vahim olmuştur. Müderrisler, medreselerin kapatılmasından sonra gözden uzak medreselerinde koşullara göre hareket etmiş ve şartları değiştirmek için herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Bu tavırları nedeniyle ne medreseleri işlevselleştirmiş ne de toplumu istenilen şekilde değiştirebilmişlerdir. Seyda Molla Ali'nin hayat şeridindeki görüntüler sadece tedris ile uğraşan, dünyadaki değişimi ve gelişimi takip etmeyen ve dünyadaki İslamî oluşumlara kayıtsız kalan ulema duruşunun aksinedir. Seyda İslamî oluşumları ve İslam âleminin durumunu yakından takip etmiş ve bir arayış içerisinde olmuştur. Hem dünyadaki İslamî oluşumlarla ilgilenmiş hem de Türkiye'deki İslamî cemaat ve partilerin izledikleri siyaseti yakından takip etmiştir. İslam coğrafyasındaki cemaatlerden özellikle İhvan-ı Müslimin hareketini ve önderlerini sevmiş ve övmüştür.

Türkiye'de ise Risale-i Nur'a olan ömür boyu bağlılığının yanında siyasi partilerden Milli Nizam, Milli Selamet ve Refah Partisi'ne yakın durmuş ve özellikle Necmettin Erbakan'ın şahsında bu çizgideki partileri desteklemiş ve çalışmalar yapmıştır. Merhum Necmettin Erbakan ile görüşmüş ve bu görüşme esnasında çekilmiş bir resim mevcuttur. (Bkz. Ek 17)

Seyda Molla Ali, Necmettin Erbakan'a ve kurduğu partilere tam destek vermiştir. Tüm seçimlerde oy kullanmış ve halka da oy kullanmalarını tembihlemiştir. Necmettin Erbakan nerde ise Seyda orada olmuştur.[137] Ulemanın o dönemde halk üzerinde ne derece etkili olduğu anlatılanlardan anlaşılmaktadır. 12 Eylül referandumunda Seyda Molla Ali, Zila köyünde imam ve müderrislik yaparken

[136] Aile kitaplığında muhafaza edilmektedir.
[137] Seyda'nın talebesi Fuat Azarkan ifadeleridir.

köylülerden referandumda "Hayır" oyu kullanmalarını ister. Referandum sonuçları ilgili makamlara ulaştıktan sonra askerler köyü basarlar. Tabii sonucun mimarının köy imamı olduğunu bilmektedirler ve köy imamını aramaktadırlar. Köylüleri bir araya toplarlar, Seyda o derece ağır hastadır ki oğlu Molla Abdulvasi'nin sırtında okula getirtilir. Israrlı ' Köy imamı kim ?' sorusu karşısında Seyda'nın oğlu Molla Abdulvasi durumun vahametini anlar ve ' Köy imamı benim' diye cevap verir. Bedel çok ağır olur çünkü askerler sopalarla ayağının altına vurup ayak parmağını kırarlar ve dudağını yakarlar. Devletin köydeki temsilcisi olan köy muhtarını da kötü bir şekilde darp ederler. Ayrıca köylülere insanlık dışı işkencelerde bulunurlar. Bölgede çoğu insan, o dönemde belirli bir yaştan sonra sakallarını uzatırlardı. Bunlardan ikisinin sakalını birbirine bağlayıp sakallarının ortasına sopayla vururlar. Seyda, Allah'ın takdiri, hastalığı, oğlunun cesaret ve fedakârlığı vasıtasıyla bu işkenceden kurtulur. Allah Seyda'yı bu musibetten kurtarmıştır demek yanlış olmaz sanırım.

Seyda, Necmettin Erbakan'a çok değer vermiş ve onun İslam'a olan bağlılığından şüphe etmemiştir. Bu kanaatin sonucunda Necmettin Erbakan'ın kurduğu partileri desteklemiştir. Sebebi de elbette ki Necmettin Erbakan'ın dini pratiği ve savunduğu, öne sürdüğü fikirlerdir. Seyda'nın arzuladığı nitelikler Necmettin Erbakan'ın şahsında var olduğu için başka bir partiye kesinlikle sıcak bakmamıştır. Bu duruşun somut bir örneği vardır. Molla Abdullah ve Molla Abdulvahap Atmaca anlatıyorlar : *"Seyda'nın çok çok değer verdiği bir dostu seçim zamanında yanına geldi (İsimin vermek doğru olmaz) ve ondan bir ricada bulundu. Seyda dostuna o kadar değer veriyordu ki biz o dostun isteyip te Seyda'nın hayır diyeceği bir şey yoktur sanırdık. Seyda'nın değerli dostunun oğlu başka bir partiden aday olmuştu ve o dost, oğluna destek vermesi için Seyda'dan ricada bulunmuştu, ama Seyda bu isteğini geri çevirince medresedeki herkes şoke olmuştu. Seyda ile yaşadıkça inancına ters düşen şeyleri asla kabul etmediğini anladık. Bu konularda onun kadar kararlı olan insan çok azdı."*

Seyda Molla Ali'nin Necmettin Erbakan ile görüşmelerinin mahiyetini oğlu Molla Mehmet Sait Yaz şöyle açıklamıştır: *"Diyarbakır ve Batman'daki partililer Seyda'yı Necmettin Erbakan ile görüştürmek istiyorlardı. Bunun neticesinde Seyda Erbakan'la Diyarbakır'da ve Batman'da görüştü. Seyda siyasetin içerisinde aktif rol alan bir insan değildi. Siyasetçilerle diyalogu da pek olmadı; ama Necmettin Erbakan*

bir istisna idi. Siyasi parti zihniyeti taşımayan ve bununla hareket etmeyen Seyda, siyaseti ve partileri İslami çalışmalar için vasıta olarak gören bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bu nazarla teşkilatın dışında bir İslam âlimi olarak Necmettin Erbakan'ın kurduğu partilere sempati duymuş, oy vermiş ve halkın da oy vermesini istemiştir. İslam âlimlerine değer veren bir siyasetçi olan Necmettin Erbakan'ın gayesi de böyle şahsiyetlerden ve onların desteğinden istifade etmektir."

3.5. Milliyetçilik Görüşü

Seyda Molla Ali, müderrislik yaptığı yıllarda bölgede yükselen Kürt milliyetçiliğine karşı çıkan ve bunu yüksek sesle haykıran müderrislerin başında geliyordu. İslam ümmetine inanan ve yegâne endişesi İslam olan Seyda için bir başka kaygı veya öncelikten bahsetmek mümkün değildir. İslam, ırkçılığı reddettiği için Seyda da buna şiddetle karşı çıkmıştır. Allah için sevip buğzeden biri olarak Seyda'nın İslam kardeşliğini ortadan kaldırıp insanları ayrıştıran böyle bir düşünceye sıcak bakması mümkün değildir.

Seyda Molla Ali, 'unsuriyyet' yani ırkçılık üzerine Arapça kaleme aldığı bir şiirinde, semavi bir davada vatan, mülk, lisan, ırk gibi özelliklerin yerinin olmadığını ve bunun cahiliye davası olduğunu belirtir. Unsuriyet öyle bir cahiliye davasıdır ki semeresi şiqaq (bölünme), niza', ihtilaf, firkat , darp, katl, ihtisam (düşmanlık), şiddet, kan, yağma, sürgün ve tahribattır. İslam'dan sonra unsuriyyet davası peşinde koşanlara şiirinde ' üffen ve tüffen' demiş, geçmişte de unsuriyet davasının insanlığa tahribatın dışında hiçbir şey vermediğini, günümüzde de durumun değişmediğini ve değişmeyeceğini bu şiirinde vurgulamıştır.

Molla Enver Kılıçaslan, milliyetçiliğin İslam'ın getirdiği ruhla bağdaşmaması, Müslümanlar arasında kardeş kavgasına sebep olması, İslam âlemi ve Müslümanları parçalama düşüncesinin Seyda'yı bu noktaya getirdiğini söylemiştir. Ayrıca Molla Enver, Seyda'yı bu noktaya getiren bir başka nedenin de zaman içerisinde bu fikri savunanların İslam'dan dönmeleri, milliyetçilik düşüncesini savunan dindar aile çocuklarının din dışı düşüncelere yöneltilmesi olduğunu dile getirmiştir. Hatta bazı imamların bile '*Dünyada İslam'ın yükü sadece biz Kürtlerin omzunda kalmış, biz de artık taşıyamıyoruz'* demeleri nedeniyle Seyda'nın milliyetçi fikirlere karşı tavizsiz bir tutum takındığını, böyle bir tavrı başka bir ulemada göremediklerini belirtmiştir.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyada yıkıcı milliyet davasına şiddetle karşı çıkan Seyda'nın bu tutumu belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Tavırları, söylemleri ve şiirleriyle yaptığı muhalefet nedeniyle milliyetçi düşünceyi savunan kesimlerin hedefi olmuştur. Molla Enver Kılıçaslan, bazı Kürtçü imamların Seyda ile tartıştıklarını, mektuplaştıklarını, çok seviyesiz ve hakaret dolu sözlerle Seyda'ya saldırdıklarını söylemektedir. Halen de bu kesimden bazıları Seyda'dan söz ederken onu Kürt ve Kürdistan davasında bir diken olarak tasvir ederler.

Molla Mehmet Nuri Yaz, Seyda'nın yaşadığı bir olayı şöyle aktarır: *"Seyda, Zila köyünden Diyarbakır'a dolmuşla giderken araçta bulunanlara nasihat etmeye başlar. Nasihatllerinde kendisinin de Kürt olduğunu ve Kürt olmaktan eziklik duymadığını, "Keşke Arap olsaydım" diye düşünmediğini, Allah'ın verdiği lisanın saygıdeğer ve hakikat olduğunu söyler ve dini değerleri anlatır. Araçta bulunan takım elbiseli kravatlı üç kişi Seyda'nın konuşmaları ile hoşnut olurlar. Seyda'ya düşüncelerinin güzel olduğunu ve hemfikir olduklarını söylerler. Bu zatlar, Zila köyünde istenmeyen bir imam olduğunu söyleyip durumdan bihaber Seyda'yı eleştirmeye başlarlar. Seyda onların daha da zor duruma düşmemesi için araya girerek Zila köyü imamının kendisi olduğunu söyler ve diyalogları Diyarbakır'a kadar devam eder. Söz konusu şahıslar Seyda'nın konuşmalarından sonra mahcup olurlar. Helallik dileyip hürmet göstererek Seyda'yı uğurlarlar."*

Molla Medeni Süleymanoğlu (Kilêsîyê), Seyda ile Kürt milliyetçileri arasındaki çatışmanın nedenini şöyle izah etmektedir: *" Seyda ve Kürtçüler arasında ihtilaf vardı. Seyda için İslam davası tüm davalardan önce geliyordu. İlk olarak İslam'a hizmet edilmeliydi. Sonrasında İslam dairesi içinde Kürt hakları savunulmalıydı. Kürt davası savunucuları sol düşüncelerin etkisindeydiler. İslam'a alerjileri vardı ve İslam dairesi içinde Kürt haklarının savunulmasını istemiyorlardı. Seyda bu taleplerin haklılığının bilincindeydi, hakkı göremeyecek bir insan değildi. Ancak Kürt davasını savunanlar İslam'a karşı soğuktular, İslam'ın onları geri bıraktığını ve İslam ile bu haklara ulaşmayacaklarını düşünüyorlardı. Seyda'nın ise ana düşüncesi İslam idi ve bu nedenle aralarında münakaşa oluyordu."*

Seyda bu düşünceleriyle sadece Kürt milliyetçilerinin nezdinde değil Türk milliyetçilerinin nezdinde de istenmeyen biri olarak algılanmıştır. Oğlu Molla Abdulvasi Seyda'nın 1990 yılında yaşadığı bir olayı şöyle aktarmaktadır: " Batman'a

bağlı Yeniçağlar (Zila) köyünde imamlık yaparken Seyda karakola çağrılır. Oraya gidince komutan bir süre onu görmezden gelerek Seyda'yı ayakta bekletir ve bir şeylerle uğraşır, ardından dönüp 'Hayırdır' der. Seyda: 'Siz beni çağırdınız, ben soruyorum, hayırdır' der. Komutan: 'Bu devleti sevmiyorsun, bu devlete karşısın.'der. Seyda:'Devlete karşı değilim, devleti milletle karşı karşıya getirenlere karşıyım. Devletin manevi değerlerine bağlı olmayanlara karşıyım.' der. Komutan: 'Devletin aleyhinde propaganda yapıyorsun, biz böyle biliyoruz.' der. Seyda: 'Ben İslam'ın aleyhinde olanların aleyhinde propaganda yapıyorum, bu kişiler devletin içinde de olabilirler, tarihine bak ve ecdatlarını say! Bir tane Müslümanlara ait olmayan isim söyleyebilecek misin? Ben bu Müslümanlara karşı değil de dine karşı olanlara karşıyım, ırkçı ve milliyetçilere karşıyım.' der. Komutan: 'Doğrudur, ırkçı ve milliyetçilere karşısın ama bizi de sevmiyorsun.'der. Seyda: 'Evet, ırkçı ve milliyetçi düşünceye tabi olduğunuz için devlete faydadan çok zarar veriyorsunuz tıpkı karşınızdaki ırkçı ve milliyetçiler gibi'der. Komutan konuşmayı keser ve Seyda'dan üç gün içinde köyü terk etmesini söyler. Seyda arayışa girer ve köylülerle konuştuktan sonra Diyarbakır merkeze bağlı Hacidel köyüne yerleşmeye girişir ancak bulunduğu köyün sakinleri topluca karakola gidip buna izin vermeyeceklerini ve istekleri kabul edilinceye kadar bir yere gitmeyeceklerini söylerler ve isteklerini kabul ettirirler. Hacidel köyüne gidemeyince de onları da memnun etmek için Seyda, oğlu Molla Said'i oraya imam olarak gönderir.

Seyda her türlü milliyetçi ve ırkçı düşüncelere karşı idi. İslam kardeşliğine inanıyordu. Ona göre Milliyetçilik, devletlerin varlığını sağlayıp bütünlüğünü korumak için kullandığı bir araçtır. İnsanlığa getirdiği tek şey kan, ölüm ve yıkımdır. Avrupalıların yüzlerce yıl kan dökerek korudukları sınırları kaldırmaları bu fikirler ve sınırlar uğruna can verip ağır bedel ödeyenler hatırlanınca konu daha iyi anlaşılacaktır. Ona göre Kürt, Türk, Arap kimliğinden ziyade insana ve insanın ahlaki ve irfani özelliklerine değer veren bir anlayışa gidilmelidir.

Seyda Molla Ali'nin tepkisi halk ve özellikle ulema arasında yükselen Kürt milliyetçiliğine karşı idi. Seyda'nın annesi de babası da Kürt idi ve medresede Kürtçe eğitim veriyordu. Bunun cahiliye davası olduğunu ve fitneye sebep olacağını düşünüyordu. Seyda, Türklerin düştüğü hataya Kürtlerin de düşmesini istemiyordu. İslam davasının hak dava olduğunu ve her türlü milliyetçiliğin batıl olduğunu

savunuyordu. Coğrafyamız bu gün milliyetçi duygular nedeniyle tehlikeli bir noktaya gelmiştir ki bu sonuç Seyda'nın ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Seyda kendini Hanif bir Müslüman olarak tanımlamış ve bunun dışında hiçbir tanımı kabul etmemiştir.

'Kimiz, kim değiliz' başlıklı bir şiirde Seyda kim olduğunu herkese şöyle ilan etmiştir:

Kîyin na kîyin ger dixwazî ku em
Beyan kin ji bû te bizan e ku em
Kimiz, kim değiliz eğer bilmek istersen
Beyan edelim ki bizi tanı

Ne Kurdeş ne Turkeş ne van wanin em
Xelil İbrahim her muslumanin em[138]
Ne Türkeş ne Kürdeş şunlardan, bunlardan değiliz
Halil İbrahim her Müslüman'ız biz [139]

Muslumanê kulturra ixwanin em
Ji e'zem sîwada muslumanin em
Ne wan firqê dullalê nîranin em
Kardeşlik kültürünün Müslümanlarıyız
Sevad-ı a'zam'dan[140] Müslüman'ız biz
Dullal ve nîran fırkalardan değiliz

Berîim temamen ji wan hîzbê xwar
Henîf müslimen müsteqîm rahin em
Sapkın hiziplerin tamamından beriyiz
"Hanif müslimen" mustakim rahız biz[141]

Bir başka şiirinde Seyda detaylı bir şekilde "Kimiz ?" sorusunun cevabını vermiştir. Bu şiirinde kendi penceresinden İslam toplumunun olması gereken şeklini

[138] Milliyetçilerin saldırılarına cevap olarak Seyda Halil İbrahim milletinden olduğunu hep vurgulamıştır
[139] İlmî, 5
[140] "Aleykum bi's-sevadi'l-a'zam" adlı hadise işaret etmiştir.
[141] İlmî, 5,6

ortaya koymuştur. Seyda dini temsil eden zümreleri ve İslamı kabul etmiş avamı eleştirmiştir. Eleştirdiği kimseler arasında gayrimüslimler yoktur. Türkiye ve bilhassa Kürtlerin dinden uzaklaşmalarını, içine düştükleri ahlaki yozlaşmayı, peşine düştükleri batıl davaları, düşünceleri, ahlakdışı gelenek ve görenekleri hatta toplum içinde görülen çarpık davranışları dile getirmiş, bunlarla ilgili bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır. Bu şiirde Seyda'nın detaylı fikirlerini bulabiliriz. Bu şiir Seyda'nın kimliğini ortaya koymaktadır:

Kimim
Dixwazî ger bizanî ka kîyem hem na kî însanim
Bike dîqqet di vê îsbat û nefya ḥellê î'lanim
Eğer kim olup, kim olmadığımı öğrenmek istiyorsan
Bu ispat ve nefyin ilanına dikkat et!

Bizan "weccehtû wechîye lîllezî feteres- sema" şanim
"Ḥenîfen muslîmen, la muşrîken" yalniz muslumanim
Bil ki "veccehtû vechîye lîllezî fetere's- sema" şanım,
"Ḥenîfen muslîmen, la muşrîken" yalnız Müslüman'ım

Ji kullê qeyd û rebt û nisbetê menfî berîim ez
Mûhammed-Îbrahîm millet musulman dînê Kur'an'im
Bütün menfi kayıt, rabt ve nispetlerden beriyim
Muhammed-İbrahim millet Kur'an dini Müslüman'ıyım

Ewe min xan û man, bav û da û mulk û mal ewlad
Ewe min qeym û kes ixwan û de'wa nal û halanim
Odur benim hanumanım, annem, babam, mülk, mal ve evladım
Odur benim kavim ve kimsem, ihvan, irtibat ve iftihar davam

Ne şerqiyem, ne ğerbîyem, ne şîmal û cenubîyem
Ne berriyem, ne beḥrîyem, ne 'eyna fanê erzanim

Ne Şarki, garbi, şimali, cenubiyim
Ne Berri, bahri ne ucuz ve fani aynayım

Ne deştîyyû çîyaîyem, ne gund bajar û ulkîyem
Ne îqlîm lewnê 'irqîyem, ne Zork û ne Silîvanîyem
Ne ovalı, dağlı, köylü, şehirli ve ülkeciyim
Ne ırk ikliminin rengiyim, Ne Zork[142] ne Silvanlıyım

Ne Kurd û Tirk û Rûmîyem, ne Fiş[143] Boşat[144] û Qulpîyem
Ne Zaza Badik[145] û Xîyem[146], ne balî qewmê Berzanim[147]

Ne Kürt, Türk ve Rumiyim, ne Fişat, Boşat ve Kulpluyum
Ne Zaza, Badik ve Xi'yim, ne Barzani'nin kavmindenim

Ne mekteb şirkê fennîyem, ne teqlîd Awrupaîyem
Ne mulḥîd felsefanîyem, ne mîmsiz medenî însanim
Ne şirk okulunun fenniyim, ne Avrupa taklitçisiyim
Ne mülhid felsefeciyim, ne mimsiz medeni insanım

Ne medres lefzê 'ilmîyem, ne 'âlim cah ḥutamîyem
Ne camid sedḥê qişrîyem, ne mensuẋ eski ceryanim
Medresenin lafz-ı ilmi değilim, ne de dünyalıkları toplayan âlimim
Ne yüzeysel kuru kabuğum, ne mensuh[148] eski cereyanım

Ne tekya ketî bid'îyem, ne şaxa hişka bavîyem
Ne naylon tiryê sun'îyem, ne salix baxçê bavanim
Bidate girmiş tekke değilim, ne kuru baba dalıyım
Ne naylon suni üzümüm, ne babalar bahçesini övenlerdenim

[142] Silvan'nın Zorava köyü
[143] Seyda'nın müderrislik yaptığı Silvan'ın Fişat köyü, kafiyeyi denk getirmek için kısaltılmış
[144] Silvan'ın bir köyü
[145] Silvan, Kulp civarının Badikan aşireti, Seyda bu aşirettendir
[146] Silvan'ın bir başka Aşireti
[147] İlmî, 42,43
[148] Hükmü kaldırılmış

Ne dîplomî me'aşîyem, ne îcazê bilêtîyem
Ne mel hêsîr (filê)zekatîyem, ne şeyxê textê hedyanim
Diplomalı, maaşlı değilim; biletli icaze değilim
Zekât zavallısı molla değilim, hediye tahtının şeyhi değilim

Ne "Dîl Bîlgîsî" alîyem, ne zayî' eskî ḥalîyem
Ne mel pompa civatîyem, ne xweş gotê perîşanim
Ne dil bilgisi ehliyim, ne kaybolmuş eski haldekilerdenim
Ne ortamı pompalayan imamlardanım, ne güzel söyleyen perişanlardanım

Ne nîsbet nûrê nefsîyem, ne yalniz xwendê lefzîyem
Ne xwenda dersê tirsîyem, ne xwedbîn re'yê nazanim[149]

Ne kendini nura nispet eden nefs ehliyim, ne yalnız lafzı okuyanlardanım
Ne korkaklık dersi işleyenlerdenim, ne cahil hodbinlerdenim

Ne texmîn fal û sîḥrîyem, ne keb şîş û niviştîyem
Ne ḥafiz qurş û xetmîyem, ne talî le'né Kur'an'im

Ne tahmin, fal ve sihir ehliyim, ne keb-şiş[150] ve muskacıyım
Ne kuruşla hatim indiren hafızım, ne Kur'an'ı okuyup da Kur'an'ın lanetlediğiyim

Ne feq ḥec sofî cehlîyem, ne mentiq serf û neḥwîyem
Ne katim xwace zewqîyem, ne cahil şeyxê loqmanim
Cehlin fakı, hacı ve sofu'su değilim, mantığı nahiv ve sarf olan değilim
Bir şeyleri gizleyen zevk hocası değilim, cahil lokma şeyhi değilim

[149] İlmî, 43,44
[150] Kebap, Şiş

Ne qeyd lingê zekatîyem, ne qup mehbûsê gundîyem
Ne kor 'ebdê me'aşîyem, ne qanûn we'zê leḥdanim
Ne ayağı zekâtla bağlı olanlardanım, ne köylülere mahbus kuluçkadakilerdenim
Ne maaşın kör kölelerindenim, ne pazar vaizini kanun edenlerdenim

Ne dinya kêf efendîyem, ne îş dîn lêvya Mehdîyem
Ne din xwey mezne gotîyem, ne gij gij dinya siqlanim
Ne dünya keyf efendisiyim, ne işi Mehdi'yi bekleyenlerdenim
Ne büyüklerin dediği dinin sahibiyim, ne dünyaya teşvik edenlerdenim

Ne pismam şûrê cewrîyyem, ne qatil hêrsê ğedrîyyem
Ne qertel term û pirtîyyem, ne dêr camî misilmanim
Ne amcazadelerin zülüm kılıcıyım, ne öfke ve gadrın katiliyim
Ne leş parçalarının kartalıyım, ne kilise cami Müslüman'ıyım[151]

Ne ḥır ḥır pif cixarîyem, ne qur qur çay û qehwîyem
Ne qertel ḥadîsatîyem, ne jor vîjê xeberdanim
Ne sigarayı dumanlayanlardanım, ne çay ve kahveyi kabaca, gösterişle içenim
Ne kartal hadisecilerdenim, ne konuşurken ağzından ishal olanlardanım

Ne Rostem mîrê malîyem, ne bizdok îşê dînîyem
Ne çi lazim rezîlîyem, ne ser govendê qewğanim
Ne evin Rüstem'iyim, ne dünya işi korkağıyım
Ne lazım değil diyen rezillerdenim, ne kavgalarda halay başıyım

Ne mér darê şikestîyem, ne mal ser berd û odîyem
Ne ḥırḥop def û zirnîyem, ne dans govendê gundanim
Ne eşinden korkan erkeğim, ne malını savuranlardanım
Ne davul, zurna hırhoplarındanım, ne köylülerin dans ve halayıyım

[151] İlmî, 44,45

Ne qehwê sînemaiyem, ne çalğî radyo sazîyem
Ne keyf tiryakî mesxiyem, ne sersem meste zewqanim
Ne sinemacı ve kahvehaneciyim, ne çalgıcı, radyo sazıyım
Ne keyif, tiryaki ve meshiyim, ne zevke mest olan sersemim

Ne de'wet van gunahîyem, ne çû hindir bi şoîyem
Ne beyt gotê kilamîyem, ne xonçê zenb û 'isyanim
Ne düğün günahkârıyım, ne içeriye uygunsuz girenlerdenim
Ne beyt ve şarkı söyleyenlerdenim, ne zenb ve isyana çağıranlardanım

Ne kurtan kar Deccaliyem, ne 'ebdê dinya malîyyem
Ne yek çav fillê nefsîyyem, ne xirxop dîn misilmanim
Ne Deccal'ın çalışma semeriyim, ne dünya ve mal kuluyum
Ne tek gözlü nefis kölesiyim, ne medeniyet yoksunu Müslüman'ım

Ne nan mêvan rîyaîyyem, ne xwed nîşan û naviyyem
Ne Rebb'ul-malê şirkîyyem, ne ref ref te'zi talanim[152]
Ne misafire riya için yemek yapanım, ne kendini ve ismini gösterenim
Ne rabbi mal olan müşrikim, ne taziye yerine çöküp talan edenim

Ne menfî de'wa cehlîyyem, ne kolê lat û welatim
Ne 'unsur pût perestîyyem, ne de'wa fanê erzanim
Ne cehaletin menfi davasıyım, ne Lat ve Welat'ın[153] kölesiyim
Ne unsuriyet putperestiyim, ne fani ve ucuz davalardanım

Ne iqlîm lewn û 'irqîyyem, ne de'wa millî menfîyyem
Ne ḥemyetkarê cehlîyyem, me'azlellah ne ji vanim
Ne iklim, renk ve ırkçıyım, ne milli menfi davayım
Ne cahiliye hamiyetkarıyım, maazallah bunlardan değilim

[152] İlmî, 46
[153] Vatan

Yekim hatim ji bû yekra, di bêjim yek di bînim yek
Qewmê "la uḥîbbu'l-afilîn"im ez bendeê wanim
Birim, bir için geldim, bir der, bir görürüm
'La uhibbü'l-afilin' kavmindenim, onların hizmetkârıyım[154]

Ona göre Kürt milliyetçiliğinin yayılıp güç kazanmasının nedeni özellikle ilk dönem devleti yönetenlerin izlemiş olduğu yanlış politikalar ve bu uygulamaların yarattığı tahribattır. Bir milliyetçilik başka bir milliyetçiliği doğurmuştur. Seyda Molla Ali menfi milliyetçiliğin her türlüsüne karşı çıkmıştır.

Seyda Molla Ali'nin müderrislik yaptığı yıllarda milliyetçilik dalgası medreselere de sirayet etmiştir. Bazı mollalar ve seydalar da bu dalgaların tesirinde kalmışlardır. Seyda bu duruma çok üzülmüş ve buna şiddetle tepki vermiştir. Milliyetçilik üzerine şiirler kaleme almıştır. Arapça ve Kürtçe kaleme aldığı bu şiirlerde milliyetçiliğin İslam ile hiçbir şekilde bağdaşmadığını vurguladıktan sonra 'unsuriyyet''in geçmişten günümüze insanlara felaket getirdiğini, savaşlara ve düşmanlıklara yol açtığını belirterek Müslüman kimliğini ön plana çıkarmıştır.

Seyda çağdaşı olan Mollalarla milliyetçilik üzerine tartışmış, bu tartışmalar bazen şiir ve nesirden oluşan mektuplarla devam etmiştir. Seyda Molla Ali İslam kimliğiyle milliyetçilik davasına yönelen mollalara karşı çıkmış, talebelerini bu konularda bilgilendirmiştir. Medresedeyken bu fikirlerin talebelere tesir ettiğini müşahede ettim. Bu düşüncelere sahip talebelerde Seyda'nın medresesinde yer bulabiliyor, Seyda bu talebelere karşı farklı bir tavır içerisinde olmuyordu.

Her ne kadar kendilerini milliyetçi olarak addedenlerin içinde mollaların olmasına rağmen bu dava peşinde olanların çoğu İslam'a karşı olan insanlardır. Bu şahıslar gizli ve bazen de açık bir şekilde İslam'ı hedef almışlardır. Seyda, Kürt milliyetçiliğini savunanların bir kısmının aynı zamanda bazı gizli niyetlerinin olduğuna, İslam düşmanı olup fırsat bulduklarında İslamı yok etme niyetinde olduklarına inanıyordu. Seyda'nın sert tavrının nedeni bu gurubun fikirleri ve İslam'a karşı düşmanlıkları idi.

Medrese kökenli olması hasebiyle ünlü Kürt şairi Cîgerxwîn, seydalar ve talebeler tarafından bilinen ve okunan bir şairdi. Cîgerxwîn'in fikirlerini İslamî

[154] İlmî, 46,47

çerçevenin dışında bulan Seyda Molla Ali bu fikirlerin İslam toplumuna zarar vereceğini düşünmüş ve ona nazireler yazmıştır. Seyda, Cîgerxwîn'e karşı kendini Cîgernûr olarak ifade eder. Naziresinde Cîgernûr mahlasıyla cevap verir.

Seyda Molla Ali yazdığı nazirede "Ve qale Cîgernûr" (Cîgernûr dedi ki) der şiirin başında vatanı methederek bu konuda aynı şekilde düşündüğünü belirtir ve ardından eleştirilerini sıralar. Bu şiirden bazı pasajları aşağıya aldık:

Cîgerxwîn
Welaté min tuyî bûka cihané
Hemî bağ û bihişt û merg û kanî
Vatanım, cihanın gelini sensin
Tümüyle bağ, cennet, çayır ve çeşmesin

Cîgernûr
Wekî bağé İrem cennet mîsalî
Welé çibkim di desté xûnxaranî
İrem bağları gibi cennet misalisin
Ama ne yapayım hunharların elindesin[155]

Delal û dîlber û hur û perî tu
Gelek ewlad ji bo te rûh deranî
Delal, dilber, hur ve perisin
Birçok evlat senin için can verdi

Welaté min welat e ne ku lat e
Ku lew İslamé lé ewlad deranî
Vatanım vatandır, Lat değildir
Ki İslam evlatları doğurdu

Dema nérî li te péçî eşqîya
Ser û ber tazî kîr 'ewret deranî

[155] İlmî, 88

Ne zaman ki eşkıya onu sardı
Başı, bedeni soydu, avreti çıkardı

Ji text û bext û rext û tacî hatî
Di desté kor û ker ehmeq nezan î
Taht, baht, raht ve tacdan geldin
Kör, sağır, ahmak ve cahillerin elindesin

Te wawa wesl û we'da dîn ku jé kir
Hemî hişk û rizî bû laté sanî
Vasl vav'ını ve dinin va'dini kopardın
Bütünüyle kuruyup çürüdü, ikinci Lat oldu

Cîgerxwîn
Şepal û şox û şengî naz û rindî
Gelek şérîn û gewr û pir ciwanî[156]

Gözalıcı, naz ve güzelsin
Çok şirin, beyaz ve gençsin

Serî taca Salahuddiné Kurdî
Enî roj e di birca asîmanî
Başı Selahattin-i Kürdi'nin tacıdır
Alnı gök burcunda güneştir

Cîgernûr
Te dîn berda salah daye bi îfsad
Ku lew iro 'ebidé kor kerranî
Dini bıraktın, salahı ifsada değiştirdin
Ki kör ve sağırlara taparsın

[156] İlmî, 89

Di weqta xwe te xemlandî bi dîn û
Bi dinyaé tu bûy hûra cîhan é
Hâlbuki din ve dünya ile süslendiğin zaman
Dünyanın hurisi olmuştun

Rîsalé Nûr wekî roj té helatî
Ji Üstadé Bedî' qutbé zemanî
Risale-i Nur güneş gibi doğdu
Zamanın kutbu Bedi' Üstat'tan

Bi wî dersa uxuwwet hem de îman
Wekî 'esra se'adet girt û anî
Onunla kardeşlik ve iman dersini
Asr-ı Saadette olduğu gibi alıp getirdi

Te 'eql û çav û guh tunîn qey
Se'îd Kurdî ye şemsa asîmanî[157]
Akıl, göz ve kulağın yok mudur?
Said Kürdi'dir göğün güneşidir
Cîgerxwîn
Wekî şér û pilingan em diçin hev
Ji meydané penîr rovî hilanî
Aslan ve kaplanlar gibi birbirimize girerken
Tilki meydandan peyniri aldı

Cîgernûr
Ewan şér û pilngé xét û géjik
Kilîja rovî girt û birne banî
O aptal, sersem aslan ve kaplan
Tilkinin kuyruğuna takılıp gittiler

[157] İlmî, 90

Salah bûn em bi dîn îro fesadin
Ku lew dijmin xerakir dîn û xanî
Din ile salah olduk ama bugün fesadız
Çünkü düşman dinimizi, evimizi yıktı

Cîgerxwîn
Du îşé me hene dijwar u ğeddar
Xizanî yek evé din her nezanî
İki azılı ve gaddar hastalığımız var
Fakirlik ve diğeri de cehalettir

Cîgernûr
Bi dîn Qur'ané bigre pé be zana
Asil bavé xizanî yé nezanî[158]
Din ve Kur'an ile aydınlan
Fakirliğin asıl babası cehalettir

Di 'ilmé dîn û dunyaé be zana
Cehil dimre diçe hem de xizanî
Din ve dünya ilimlerinde bilgin ol
Cehalet ölür, fakirlik de gider

Bigir derman eve serhişké béhiş
Ji humqéra tu kes derman ne anî
Derman budur sert kafalı unutkan!
Humka kimse derman getiremedi

Cîgerxwîn
Cîgerxwîné kuré te her dinale
Jibo jana xizanî u nezanî

[158] İlmî, 90

Oğlun Cigerxwîn hep inler
Yoksulluk ve cehalet acısı ile

Cîgernûr
Cîgernur im ji bo dîn sağ û dimrim
Cîgerxwîn erdîye ez asîmanî
Ciğernur'um din için ölüp dirilirim
Cigerxwîn yere ben göğe tabiyim

Evé te xiste vî halé perîşan
Şîqaq û cehl û feqr û ehmeqanî
Seni bu perişan hale düşüren
Şikak, cehl, fakr ve ahmaklıktır[159]

Serî û cem'îyeté nakî qebul tu
Ji hevra qetl û herb û tağî canî
Cemiyet ve liderliği kabul etmezsin
Birbirine karşı katl, harp, tağı cani…

Cîgerxwîn kurré erdî, ne é dîn
Jibo millet û dîn ra tiş ne anî
Cigerxwîn yerin oğludur, dinin değil
Din ve millet için bir şey getirmedi

Li ber wan herdu üstadé mubarek
Herin hun karliyé herdu cîhanî
O iki mübarek üstadın izinden
Yürüyün her iki dünyada da karlı olacaksınız

Cîhada bîl huruf û bî's-suyûf kir
Heta wî girtin û ji qebré deranî

[159] İlmî, 91

Bi'l- huruf ve bi's-suyuf cihad etti
Ta ki tutuklayıp kabirden çıkardılar

Bike dîqqet biraé sağ û sadiq
Ji bo vî tilsimé hel kî bizanî
Dikkat et sağ ve sadık kardeş
Bu tılsımı halletmen için bilmen lazım

Tu dosté xwe neyar zanî, neyara
Wekî bav û bira wan tînî xanî
Dostunu düşman bilirsin, düşmanı ise
Baba ve kardeş bilip eve alırsın[160]

Cîgernuré dibéjin dîn û millet
Welé dîn rûh e mîllet cesedanî
Cigernur din ve millet der
Din ruhtur millet cesettir

Xizanî û nezanî ger di dinya
Hebî qet nabî tiştek bé gumanî
Fakirlik ve cehalet dünyada varsa
Şüphesiz bir şey hâsıl olmaz

Heta ev derdé ha zaîl nebin qet
Tu car sağ nabî gavan û şivanî
Bu dertler zail olmayıncaya kadar
Hiçbir zaman yükselemezsin, çoban kalırsın

Ku ruhé dîn ji wan bé der mirar in
Zehîrin hem xizanî û nezanî

[160] İlmî, 91

Dinin ruhu onlardan çıksa leştirler
Zehirdirler, hem fakirlik ve cehalettirler

Heqîqî Kurd ew e ku bi dîn ve bigre
Ne Kurd e é ji dîn dev bedre canî
Hakiki Kürt dini yol edinendir,
Dinden dönen Kürt değil canidir[161]

Seyda bu şiirin sonunda Kürtlük ve Kürtçülük tanımını kendi bakışıyla net bir şekilde ortaya koymuştur.

3.6. İslamî Cemaatlerle İlişkisi

Seyda Molla Ali yenilikçi bir yapıya sahip olup devamlı arayış içinde olan bir insandı. Kendini yenileyebilmesini sağlayan etkenlerin en önemlisi telif edilen kitapları arayıp bulması ve aktüaliteyi daima takip etmesidir. Seyda'nın sosyal ilişkileri de kuvvetli idi ve devamlı olarak İslami tebliğ yapmak için gezerdi.

Diyarbakır'da İslami kitapevlerinin etrafında 1970 ve 1980'li yıllarda bir hareketlilik olmuş ve bu hareketlilik zamanla cemaatleşmeye dönüşmüştür. Bu kitapevleri İlim, Menzil ve Vahdet kitapevleridir. İlim kitapevinin belirgin isimleri Hüseyin Velioğlu, Edip Gümüş ve İsa Altsoy'dur. Bu camia daha çok âlim ve medrese çevresi ile ilgili çalışmalar yapıyordu. Menzil kitapevinin tanınan ismi ise Fidan Güngör idi ve daha çok üniversite camiasıyla ilgileniyordu. Vahdet kitapevinin başında ise Molla Hıdır bulunuyordu.

Diyarbakır'da o dönemdeki İslami çevreleri yeni bir anlayışa götüren sebep İran Devrimi'dir. İran Devrimi ile İslam devletleşebilir, diktatörlükler yıkılıp şura ile devlet yönetilebilir düşüncesi yaygınlaşmış ve bu düşünce o dönem kuruluş aşamasındaki İslami cemaatlerin rotası olmuştur.

Seyda Molla Ali bu dönemde Hüseyin Velioğlu ile tanışmıştır. Hüseyin Velioğlu söylemleri ile Seyda Molla Ali'nin takdirini kazanmış, hatta bir keresinde âlimlerin bulunduğu bir ortamda konuşmasını dinlediği Hüseyin Velioğlu'na şöyle demiştir: "*Hele şu mektepliye bakın, bizim söylememiz gereken şeyleri o söylüyor*." Hüseyin Velioğlu, Seyda'yı tarafına çekmek için çok çaba sarfetmiştir. Hüseyin Velioğlu ve

[161] İlmî, 91,92

Edip Gümüş devamlı olarak Seyda'yı ziyaret etmişlerdir. Bazen sabahlara kadar İslami konularda tartışmaları devam etmiştir. Bu diyalog neticesinde Seyda Molla Ali ile Hüseyin Velioğlu arasında iyi bir dostluk oluşmuştur.

Bu süreci Menzil Grubu ileri gelenlerinden Zeki Savaş şöyle dile getirmiştir:

Velioğlu, işaret edilen uygun koşullar içinde başlattığı çalışmalarını molla ve şeyh kimliğini birlikte taşıyan şahsiyetlere kadar genişletti. Batman ve Bismil bölgesinde hem molla hem de şeyh olan ve çok sayıda molla müridi olan Molla Muhammed ve çevresine de nüfuz etti ama bir süre sonra oradan bir kısım mollayı koparark ayrıldı.

Silvan-Batman hattında etkin olan, bölgenin yaşlı ve ileri gelen mollalarından sayılan rahmetli Molla Ali Zila ile de irtibata geçti. Molla Ali'nin bölgede çok sayıda mollalık yapan öğrencileri vardı ve mollalar arasında saygın biriydi. Velioğlu onunla irtibata geçtikten sonra çok iyi düzeyde bir ilişki geliştirdi ve Molla Ali üzerinde diğer mollaların tahmin edemeyeceği kadar etki bıraktı.

Molla Ali Zila ve Velioğlu' nun da hazır bulunduğu bir oturum düzenleniyor. Bu oturum tarihini bilmiyorum ama 1982 veya 1983 olabilir. Önderlikle ilgili tartışmayı başlatan mollaların, Velioğlu ile Molla Ali Zila arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları toplantı sırasında ortaya çıkıyor. Muteriz mollalar konuyu gündeme taşıyor ve içlerinden bir mollanın yürüyen siyasal sürecin önderliğini üstlenmesini öneriyor. Molla Ali, kimi önerdiklerini soruyor. Molla Ali en yaşlı ve en itibarlı biri olduğu için muteriz mollalar da Molla Ali'yi öneriyorlar. Molla Ali de 'Siz beni mi seçtiniz?'diye soruyor ve evet cevabını alıyor. Molla Ali, 'Ben de Velioğlu' nu seçtim önderliğe' diyerek seçimle aldığı yetkiyi devrediyor. Konuyu gündeme taşıyan mollalar hiç beklemedikleri bir tabloyla karşılaşıyor ve bu oturumu müteakiben Velioğlu' ndan ve Molla Ali'den ayrılıyorlar.

Molla Ali'nin Velioğlu ile birlikteliği veya ona bağlılığı hatırladığım kadarıyla 1987 yılına kadar sürdü. Onları defalarca birlikte gördüm, yakınlıklarına tanık oldum ve birlikte oturduğumuz oldu. Sebebini bilmiyorum ama dediğim tarihte Velioğlu ile Molla Ali'nin de yolları ayrıldı. Molla Ali ayrılınca ona bağlı olan mollaların da bir kısmı ayrıldı. O tarihlerden sonra Velioğlu' nun da önderlik konusundaki tavrı katılaştı

ve artık onun mutlak önderliğini kabul eden mollalar kaldı, diğerleri kendi yoluna gitti.[162]

Hüseyin Velioğlu'nun cemaatleşme sürecinde Seyda Molla Ali ile beraber halk ve özellikle ulema nezdinde ciddi çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların en bilineni bölgedeki âlim ve şeyhlerin ziyaret edilmesi ve cemaat oluşumuna katılmalarının istenmesidir. Bu ziyaretler neticesinde bazı âlimler bu daveti kabul etmişlerdir.

Hüseyin Velioğlu ve Seyda Molla Ali'nin yollarının ayrılmasına neden olan olaylar İran'a beraber gittiklerinde yaşanmıştır. 1987 yılında İran'a yaptıkları bir ziyaret sonrasında aralarındaki beraber çalışma süreci sona ermiştir.

Seyda Molla Ali'nin diğer İslami gruplarla da iyi ilişkiler kurmuştur. Seyda İslam toplumunun birliğine inanan bir insan olarak hiçbir zaman İslami camia veya fertlerine düşmanlık yapmamış ama yanlış gördüğü konularda da asla sessiz kalmamıştır. Molla Medeni Süleymanoğlu (Kilêsîyê) şöyle demektedir: *'Seyda mütevazı idi. Dindarları seviyordu. İslamî çalışma kabiliyetine sahip olanları tespit eder, irtibat kurar ve severdi. Bu da İslamî çalışmanın Seyda için merak olduğunu gösterir.'*

[162] http://www.fitrat.com/dosya_detay.php?id=7513

SONUÇ

Seyda Molla Ali Zila el-İlmi 1923 yılında Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Gündüz (Bilbil) Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Ancak uzun süre Silvan'a bağlı Zila (Yeniçağlar) köyünde imamlık ve müderrislik yaptığı için bu köye nisbet edilmiş ve Molla Ali Zila (Zilalı Molla Ali) diye meşhur olmuştur. Babası Hacı Hasan, annesi Haciye Vehibe'dir. Ailesi Silvan ve Kulp arasında meskûn Badikan aşiretindendir. Aile, aşiretin köyü olan Kanika'dan Silvan'ın Görentepe Köyü'ne taşınmış, sonra da Gündüz Köyü'ne yerleşmiştir.

Seyda, Gündüz köyü imamı Seyda Molla Abdullahê Timokî'nin ynında elifba okumaya başlamıştır. Ardından Aşağı Veysi, Susuz ve Başbûk köylerinde Seyda Molla Yasin Toprak'ın (Yüsrî) yanında okumuştur. 1941 yılı sonlarında veya 1942 yılı başında Suriye'ye gitmiş ve orada üç veya dört yıl kalmıştır. Ardından ilim tahsili için Mardin'in Sürgücü beldesine gelmiş ve burada bir yıla yakın kalmıştır. Arkadaşlarının ve hocasının bu sırada Hıdırilyas köyü'nde olmaları nedeniyle buraya gitmeye karar vermiştir. Hıdırilyas'ta üç seneye yakın kalmış ve 1948 yılında Seyda Molla Yasin'den icazet (diploma) almıştır.

Seyda Molla Ali Zila el-İlmi, hocası Molla Yasin Toprak'tan icaze aldığı 1948 senesinden itibaren kırk beş yıl boyunca çeşitli medreselerde ders vermiş ve bu süre içerisinde bazısı ünlü âlim olan yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Seyda, Diyarbakır merkeze bağlı Kürdika, Heydeli, Dervişhasan, Silvan ilçesine bağlı Fişat ve Tokluca ile Batman'a bağlı Yeniçağlar (Zila) köylerinde imamlık ve müderrislik yapmıştır.

Molla Ali, *Divan* ve *El-Mecmu'ul-Latif Fi İlmi Kelami'i-Munif* adlarıyla matbu iki eser ve el yazması 47 risale ve makale yazmıştır. El yazmaları bugün çocuklarının özel kitaplıklarında bulunmaktadır. Yazdıklarının toplamı binlerce sayfayı bulmaktadır. Onun en ünlü eseri Divanıdır. Buradaki şiirleri onun çeşitli konulardaki görüşlerini yansıtmaktadır. Sevdiği şahsiyetlere medhiyeleri ve muhalif olduklarına da reddiye ve

hicviyeleri Divanında büyük bir yekûn tutmaktadır. Diğer eserleri ağırlıklı olarak akaid, kelam, tefsir, fıkıh ve tasavvufa dairdir.

Seyda, zamanını gündüz tedrisat ile geceleri ise ibadet ve araştırma ile geçirmiştir. Çocukluğunda başlayan ibadete düşkünlüğü ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Teheccüd namazına ömrü boyunca devam etmiş, Duha namazından önce kahvaltı yapmamaya özen göstermiştir. Kur'an okumanın yanında Cevşen okumuş ve bazı vakitlerde hazırladığı Arapça dua okumuştur.

Seyda, özellikle riyadan uzak durmaya özen göstermiştir. Bu nedenle kimseye icaze vermemiş, birkaç kişinin huzurunda okuduğu dua ve fatihayı mezuniyet belgesi olarak kabul etmiştir. Katıldığı icaze törenlerinde de eğlence kısmına mani olmuş, töreni dua ve nasihat ile sürdürmüştür.

Seyda, kendini İslam davetçisi olarak gördüğünden bulunduğu ortamlarda dünya işleri konuşulmasına izin vermemiştir. Seyda hem toplantılarda hem de yolculukları esnasında insanlara nasihat etmeyi ihmal etmemiştir. Rutin bir şekilde tebliğ amaçlı ziyaretlerde bulunmuş ve gittiği yerlerde ilgi görmüştür.

O, münker gördüğünde asabi yüzü kendini göstermiş, münkeri kaldırmak için geri durmamış ve susmamıştır. Hatta en belirgin özelliklerinden biri de bu olmuştur. Bir İslam âlimi olarak ağırlığını ortaya koymuş, müsamaha yoluna gitmeyip yanlışta kimseye uymamış ve insanların ona uymasını sağlamıştır.

Molla Ali, bütün hayatı boyunca arayış içerisinde İslamî oluşumlarla irtibat halinde olmuştur. Gençlik döneminde tasavvufa yönelmiş ve Nurşin şeyhleriyle iritbata geçerek Nakşibendî tarikatına girmiştir. Onun tarikata bağlılığı Bediüzzaman Said Nursi'nin eserleri ile tanışmasına kadar devam etmiştir. Bundan sonra insanlar onu Nurcu Molla Ali olarak isimlendirmişlerdir. Risale-i Nur'larla tanışmasının ardından devamlı olarak Diyarbakır'a gelmiş ve Bediüzzaman'ın bölgedeki temsilcisi konumunda olan Mehmet Kayalar ile görüşmüştür. Seyda, Mehmet Kayalar ile birlikte batı illerine kadar giderek Risale-i Nur'u yayma çalışmalarına katılmış ve bölgemizde Risale-i Nur'un tanıtılması için durmadan çalışmıştır. O, Mehmet Kayalar'ı unutmamış ve onu terk etmemiştir. Risale-i Nur'un okunması için malını harcamaktan geri durmamıştır. Ömrünün sonuna kadar Risale-i Nur'a hizmet etmiş, bir Said Nursi aşığı olmuş ve ona bağlı kalmıştır.

O, İslamî ittihada inanmış ve bunu tesis etmek için çalışmıştır. Yazılarıyla ve şiirleriyle özlemini dile getirip bu konuda çalışmalar yapmıştır.

Molla Ali, İslamı yozlaştıran ve kullananlara kalemiyle savaş açmıştır. Müslümanların içinde yayılan menfi düşüncelere karşı sert bir duruş göstermiştir. Özellikle milliyetçiliğin İslam âlemi bilhassa Türkiye için büyük bir tehlike olduğunu savunmuştur.

Seyda'nın ilmi konularda çevresindeki âlimlerle tartışmaları olmuştur. Bu tartışmalar bazen güncel konular üzerinde olmuş, bazen de fıkhi ve siyasi temelli olmuştur. Her iki taraf ta düşüncelerini ve eleştirilerini yazılı bir şekilde rakiplerine iletmişlerdir.

Molla Ali, Necmettin Erbakan'nın kurduğu tüm partilere destek vermiş, söylemlerini beğenip çalışmalarını takdir etmiştir. Fakat siyasi partiler için aktif olarak faaliyetlerde bulunmamıştır. Necmettin Erbakan'nın Diyarbakır'ı ziyaret ettiğinde partililer onun Seyda ile görüşmesini istemiş ve görüşmelerini sağlamışlardır.

İran Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından bu devrimi gerçekleştiren Ayetullah Ruhullah Humeyni'yi takdir etmiş ve onu öven bir şiir yazmıştır. Yazdığı şiir İran radyosunda defalarca okunmuş, İran'daki El-Hac Dergisi'nde yayınlanmış ve çoğaltılıp dağıtılmıştır. 1987 yılında Seyda İran'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret Seyda'nın hayatını birkaç yönde değiştirmiştir.

Seyda ömrü boyunca Ehl-i Sünnet ve Cemaat düşüncesini taşımıştır. Şia'nın aşırı düşüncelerini kabul etmemiş ve bu düşüncelere karşı çıkmıştır. Bundan dolayı da Humeyni'nin mezhepçi düşüncelerine bir reddiye yazmıştır.

Kitaplara düşkünlüğü, araştırma merakı, aktüaliteyi takip etmesi, siyasetle ilgilenip dünya gündemini takip etmesi, tevazu ve takva sahibi olması, münkere karşı tavizsiz duruşu, cihad düşüncesini taşıması Molla Ali'nin belirgin özellikleridir.

KAYNAKÇA

AZİMLİ, Mehmet; *Son Müderris Musa Kâzım Efendi*, Kültür Yayınları, Konya 2008

BALTACI, Cahit; *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstabul 2007

BAYLER, Şehmus; *"Mele Abdu'l-Hadi El-Araşkî"*, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, -www.e-sarkiyat.com. Sayı: V, Nisan 2011

ÇİÇEK, M. Halil; *Şark Medreselerinin Serencâmı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009

ÇİÇEK, M.Halil; *"Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri"*, Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul 1999

ÇİÇEK, Murat; *"Seyda Molla Hüseyin Küçük'ün Hayatı ve İlmî Kişiliği"*,Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- Sayı: II Kasım 2009

EROĞLU, M. Şerif; *Bütün Yönleriyle Arapkendi Muhammed Şerif Arapkendi*, Kent Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004

KARLIAĞA, Bekir; *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2004

KORKUSUZ, M. Şefik; *Tezkire-i Meşayih-i Amid Diyarbekir Velileri I-II*, Kent Yayınları, İstanbul 2004

Mela Birhanê Tarinî, *Medrese/Ji Her Alîyî Medreseyên Me*, Şin Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2011

Mela Enwer Farqînî, Zinnûr Zivingî, *Dîwana Mela 'Elî Îlmî*, Baskı aşamasında

Mela Yasin Yusrî el-Amidî, *Baxçeyê Jîyana Piştî Mirinê*, Hazırlayan Muhammed Toprak, Nûbîhar Yayınları, İstanbul 2011

MELİKOĞLU, Abdulkerim; *"Seyda Molla Yahya Ferhandi"*, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com, Sayı: II Kasım 2009

Molla Ali İlmî El-Amidî, *Divan*, Söz Matbaası, Diyarbakır Tarih Yok

Molla Ali İlmî El-Amidî, *El-Mecmu'ul-Latif fi İlm-i Kelamil-Munif*, Söz Matbaası, Diyarbakır, Tarih Yok

Molla Ali İlmî El-Amidî, *İman Risalesi*, El yazması, Özel kütüphanemizde mevcuttur.

ÖZTOPRAK, Siraceddin; *Sadreddin Öztoprak Şark Medreselerinde Bir Ömür*, Beyan Yayınları, İstanbul Ekim 2003

PAKİŞ, Ömer; *"Doğu Medreseleri Geleneği ve Molla Halil Es-Si'irdi"*, Uluslar arası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir Ağustos 2007

Said Ramazan el-Bûtî, *Babam Molla Ramazan el-Bûtî Hayatı Düşünceleri Mücadelesi*, Kent Yayınları, Türkçesi Abdulhadi Timurtaş, İstanbul Tarih Yok

SARIÇAM, İbrahim; Seyfettin ERŞAHİN; *İslam Medeniyeti Tarihi*, Marmara Üviversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara 2008

TİMURTAŞ, Abdulhadi; *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zivingi*, Kent Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2008

TİMURTAŞ, Abdulhadi; *"Molla Muhammed Zivingî ve İlmî Kişiliği"* Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com. Sayı: I Nisan 2009

TİMURTAŞ, Abdulhadi; *"Molla Muhammed Zivingi (Turhan) ve Arapça Öğretme Yöntemi"*, Uluslar arası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir, Ağustos 2007

TOPRAK, Z. Fuat; TOPRAK, Muhammed; TOPRAK, Z. Abidin; "*Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsri) Hayatı ve İlmi Kişiliği"*, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com. Sayı: I Nisan 2009

ÜNALAN, Abdulkerim; *"Molla Fahrettin Batmanî'nin Hayatı ve Eserleri, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, www.e-sarkiyat.com. Sayı: III, Nisan 2010

YIKILMAZ, Abdulvahit; *"Molla Muhammed Said el-Amedî, Hayatı, İlmî ve Tasavvufî Yönü"*, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com. Sayı: IV, Kasım 2010

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://www.biriz.biz/evliyalar/ea0185.htm 05.01.2012

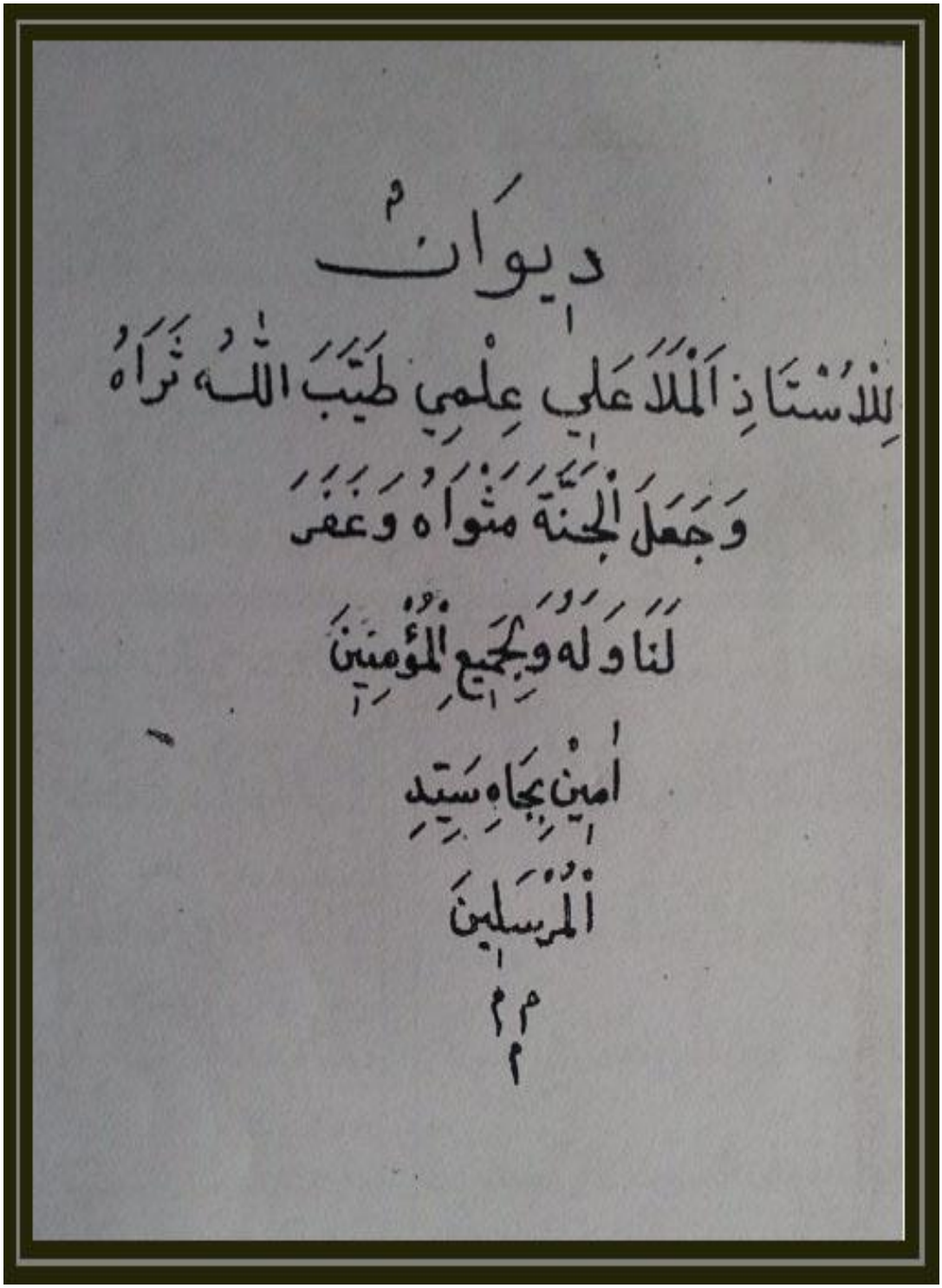
http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Molla-Aliye-Zila-42.html 14.12.2011

http://www.fitrat.com/dosya_detay.php?id=7513 03.02.2012

http://www.esarkiyat.com 06.03.2012

EKLER

EK:1

Divanın Kapağı

EK:2

-١-

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الأستاذ المللاعلي علمي رحمه الله تعالى رحمة واسعة آمين.

هذه قصيدة الحمية الإسلامية، والدعوة الدينية، مع رد النعرات القومية وطرد الحميات الجاهلية إلى مملكة أمها الغرورة الغربية الأوربية الأجنبية

إلى الله اشكو جور طوفان فتنة ... دعاوى حميات الهوى العنصرية

أحاطت بكل الأرض عمت بقاعها ... فمنها لها كم دكة بعد دكة

ومنها لمن فروا بها ولولدها ... كما الأخرى في الأولى نكال بدهشة

إذا هم بتا الحال التي هم في غبها ... يضارون للمنتنة العصبية

أقول بأعلى الصوت كالرعد صارعا ... على رغم انف النصرة الجاهلية

إلى الله والقرآن والنور دعوتي ... فحي عليها حي أهل الحمية

أبي الدين والإسلام أمي وصلتي ... إليها لها فيها اشتياقي ولوعتي

عليها بها منها انتسابي وقرابتي ... وحبي وبغضي وارتباطي وبيعتي

هي الملة البيضا هي العروة التي ... بها المؤمنون يدخلون في جنة

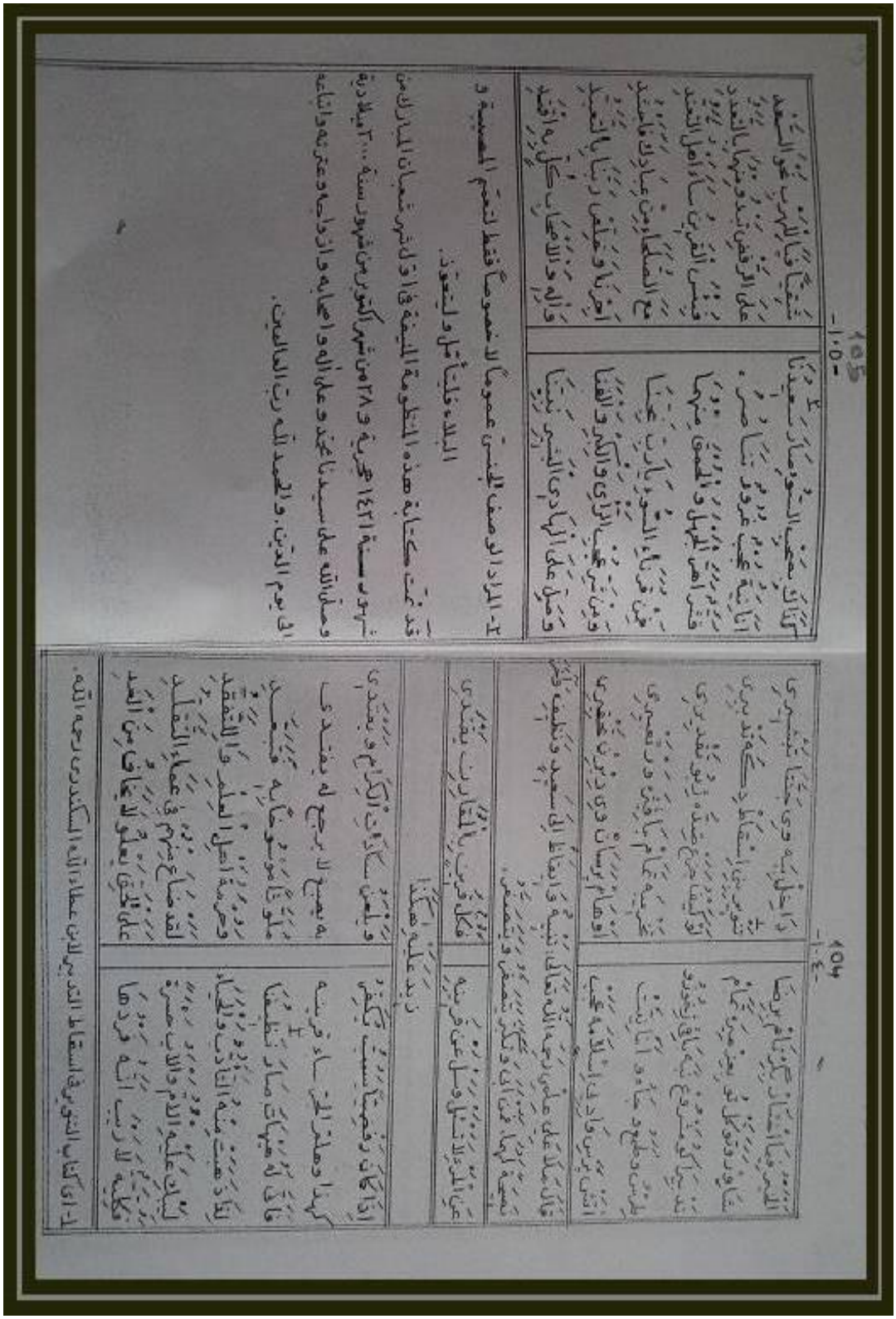
فوليت وجهي شطرها وهي كعبتي ... إليها أنا دي كل قوم وأمة

فدبت لها روحي وما في معيتي ... ومن يدع العدوان يبرز لحربتي

جميع الرسل والأنبيا ثم الأولى ... تماما في دعوى الدين ما توا بغرة

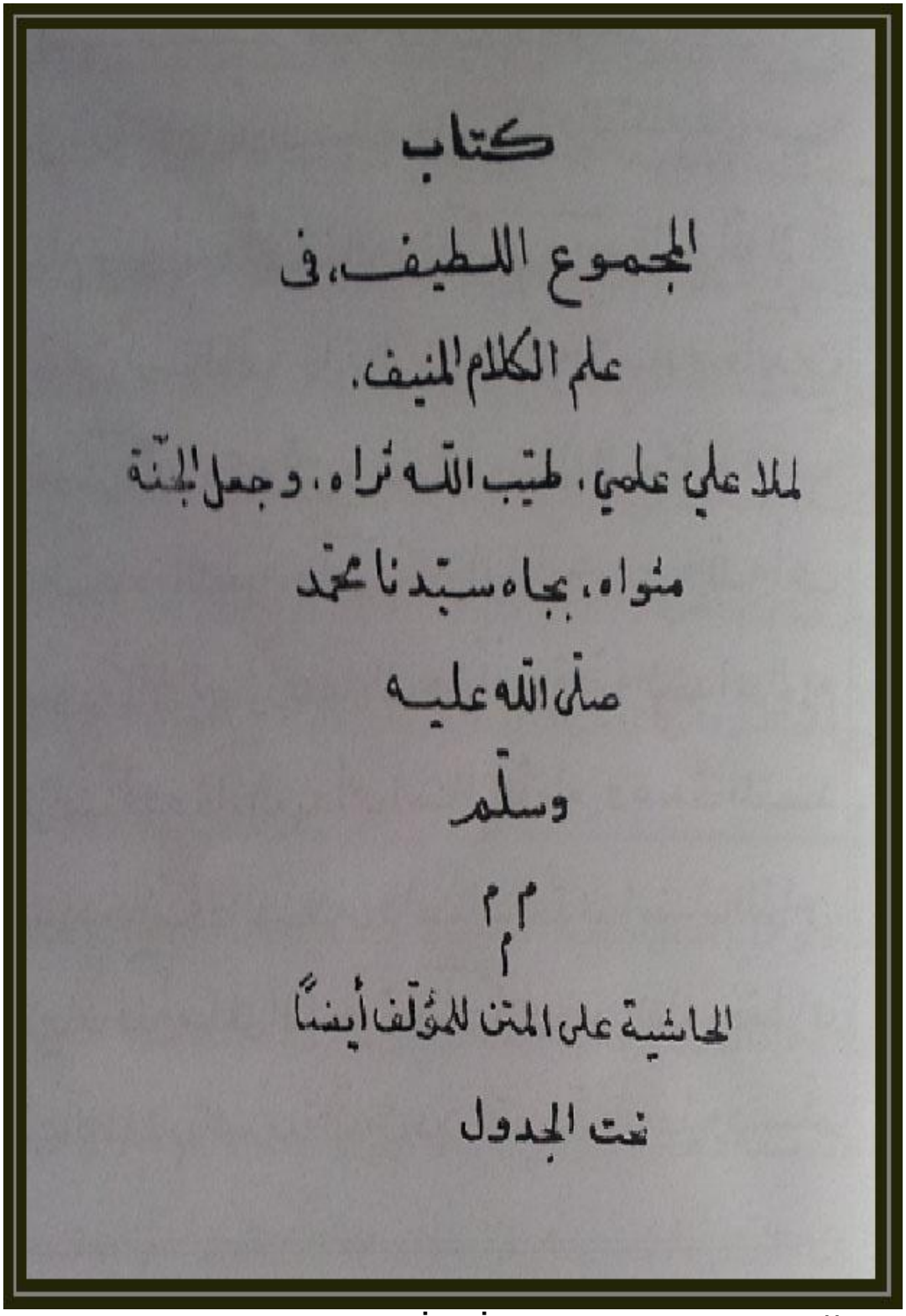
Divanın İlk Sayfası

EK:3

Divanın Son Sayfası

EK:4

كتاب

المجموع اللطيف، في

علم الكلام المنيف،

لملا علي علمي، طيب الله ثراه، وجعل الجنة

مثواه، بجاه سيدنا محمد

صلى الله عليه

وسلم

م م

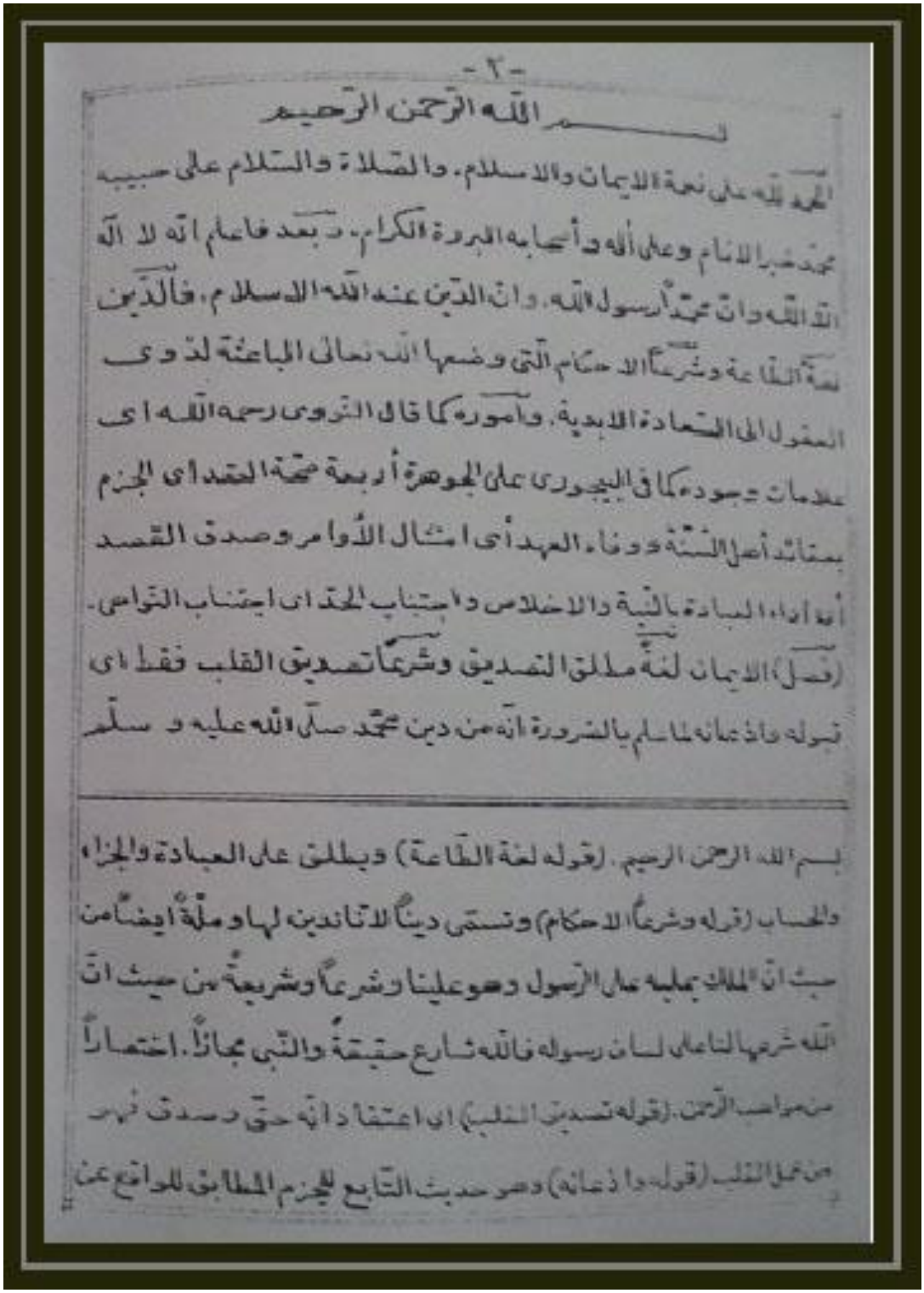
م

الحاشية على المتن للمؤلف أيضاً

تحت الجدول

Seyda'nın Kelam İle İlgili Eseri'nin Kapağı

EK:5

-٢-

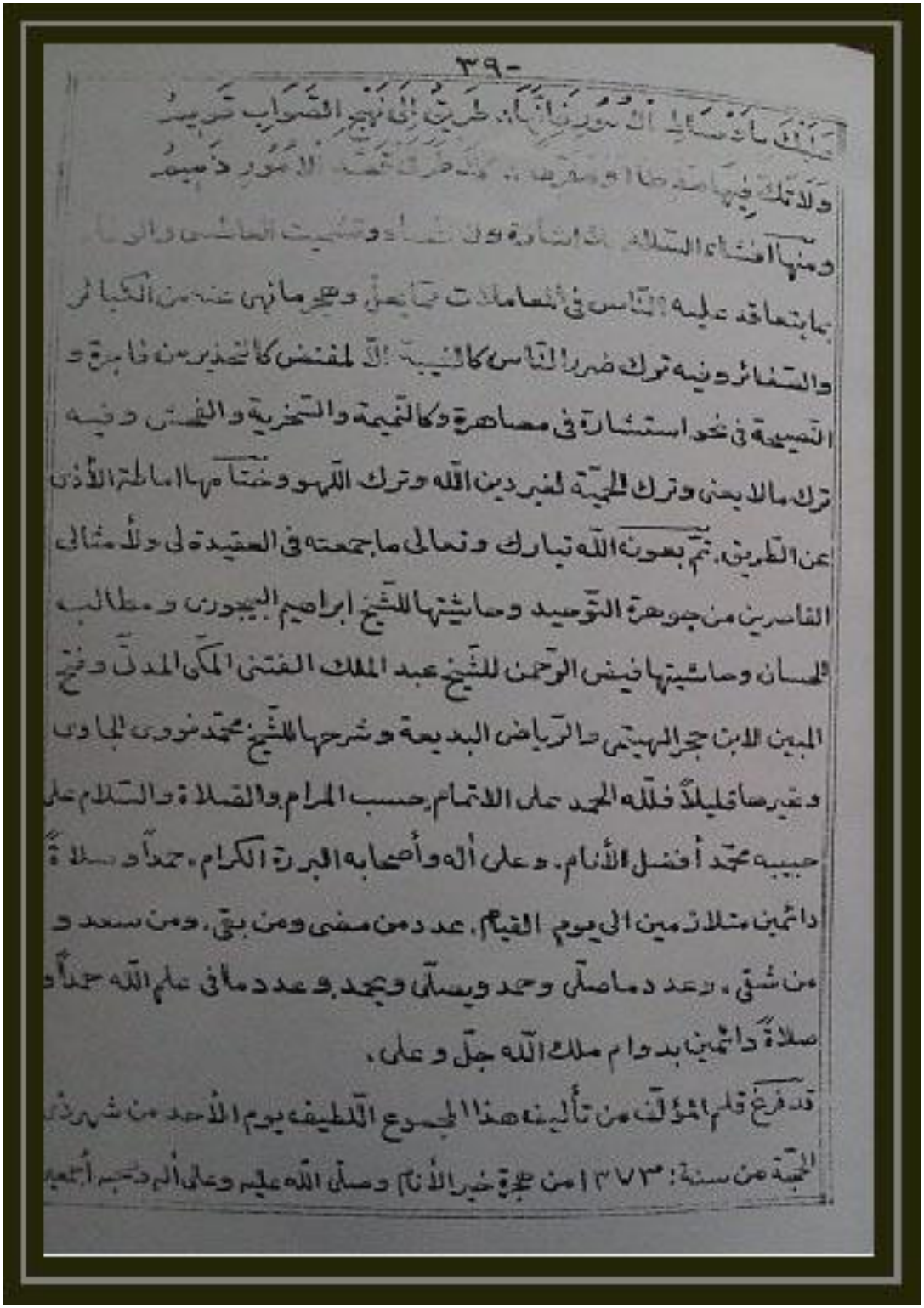
بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على نعمة الايمان والاسلام. والصلاة والسلام على حبيبه محمد خير الانام وعلى آله وأصحابه الغرة الكرام. وبعد فاعلم انه لا اله الا الله وان محمداً رسول الله. وان الدين عند الله الاسلام. فالدين لغة الطاعة وشرعاً الاحكام التي وضعها الله تعالى الباعثة لذوي العقول الى السعادة الابدية. وامور كما قال النووي رحمه الله اى علامات وجود كما في البيجوري على الجوهرة أربعة صحة العقد اى الجزم بمقائد أهل السنة ووفاء العهد أى امتثال الأوامر وصدق القصد أى اداء العبادة بالنية والاخلاص واجتناب الحد اى اجتناب النواهي. (فصل) الايمان لغة مطلق التصديق وشرعاً تصديق القلب فقط اى قوله واذعانه لما علم بالضرورة انه من دين محمد صلى الله عليه وسلم

بسم الله الرحمن الرحيم. (قوله لغة الطاعة) ويطلق على العبادة والجزاء والحساب (قوله وشرعاً الاحكام) وتسمى ديناً لاتدانه لها وملة ايضاً من حيث ان الملك يمليه على الرسول وهو علينا وشرعاً وشريعة من حيث ان الله شرعها لنا على لسان رسوله فالله شارع حقيقة والنبي مجازاً. اختصاراً من مواهب الرحمن. (قوله تصديق القلب) اى اعتقاد انه حق وصدق نهر من محل القلب (قوله واذعانه) وهو حديث التابع للجزم المطابق للواقع عن

Seyda’nın Kelam İle İlgili Eseri’nin İlk Sayfası

EK:6

٣٩-

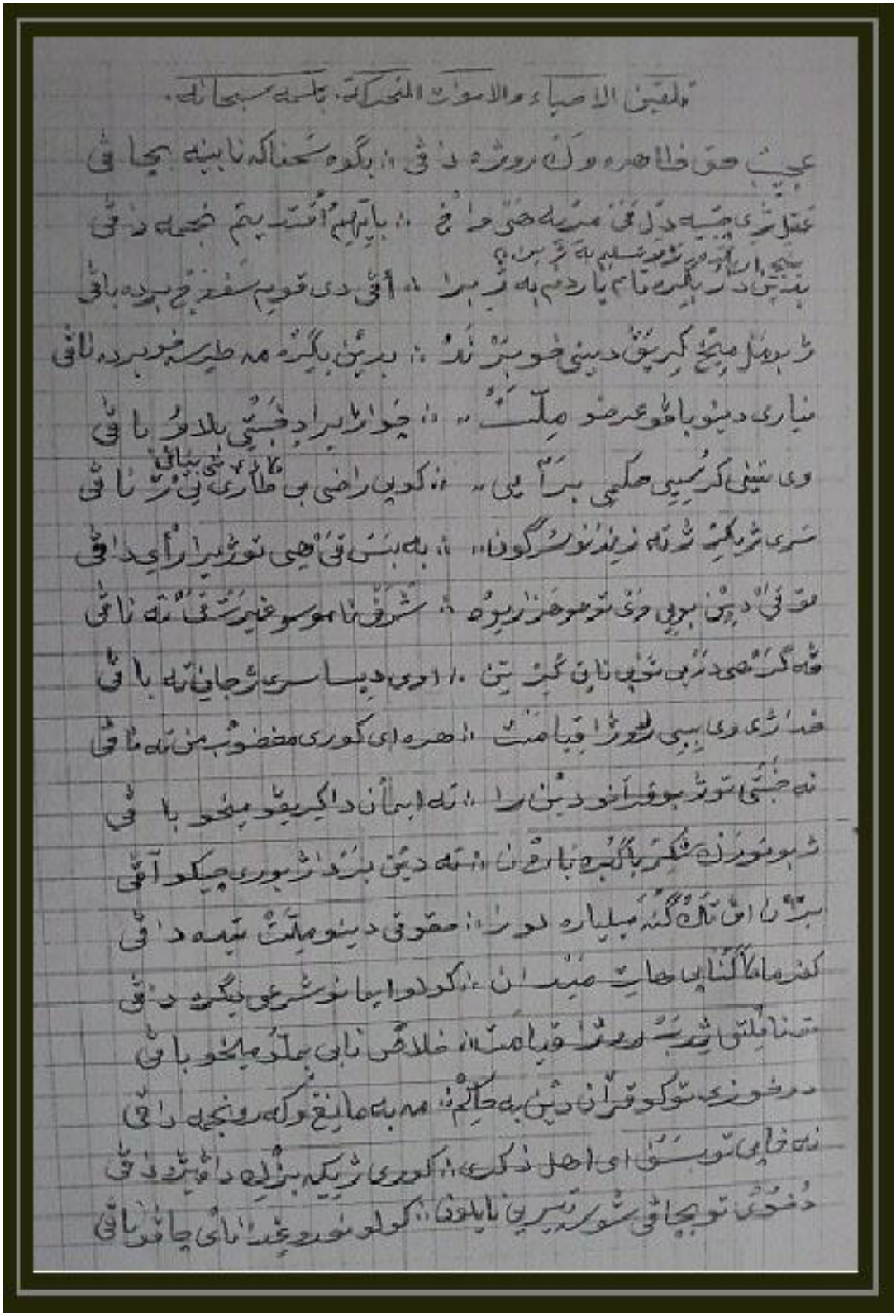
...ولا تملك فيها ...

ومنها افشاء السلام ... وتشميت العاطس ... بما تعاقد عليه الناس في المعاملات ... والتشاؤم ... التصيحة في نحو استشارة في مصاهرة وكالتميمة والتخرية والفتش ... ترك مالا يعني وترك المحبة لغير دين الله وترك اللهو وختامها اماطة الأذى عن الطريق. تم بعون الله تبارك وتعالى ما جمعته في العقيدة لي ولأمثالي القاصرين من جوهرة التوحيد وحاشيتها للشيخ ابراهيم البيجوري ومطالب الحسان وحاشيتها فيض الرحمن للشيخ عبد الملك الفتني المكي المدني وفتح المبين لابن حجر الهيتمي والرياض البديعة وشرحها للشيخ محمد نووي الجاوي وغيرها قليلاً فلله الحمد على الاتمام حسب المرام والصلاة والسلام على حبيبه محمد أفضل الأنام. وعلى آله وأصحابه البررة الكرام. حمداً وصلاة دائمين متلازمين الى يوم القيام. عدد من مضى ومن بقي. ومن سعد ومن شقي. وعدد ما صلى وحمد ويسلى ويمجد. وعدد ما في علم الله حمداً وصلاة دائمين بدوام ملك الله جل وعلى.

قد فرغ قلم المؤلف من تأليفه هذا المجموع اللطيف يوم الأحد من شهر ذي الحجة من سنة: ١٢٧٣ من هجرة خير الأنام وصلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين

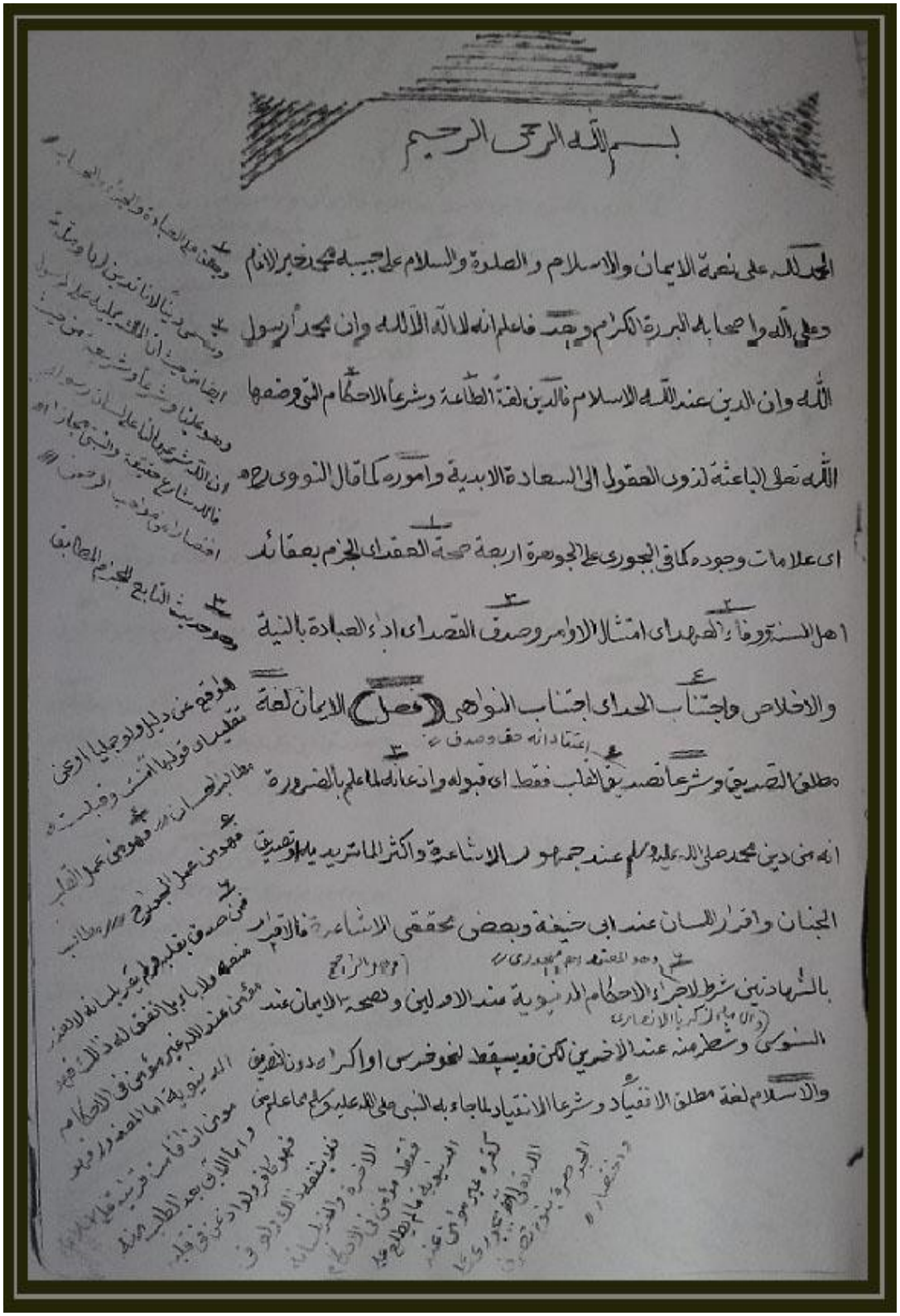
Seyda'nın Kelam İle İlgili Eseri'nin Son Sayfası

EK:7

Seyda'nın El Yazısı

EK:8

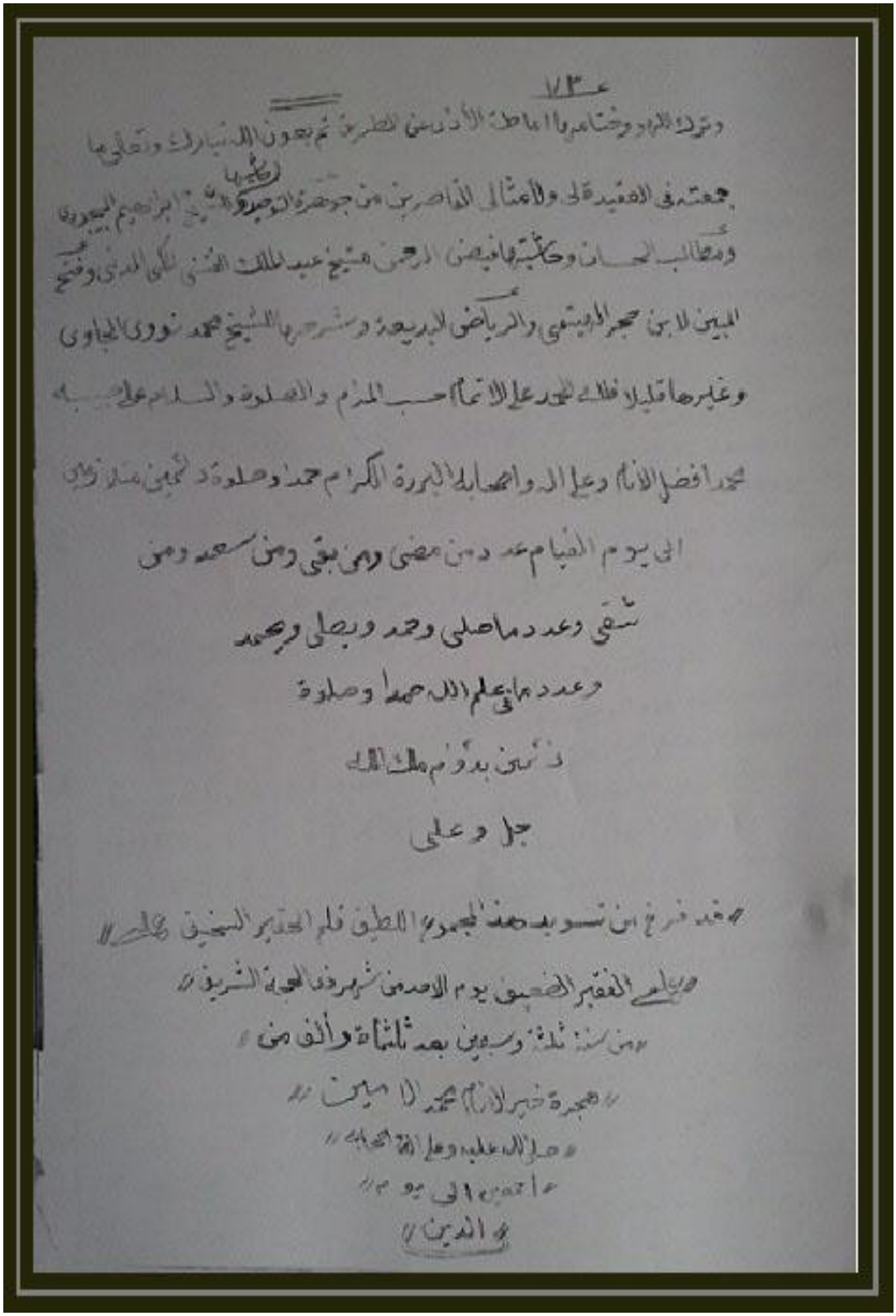

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على نصرة الايمان والاسلام والصلوة والسلام على حبيبه محمد خير الانام
وعلى آله واصحابه البررة الكرام وبعد فاعلم انه لا اله الا الله وان محمدا رسول
الله وان الدين عند الله الاسلام فالدين لغة الطاعة وشرعا الاحكام التي وضعها
الله تعالى باعثة لذوي العقول الى السعادة الابدية وامور كما قال النووي رح
اي علامات وجوده كما في الجوهرة اربعة صحة العقد اي الجزم بعقائد
اهل السنة وفاء بالعهد اي امتثال الاوامر وصدق القصد اي اداء العبادة بالنية
والاخلاص واجتناب الحد اي اجتناب النواهي (فصل) الايمان لغة
مطلق التصديق وشرعا تصديق القلب فقط اي قبوله واذعانه للعلم بالضرورة
انه من دين محمد صلى الله عليه وسلم عند جمهور الاشاعرة واكثر الماتريدية او تصديق
الجنان واقرار اللسان عند ابي حنيفة وبعض محققي الاشاعرة فالاقرار
بالشهادتين شرط لاجراء الاحكام الدنيوية عند الاولين وصحة الايمان عند
السنوسي وشطر منه عند الاخرين لكن فيه سقط نحو خرس او اكراه دون التصديق
والاسلام لغة مطلق الانقياد وشرعا الانقياد لما جاء به النبي صلى الله عليه وسلم مما علم من

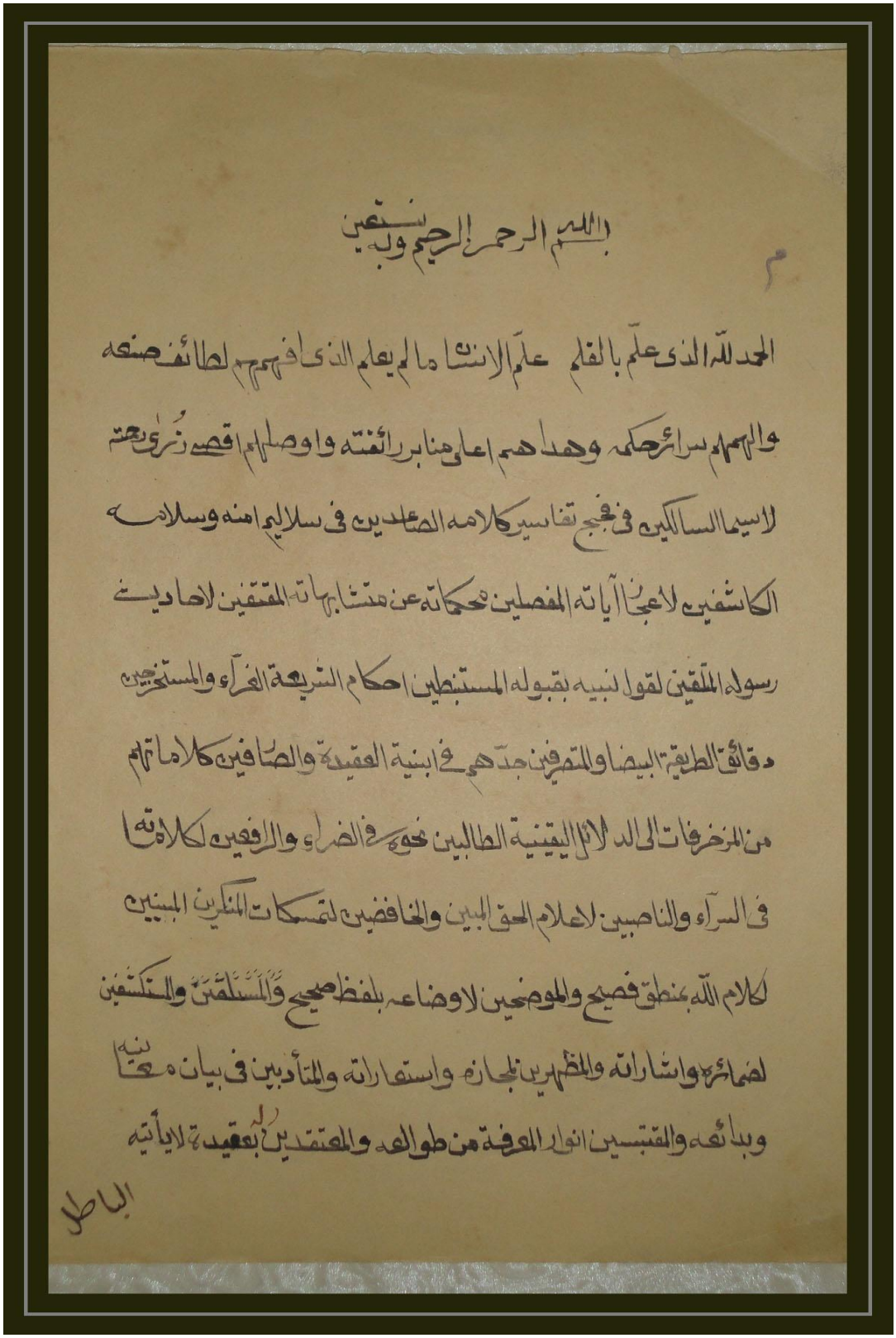
Seyda'nın İman Risalesi Adlı Eserinin İlk Sayfası

EK:9

Seyda'nın İman Risalesi Adlı Eserinin Son Sayfası

EK:10

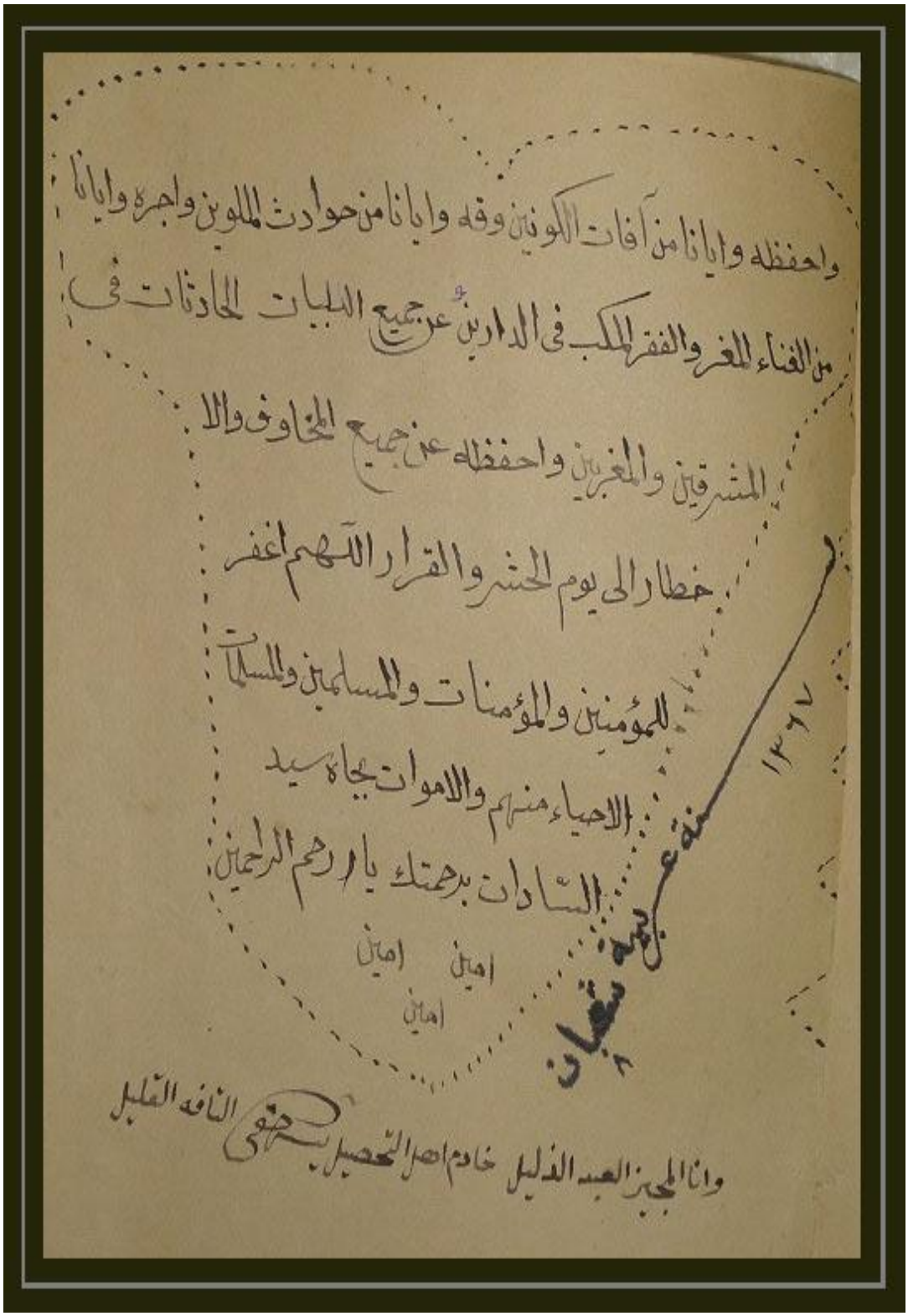

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذى علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم الذى فهمهم لطائف صنعه
والهمهم سرائر حكمه وهداهم اعلى منابر ائمته واوصلهم اقصى ذرى رحمته
لاسيما السالكين فى فجج تفاسير كلامه الصاعدين فى سلاليم امنه وسلامه
الكاشفين لاعجاز آياته المفصلين محكماته عن متشابهاته المتقفين لاحاديث
رسوله الملقين لقول نبيه بقبوله المستنبطين احكام الشريعة الغراء والمستخرجين
دقائق الطريقة البيضاء والمتعرفين جدهم فى ابنية العقيدة والصافين كلاماتهم
من المزخرفات الى الدلائل اليقينية الطالبين نحو فى الضراء والرافعين لكلاماته
فى السراء والناصبين لاعلام الحق البين والخافضين لتمسكات المنكرين المبين
لكلام الله بمنطق فصيح والموضحين لاوضاعه بلفظ صحيح والمسلمين والمتكئين
لضمائره واشاراته والمظهرين لمجازه واستعاراته والمتأدبين فى بيان معانيه
وبدائعه والمقتبسين انوار المعرفة من طوالعه والمعتقدين له بعقيدة لا يأتيه
الباطل

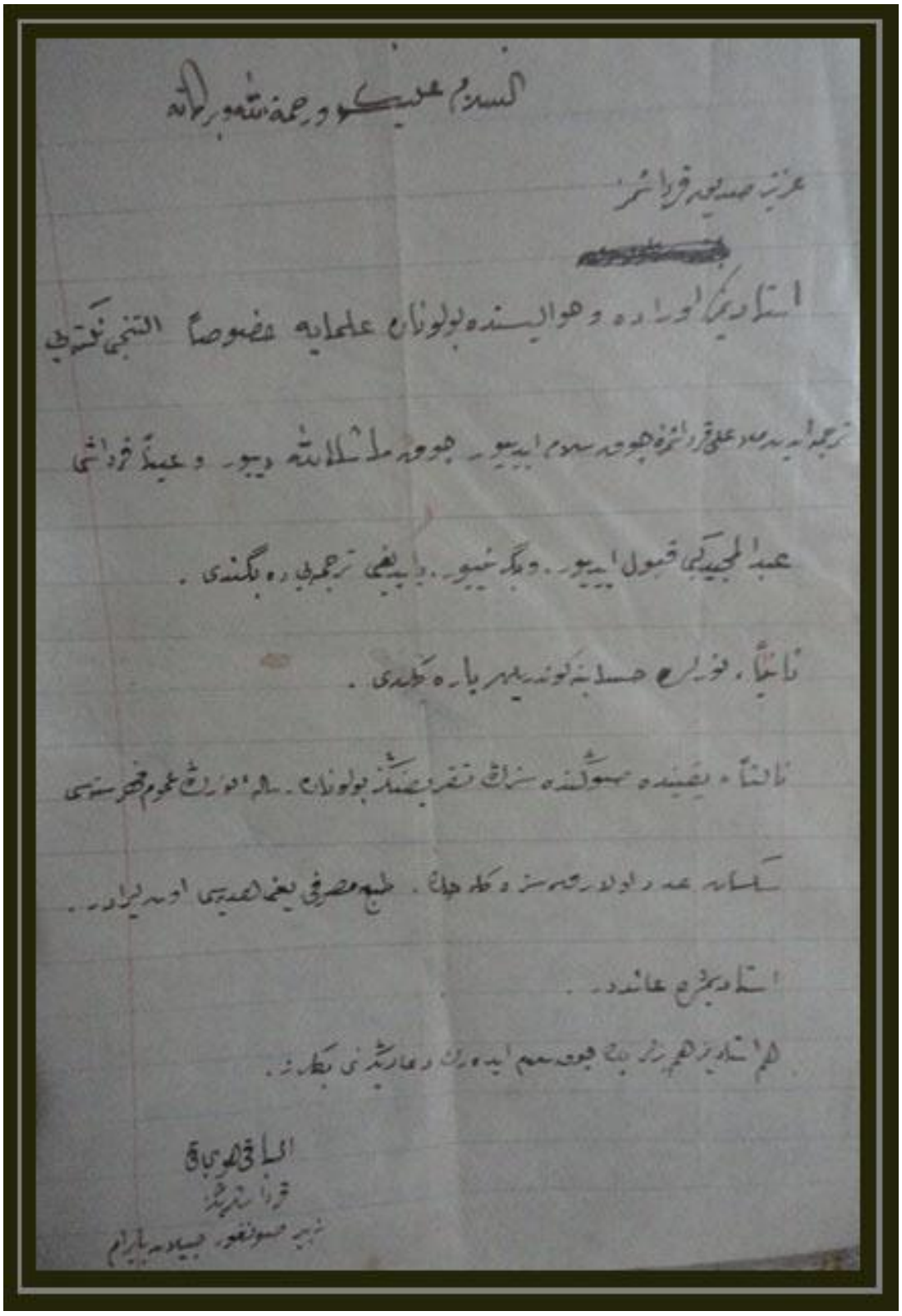
Seyda'nın İcazesinin İlk Sayfası

EK:11

Seyda’nın İcazesinin Son Sayfası

EK:12

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

عزيز صديق قرداشم

[redacted]

استادیمک یازدیغی و حواله ایتدیگی بولونان علمایه مخصوصاً النجی نسخه‌یی

ترجمه ایدرک علی قرداشه جمعه سهم ایدیور. جمعه ملاً لله ویور. و عبدالمجیدی قبول ایدیور. و بکه نیور. دیه‌یکز ترجمه‌یی باکه‌سکز.

ثانیاً. فوزی حسابنه کوندیلمیه‌یاره کلدی.

ثالثاً. یازیده سؤاله‌سکز تقریباً بولونان. سائر اوراق علوم فهرستی

کسانه عدد اولدیغی حسابه کله‌جك. طبع مصری یعنی الحدیثی اوه‌یلیورم.

استادی بکلرم.

کم استادیزه‌کم زمانی فوق سهم ایده‌رك دعاکارینی بکلرز.

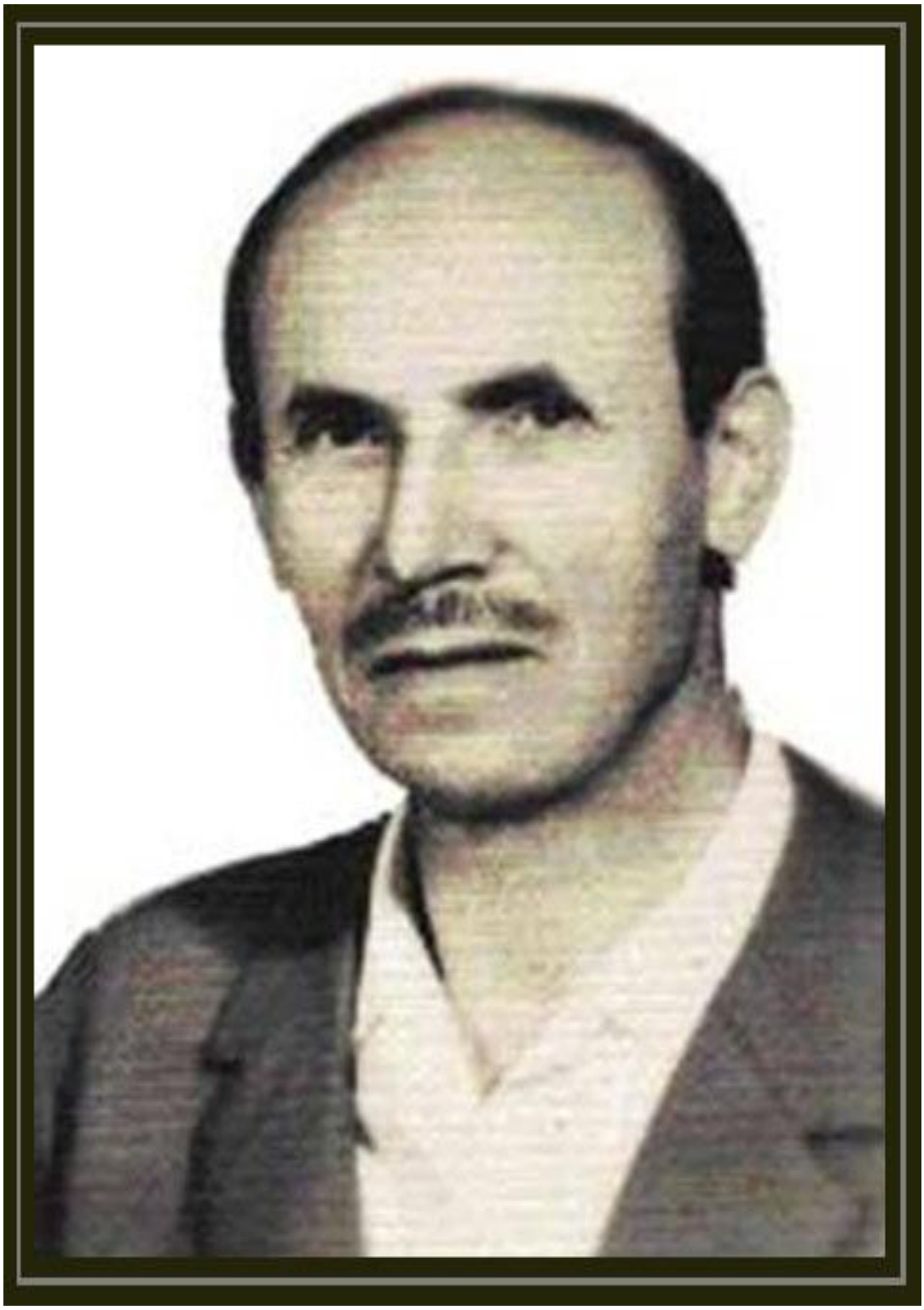
الباقی لدی اللقا

قرداشکز

زبیر صوفی‌زاده بیازیدلی

Said Nursi'nin Seyda'ya Gönderdiği Mektup

EK:13

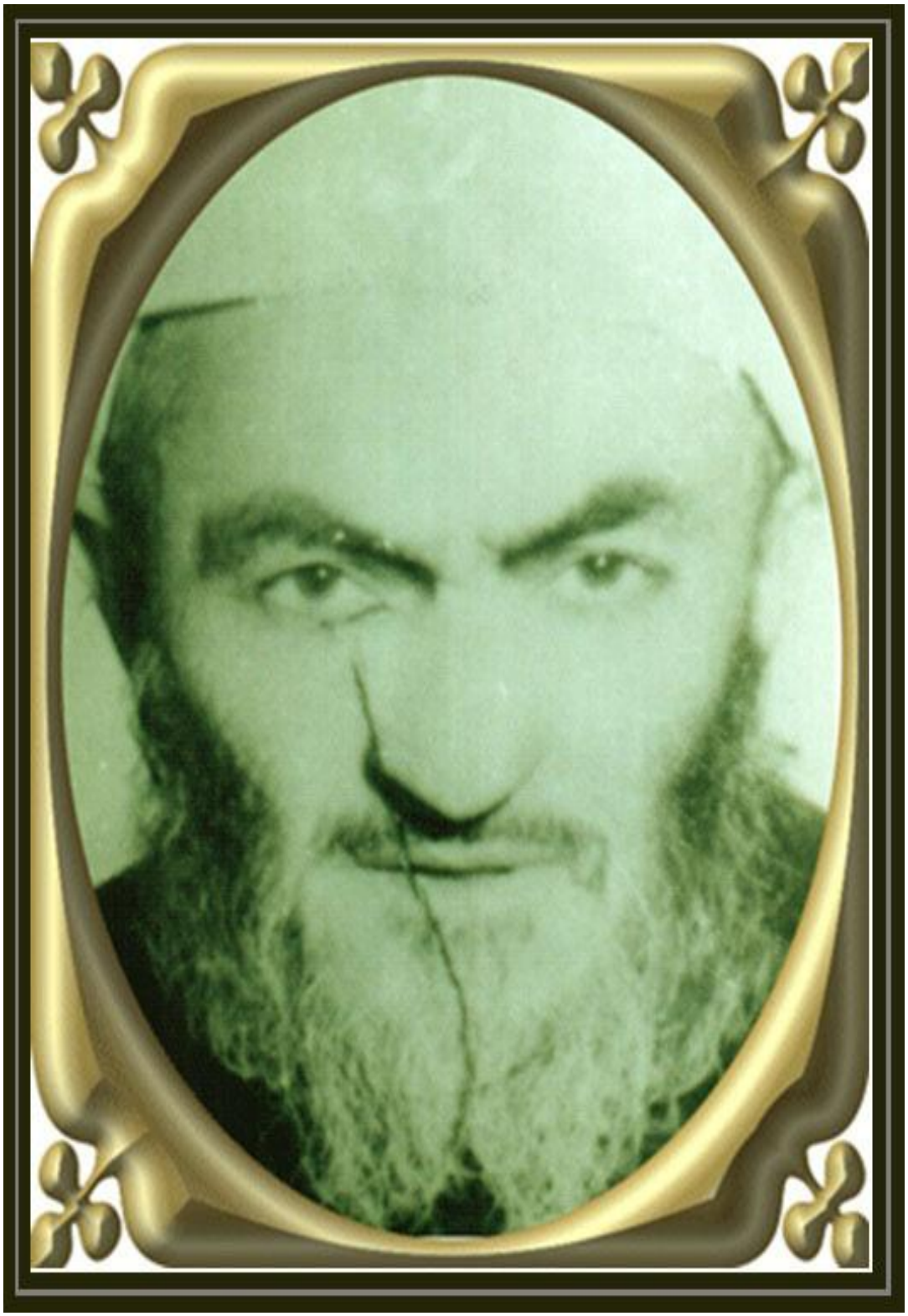
Seyda’nın Risale-i Nur İçin Yıllarca Beraber Çalıştığı
Mehmet Kayalar

EK:14

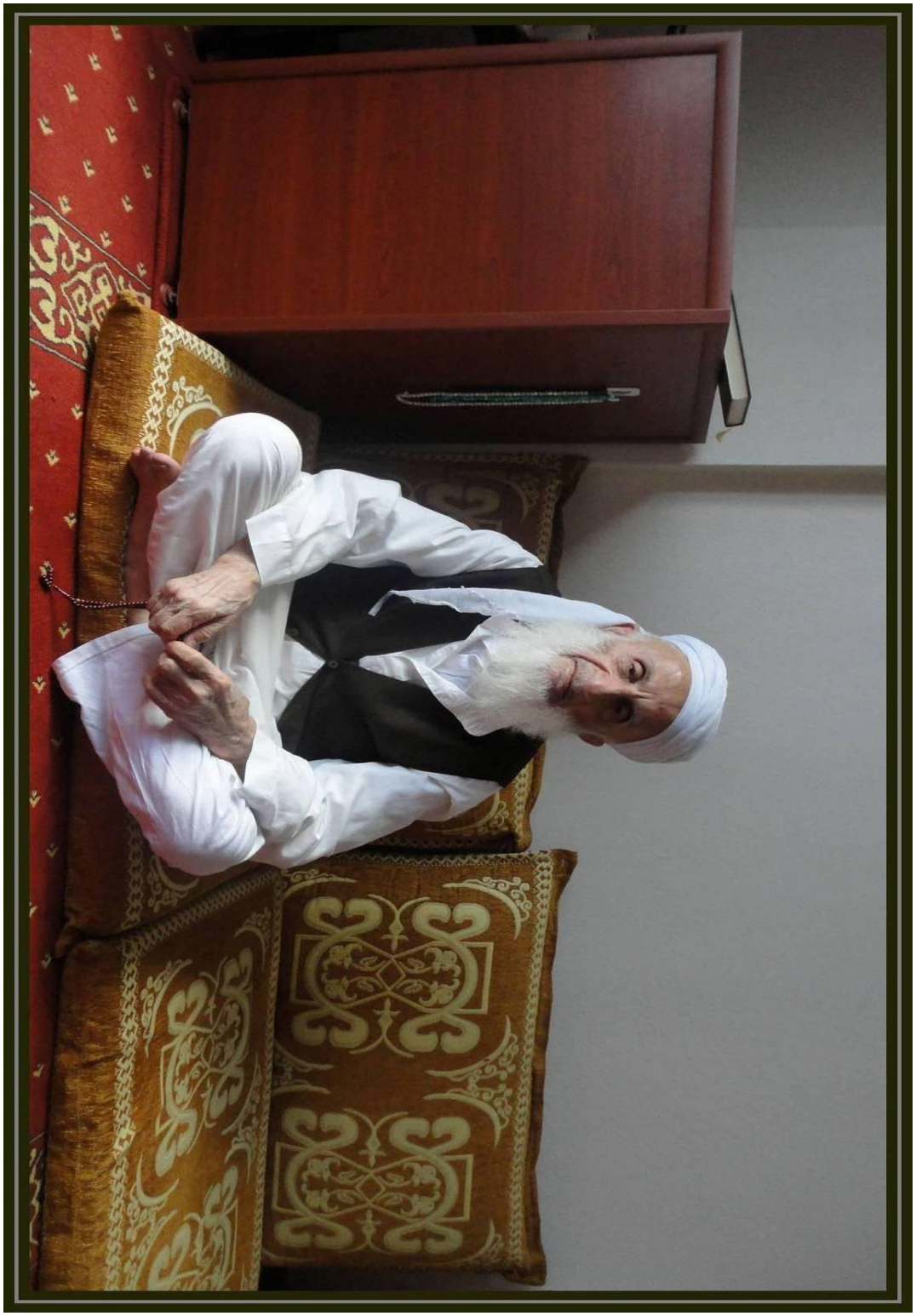
Seyda’nın Suriye’de yanında Okuduğu Şeyh Ahmed Haznevi

EK:15

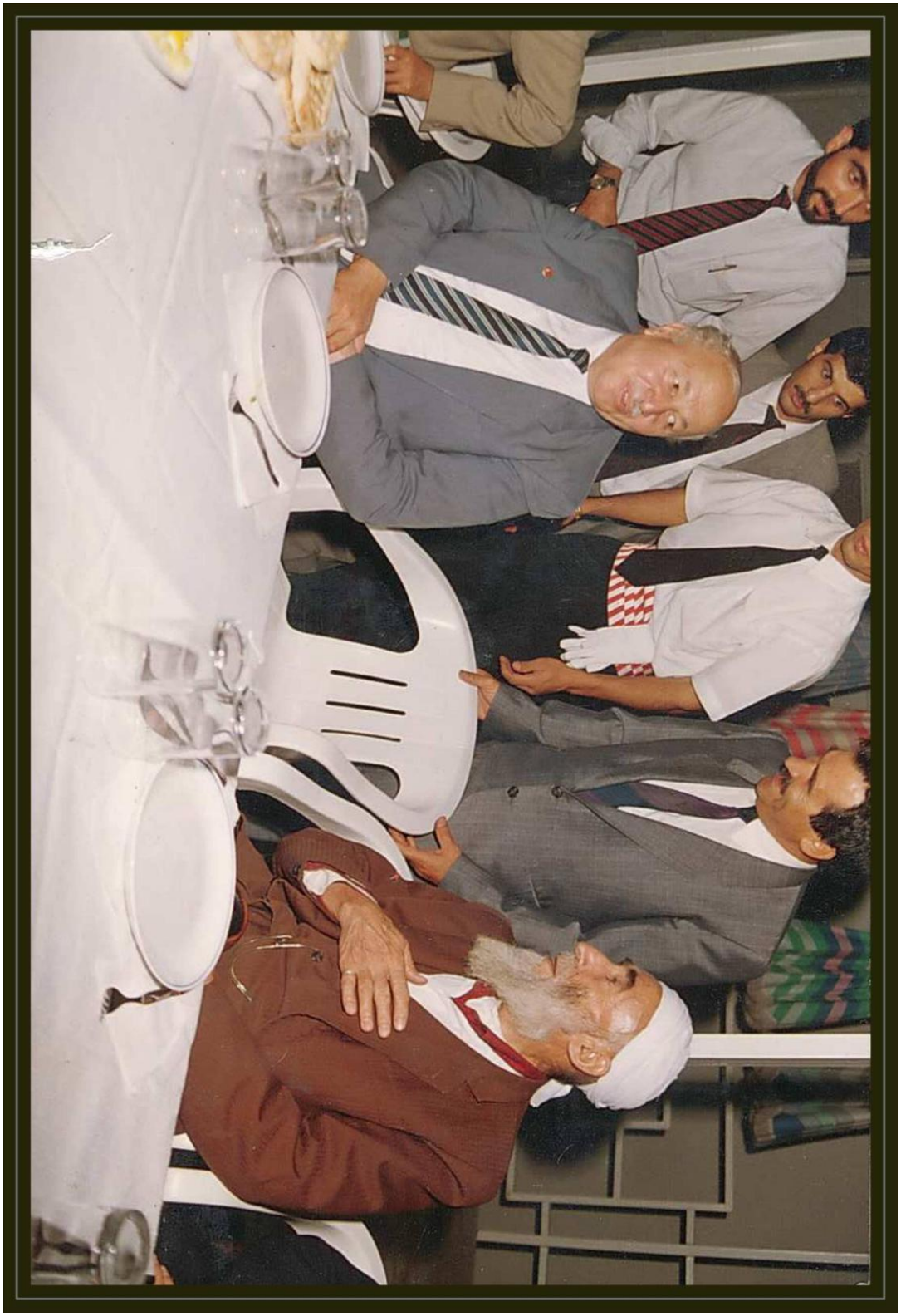
Şeyh Maşuk (Nurşin)

EK:16

Seyda'nın Talebesi ve Arkadaşı
Seyda Molla Muhammed Şerif Yalçi

EK:17

Seyda’nın Necmettin Erbakan ile Çektiği Bir Fotoğraf

EK:18

Seyda ve Oğulları Molla M.Nuri (Sağda), Molla Abdulvasi

EK:19

Seyda'nın Yeniçağlar Köyündeki (Zila) Mezarı

EK:20

Seyda’nın Doğduğu ve Kütüğüne Kayıtlı Olduğu Gündüz Köyü (Bilbil)